

بررسی وضعیت جمعیتی و اقتصادی - اجتماعی جوانان در ایران

تحلیل وضعیت جمعیتی و اقتصادی-اجتماعی جوانان در ایران

مجری طرح:

دکتر محمد جلال عباسی شوازی

(استاد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران و محقق دانشگاه ملی استرالیا)

همکار اصلی:

دکتر رسول صادقی

(استادیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران)

با همکاری:

دکتر فاطمه قرابی

(استادیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران)

دکتر میمنت حسینی چاووشی

(محقق دانشگاه ملی استرالیا)

محمد ترکاشوند

(دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران)

سراج الدین محمودیانی گیلان

(دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران)

United Nations Population Fund

پژوهشکده آمار

دانشکده علوم اجتماعی

قدردانی

در طول سه دهه اخیر جمهوری اسلامی ایران تغییرات سریع جمعیتی-اجتماعی و اقتصادی را تجربه نموده است. این تغییرات اثر متقابلی بر الگوهای توسعه و نیز وضعیت اقتصادی-اجتماعی و ساختار جمعیتی کشور داشته و خود از آن‌ها تاثیر پذیرفته است. رشد شهر نشینی، الگوهای جدید مهاجرت داخلی، کاهش نرخ باروری، تورم جمعیت جوان، سالخوردگی جمعیت و همچنین افزایش تعداد خانوارهای زن سرپرست، از جمله مسایل نوظهور جمعیتی است که متأثر از تغییرات اقتصادی-اجتماعی کلان بوده، و قابلیت تاثیرگذاری بر روند توسعه کشور را نیز دارد. در نتیجه، کسب اطلاعات و دانش جامع و همچنین تولید شواهد علمی در زمینه مسایل نوظهور جمعیتی فوق الذکر، میباشد در اولویت برنامه سازمان‌های ذیربسط دولتی و نهادهای جامعه مدنی قرار گیرد. چنین دانش و شواهدی می‌تواند ظرفیت تصمیم‌گیری، طراحی و برنامه‌ریزی و تدوین خط مشی‌ها و سیاست‌های مبنی بر شواهد را در کشور تقویت نماید.

با توجه به اهمیت مسایل نوظهور جمعیتی و نیازهای موجود، برنامه پنجم صندوق جمعیت سازمان ملل متعدد در جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۶-۲۰۱۲) بر تحلیل و بکارگیری شواهد به روز، علمی و مرتبط، جهت تصمیم‌گیری متمرکز است. همچنین، مشارکت در فرایند سیاست‌گذاری با شرکای ملی و ترویج و برنامه‌ریزی در زمینه مسایل جمعیت و توسعه، از دیگر اهداف این برنامه است. در این راستا، صندوق جمعیت سازمان ملل همکاری‌های تنگاتنگی با شرکای ملی خود از جمله مرکز آمار ایران، دانشگاه تهران و پژوهشکده آمار در جهت تولید و انتشار اطلاعات و داده‌های جامع جمعیتی و همچنین ارایه تحلیل‌های عمیقی از مسایل نوظهور جمعیتی شامل مهاجرت داخلی/شهرنشینی، جوانان، سالمندی و خانوارهای زن سرپرست، داشته است.

گزارش حاضر، تحلیل جامعی از وضعیت جوانان در ایران است که توسط گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران تهیه گردیده است. لازم میدانیم مراتب قدردانی خود را نسبت به جناب آقای دکتر محمد جلال عباسی شوازی، جناب آقای دکتر رسول صادقی و تمامی همکارانشان که این گزارش ارزشمند را تهیه کرده اند، ابراز دارم. از همکار خود، آقای کامبیز کبیری، مدیر برنامه جمعیت و توسعه در صندوق جمعیت سازمان ملل متعدد که در تهیه این گزارش نقش ارزنده‌ای داشته است، نیز تشکر می‌کنم.

اینجانب اطمینان دارم که گزارش حاضر، شواهد و پیشنهادات ارزشمندی را در راستای تدوین خط مشی‌ها و تصمیم‌گیری در ارتباط با مسایل جوانان در کشور ارائه می‌دهد.

محمد ہوکی اوز
ناینده صندوق جمعیت سازمان ملل متحده

پیشگفتار

در سالهای اخیر کشور ایران با پدیده تورم جوانی جمعیت مواجه بوده، و در حال حاضر نزدیک به یک سوم جمعیت کشور را جوانان ۱۵-۲۹ سال تشکیل می‌دهد. افزایش در تعداد و سهم جمعیت جوان پدیده منحصر بفرد در تاریخ اجتماعی و جمعیتی ایران محسوب می‌شود. علاوه بر این، تغییرات جمعیتی جوانان با تغییرات در ترکیب اجتماعی و فرهنگی همراه بوده است. در مقایسه با سایر دوره‌های چرخه زندگی، سالهای جوانی بیانگر دوره‌ای از انتقال‌های چندگانه است که بیانگر فشردگی و تراکم وقایع جمعیت‌شناختی و گذارهای اجتماعی در دوره جوانی است. به بیان دیگر، بیشتر وقایع و رفتارهای جمعیتی در طول سالهای دوره جوانی رخ می‌دهد. در این سالین، بیشترین تغییر و گذارهای زندگی نظری اتمام و ترک تحصیل، ورود به بازار کار، گذار به بزرگسالی، ازدواج و تشکیل خانواده، تجربه والدینی، طلاق، رفتارهای پرخطر، مهاجرت و غیره رخ می‌دهد. تراکم و فشردگی وقایع در دوره جوانی همراه با تغییرات سریع، مهیج و حیرت‌آور اجتماعی- تکنولوژیکی، جوانان را به موتور تغییرات اجتماعی تبدیل کرده است.

جوانان، نه تنها به لحاظ وزن جمعیتی، بلکه از نظر اقتصادی، اجتماعی و سیاستی نیز اهمیت یافته‌اند. در واقع، نه تنها نسبت جمعیت جوان به جمعیت کل کشور بلحاظ عددی افزایش یافته است، بلکه بلحاظ کیفی (باسوادی، شهرنشینی، دسترسی و استفاده از رسانه‌های جمیع) نیز نسبت به کل جمعیت از رشد بیشتری برخوردار شده‌اند. از این‌رو، جمعیت جوان کشور از ویژگیهای توسعه‌ایی نظری تحصیلات عالی، آگاهی و مهارت برخوردار است که می‌تواند منشاء تحولات اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیکی در کشور باشد. با در نظر داشتن منافع و مزایای بالقوه این تجربه گذار جمعیتی در کشور، جمعیت‌شناسان چنین ساختار جمعیتی را به "پنجره" یا "هدیه" جمعیتی تعبیر نموده، و اقتصاددانان نیز از آن به عنوان "سود جمعیتی" یاد کرده‌اند. بالفعل شدن این سرمایه بالقوه مستلزم آنست که اولاً، شناخت درستی از ویژگیها و مزایای این جمعیت وجود داشته باشد، و ثانیاً، امکانات و شرایط لازم برای استفاده از چنین موهبتی فراهم گردد. در چنین شرایطی است که نیروی جوان موجود می‌تواند به تولید و بهره‌وری پردازد، و رشد و رونق اقتصادی و رفاه اجتماعی را تضمین نماید.

اهمیت تورم جوانی جمعیت در برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه در ایران متبلور است. با اینحال، هنوز شاخصهای توسعه مربوط به جوانان در سطح مطلوبی نیست و جامعه علمی، تصمیم‌گیران و سازمانهای مرتبط با امور جوانان به شناخت جامع و واقع‌بینانه‌ای نسبت به زوایای مختلف جمعیت‌شناسی جوانان دست نیافته‌اند. از این‌رو، شناخت دقیق علمی و همه جانبه ابعاد مختلف اجتماعی و جمعیتی جوانان یک ضرورت اساسی هم بلحاظ سیاستگذاری می‌باشد. در این راسته، هدف از این گزارش، فراهم کردن تحلیل جامعی از وضعیت جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی، و بهداشتی جوانان ۱۵-۲۹ ساله در ایران با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های اخیر است. این گزارش می‌تواند با فراهم کردن اطلاعات پایه‌ای برای سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و هماهنگی بیشتر میان بخش‌ها و دستگاه‌های مختلف مرتبط با امور جوانان فراهم کند.

پژوهش حاضر از همکاری ارزشمند خانم‌ها دکتر میمنت حسینی‌چاوشی و دکتر فاطمه ترابی، آقایان سراج‌الدین محمودیانی گیلان و محمد ترکاشوند بهره‌مند بوده است. ضمن سپاس از زحمات آنان، از حمایت و هماهنگی آقای دکتر حسین محمودیان مدیر پروژه جمعیت و توسعه، آقای دکتر هولکی اوز، نماینده صندوق جمعیت ملل متحد، آقای کامبیز کبیری و خانم نیکی توکلی از کارشناسان صندوق جمعیت ملل متحد قدردانی می‌گردد. توصیه‌های مفید اعضاء گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، و نیز پیشنهادات ارزشمند آقای احسان عباسی‌شوازی در ویراستاری متن انگلیسی خلاصه اجرائی، در ارتقاء کیفیت گزارش مؤثر بوده است.

امید است نتایج این نوشتار زمینه‌ای برای تأمل و تدبیر بیشتر نسبت به وضعیت جوانان که سرمایه‌های بی‌نظیر کشور می‌باشند ایجاد نماید و به سیاستگذاری جامع و هدف‌دار برای آنان منجر شود.

رسول صادقی

محمد جلال عباسی‌شوازی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	خلاصه اجرائی
۱۵	فصل اول: طرح تحقیق
۱۵	(۱) مقدمه
۱۶	(۲-۱) اهداف
۱۶	(۳-۱) مفاهیم گذار جوانی جمعیت
۱۷	(۴-۱) مروری بر مطالعات جوانان در ایران
۱۸	(۵-۱) روش و داده‌ها
۱۹	(۶-۱) ساختار گزارش
۲۰	فصل دوم: تحلیل وضعیت جوانان
۲۰	(۱-۲) وضعیت جمعیتی جوانان
۲۰	(۱-۱-۲) تورم جوانی، روندها و پیش‌بینی تحولات جمعیتی جوانان
۲۵	(۲-۱-۲) مهاجرت جوانان
۳۰	(۳-۱-۲) وضعیت ازدواج و طلاق جوانان
۳۰	(۱-۳-۱-۲) افزایش نسبت‌های تجرد در میان جوانان
۳۳	(۲-۳-۱-۲) افزایش سن ازدواج و همبسته‌های آن
۳۶	(۳-۳-۱-۲) مسئله ازدواج جوانان
۳۸	(۴-۳-۱-۲) طلاق و تحولات آن در ایران
۴۲	(۲-۲) بهداشت باروری و سلامت جوانان
۴۲	(۱-۲-۲) رفتارهای باروری جوانان
۴۳	(۱-۱-۲-۲) تحولات باروری در ایران
۴۳	(۲-۱-۲-۲) الگوی سنی باروری و سهم باروری جوانان
۴۶	(۳-۱-۲-۲) باروری در نقاط شهری و روستایی
۴۷	(۴-۱-۲-۲) الگوهای استانی
۴۸	(۵-۱-۲-۲) تبیین کاهش باروری
۵۰	(۶-۱-۲-۲) آینده باروری
۵۱	(۲-۲-۲) تنظیم خانواده و بهداشت باروری
۵۵	(۳-۲-۲) وضعیت سلامت، مرگ و میر و رفتارهای پرخطر جوانان
۵۵	(۱-۳-۲-۲) مرگ و میر جوانان و علل آن
۵۷	(۲-۳-۲-۲) رفتارهای پرخطر / خطرپذیری جوانان
۶۳	(۳-۲) وضعیت اقتصادی جوانان

۶۳	۱-۳-۲) تورم جوانی و آغاز فاز پنجمره جمعیتی
۶۵	۲-۳-۲) میزان مشارکت جوانان در نیروی کار
۶۵	۳-۳-۲) وضعیت اشتغال جوانان
۶۷	۴-۳-۲) بیکاری جوانان
۷۱	۵-۳-۲) فقر جوانان
۷۳	۴-۲) وضعیت اجتماعی- فرهنگی جوانان
۷۳	۱-۴-۲) آموزش و تحصیلات
۷۷	۲-۴-۲) کسب سرمایه انسانی و فراگیری مهارت
۷۷	۱-۲-۴-۲) سرمایه انسانی و فراگیری مهارت : یافته های تحقیق
۸۰	۳-۴-۲) گذران وقت جوانان: الگوهای و عوامل مؤثر
۸۳	۴-۴-۲) رفتارهای فراغتی جوانان
۸۵	۵-۴-۲) جوانان و اینترنت
۸۷	۶-۴-۲) ارزش‌ها و انتظارات اجتماعی
۸۷	۱-۶-۴-۲) جوانان و ارزش‌های در حال تغییر ازدواج و خانواده
۸۸	۲-۶-۴-۲) جوانان و رضایت اجتماعی
۸۹	۳-۶-۴-۲) جوانان و سرمایه اجتماعی
۹۱	فصل سوم: قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با جوانان
۹۱	۱-۳) مقدمه
۹۲	۲-۳) رویکردهای عمده در سیاست‌گذاری جوانان در ایران
۹۳	۳-۳) متون سیاست‌گذاری در حوزهٔ جوانان
۹۳	۱-۳-۳) مواد قانونی مرتبط با جوانان در برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۰-۱۳۹۴)
۹۴	۲-۳-۳) قوانین، برنامه‌ها و مصوبات مرتبط با جوانان
۹۸	۴-۳) جمع‌بندی: نقد و بررسی سیاست‌ها و برنامه‌ها
۱۰۱	منابع و مأخذ
۱۰۷	ضمیمه گزارش

فهرست جداول و شکل‌ها

فهرست جداول

صفحه

۲۳	جدول ۱-۲، توزیع تعداد و درصد جمعیت در گروه‌های سنی جوانی، ۹۰-۱۳۵۵
۲۴	جدول ۲-۲، توزیع استانی جمعیت جوانان در ایران، ۱۳۹۰
۲۶	جدول ۳-۲، سهم جوانان ۲۹-۱۵ ساله در جریانات مهاجرتی به تفکیک استان، ۹۰-۱۳۸۵
۲۷	جدول ۴-۲، تعداد و جنس مهاجران جوان ۲۹-۱۵ ساله در دوره ۹۰-۱۳۸۵
۲۷	جدول ۵-۲، توزیع درصدی دلایل مهاجرت مردان و زنان جوان در ایران، دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۸۵
۳۰	جدول ۶-۲، توزیع نسبی وضعیت زناشویی مردان و زنان ۲۹-۱۵ ساله، ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰
۳۱	جدول ۷-۲، نسبت تجرد در میان مردان و زنان ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله، ۱۳۶۵-۹۰
۳۴	جدول ۸-۲، میانگین سن در اولین ازدواج به تفکیک استان، ۱۳۹۰
۴۴	جدول ۹-۲، میزان باروری و پرث سنی زنان ۲۹-۱۵ سال در ایران، ۱۳۹۰-۱۳۵۵
۴۵	جدول ۱۰-۲، میزان باروری کل و درصد توزیع آن بر حسب سن مادر در ایران، ۱۳۹۰-۱۳۵۵
۵۲	جدول ۱۱-۲، درصد زنان همسردار استفاده کننده از روش پیشگیری بر حسب منطقه زندگی، گروه سنی و نوع روش - ایران، ۱۳۸۹
۵۳	جدول ۱۲-۲، درصد زنان همسردار در سن باروری که قبل از تولد اولین فرزند از روش پیشگیری از بارداری استفاده کردند، بر حسب سن و نوع روش مورد استفاده - ایران، سال ۱۳۸۴
۵۴	جدول ۱۳-۲، تعداد حاملگی‌های منجر به سقط (در هر ۱۰۰۰ حاملگی خواسته و ناخواسته) در سنین جوانی و بزرگسالی، ایران، ۱۳۸۴
۶۶	جدول ۱۴-۲، وضعیت فعالیت و اشتغال جوانان ۲۹-۱۵ ساله در ایران، ۱۳۹۰
۶۶	جدول ۱۵-۲، ساختار شغلی جوانان شاغل در ایران، ۱۳۹۰
۷۴	جدول ۱۶-۲، میزان اشتغال به تحصیل جوانان در سال ۱۳۹۰
۷۶	جدول ۱۷-۲، توزیع سطوح تحصیلی جوانان ۲۹-۱۵ ساله در سال ۱۳۹۰
۸۲	جدول ۱۸-۲، میانگین زمان (ساعت) اختصاص یافته جوانان به نقش‌های گوناگون بر حسب ویژگیهای فردی، مناطق شهری ۱۳۸۸
۸۸	جدول ۱۹-۲، میزان رضایت از زندگی زنان جوان ۲۴-۱۵ ساله، ۱۳۸۹
۹۰	جدول ۲۰-۲، توزیع درصدی شاخص‌های سرمایه اجتماعی جوانان در ایران، ۱۳۸۵
۹۳	جدول ۲۱-۳، رویکردهای اصلی سیاست‌گذاری امور جوانان در ایران
	جدول ضمیمه گزارش
۱۰۷	جدول ۱ ضمیمه، توزیع حیطه‌ها و حوزه‌های پژوهشی در مطالعات و تحقیقات جوانان
۱۰۸	جدول ۲ ضمیمه، مهمترین ابعاد و موضوعات مورد بررسی در هر کدام از حوزه‌های پژوهشی تحقیقات جوانان
۱۰۹	جدول ۳ ضمیمه، نتایج تحلیل دو متغیره تأثیر مشخصه‌های اقتصادی- اجتماعی بر وضعیت ازدواجی جوانان، ۱۳۸۵
۱۱۰	جدول ۴ ضمیمه، نتایج تحلیل دو متغیره تأثیر مشخصه‌های اقتصادی- اجتماعی بر وضعیت ازدواجی جوانان، ۱۳۹۰
۱۱۱	جدول ۵ ضمیمه، وظایف کلی وزارت ورزش و جوانان
۱۱۲	جدول ۶ ضمیمه، مواد قانونی مرتبط با جوانان در برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۰-۱۳۹۴) جمهوری اسلامی ایران
۱۱۴	جدول ۷ ضمیمه، مواد قانونی تسهیل ازدواج، مصوب ۱۳۸۴
۱۱۵	جدول ۸ ضمیمه، آیین نامه اجرایی ساماندهی ازدواج، ۱۳۸۳
۱۱۶	جدول ۹ ضمیمه، برخی از مصوبات شورای عالی جوانان ۱۳۷۲-۱۳۸۴

فهرست شکل‌ها

صفحه

۱۷	شکل ۱-۱، عناصر گذار جوانی
۱۹	شکل ۲-۱، ابعاد مورد بررسی از تحلیل وضعیت جوانان
۲۱	شکل ۱-۲، ساختار سنی جمعیت ایران در سال ۱۳۹۰
۲۲	شکل ۲-۲، گذار ساختار سنی جمعیت ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۴۳۰
۲۳	شکل ۳-۲، روند تحولات جمعیت جوانان ۲۹-۱۵ ساله و پیش‌بینی آن تا سال ۱۴۳۰ (به میلیون نفر)
۲۵	شکل ۴-۲، ساختار سنی مهاجران از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

- شکل ۵-۲، ساختار سنی جمعیت مهاجر خارجی در ایران، ۱۳۹۰
 شکل ۶-۲، هویت و احساس تعلق نسل دوم افغان‌ها، ۱۳۸۹
 شکل ۷-۲، تغییرات نسبت مجردین در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰
 شکل ۸-۲، نسبت تجرد در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله به تفکیک استان، ۱۳۹۰
 شکل ۹-۲، توزیع سنی ازدواج‌های ثبت شده برای مردان و زنان در سال ۱۳۹۰
 شکل ۱۰-۲، تغییرات میانگین سن در اولین ازدواج، ۱۳۶۵-۹۰
 شکل ۱۱-۲، عوامل زمینه‌ساز مسئله ازدواج جوانان در ایران
 شکل ۱۲-۲، نسبت طلاق به ازدواج (به ازای هر ۱۰۰ ازدواج) در ایران، ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰
 شکل ۱۳-۲، نسبت طلاق به ازدواج (به ازای هر ۱۰۰ ازدواج) در استانهای ایران، ۱۳۹۰
 شکل ۱۴-۲، توزیع سنی طلاق‌های ثبت شده در سال ۱۳۹۰
 شکل ۱۵-۲، دوام زندگی: طول مدت ازدواج تا رخداد طلاق، ۱۳۹۰
 شکل ۱۶-۲، ساختار سنی افراد طلاق گرفته و ۱۳۸۵-۹۰
 شکل ۱۷-۲، روند باروری جوانان (زنان ۱۵-۲۹ سال) و باروری کل (زنان ۱۵-۴۹ سال) ایران، ۱۳۸۹-۱۳۵۵
 شکل ۱۸-۲، میزان باروری و پیزه گروههای سنی در ایران طی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰
 شکل ۱۹-۲، نسبت (درصد) باروری زنان جوان (۱۵-۲۹ سال) و زنان بزرگسال (۳۰-۴۹ سال) از باروری کل طی سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۰
 شکل ۲۰-۲، میزان باروری جوانان و بزرگسالان در کل کشور و نقاط شهری و روستایی طی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰
 شکل ۲۱-۲، توزیع باروری کل بر حسب وقوع تولد در زنان جوان (۱۵-۲۹ سال) و بزرگسال (۳۰-۴۹ سال) کشور-برآورد میانگین باروری در سالهای ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰ با استفاده از روش فرزندان خود و داده‌های سرشماری ۱۳۹۰
 شکل ۲۲-۲، احتمال (درصد) زنان همسردار استفاده کننده از روش پیشگیری بر حسب منطقه زندگی، گروه سنی و نوع روش - ایران، ۱۳۸۴
 شکل ۲۳-۲، الگوی سنی مرگ و میر مردان و زنان در ایران، ۱۳۸۵
 شکل ۲۴-۲، توزیع نسبت ۱۰ علت مرگ در مردان و زنان به تفکیک گروههای سنی در ۲۹ استان کشور، ۱۳۸۹
 شکل ۲۵-۲، سهم هر یک از احتمالات مرگ و پیزه علی و سنی از کل احتمال مرگ در هر گروه سنی، ۱۳۸۷
 شکل ۲۶-۲، ابعاد خطرپذیری/رفتارهای پرخطر جوانان
 شکل ۲۷-۲، توزیع سنی مبتلایان به اچ آی اوی/ایذ در ایران تا سال ۱۳۹۲
 شکل ۲۸-۲، درصد زنان ۱۵-۲۴ ساله که دارای آگاهی صحیح درباره پیشگیری از اچ آی اوی/ایذ هستند، ۱۳۸۹
 شکل ۲۹-۲، فاز پنجه جمعیتی ایران
 شکل ۳۰-۲، میزان مشارکت اقتصادی جوانان در نیروی کار (%)، ۱۳۵۵-۱۳۹۰
 شکل ۳۱-۲، میزانهای و پیزه سنی بیکاری، ۱۳۹۰
 شکل ۳۲-۲، توزیع سنی بیکاران در ایران، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰
 شکل ۳۳-۲، میزان بیکاری جوانان در مقایسه با میزان بیکاری عمومی، ۱۳۸۳-۹۱
 شکل ۳۴-۲، میزان بیکاری مردان و زنان جوان به تفکیک استان، ۱۳۹۰
 شکل ۳۵-۲، میزان بیکاری جوانان بر اساس سطح تحصیلات، ۱۳۹۰
 شکل ۳۶-۲، تغییرات سطح تحصیلی جمعیت ایران از ۲۰۳۰ تا ۱۹۷۰
 شکل ۳۷-۲، روند تحولات میزان باسوسادی جوانان در ایران، ۱۳۳۵-۱۳۹۰
 شکل ۳۸-۲، روند افزایشی تعداد دانشجویان در ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۳۷۰
 شکل ۳۹-۲، روند نسبت دانشجویان دختر و پسر در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور، ۱۳۴۴-۸۵
 شکل ۴۰-۲، توزیع کسب سرمایه انسانی در میان جوانان و مدت زمان اختصاص یافته به آن در طی روز، ۱۳۸۸
 شکل ۴۱-۲، متوسط زمان روزانه پرداختن به فعالیت‌های سرمایه انسانی در جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهری ایران بر حسب تحصیلات والدین
 شکل ۴۲-۲، میانگین زمان (ساعت) اختصاص یافته به نقش‌های گوناگون، جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهری کشور، ۱۳۸۸
 شکل ۴۳-۲، الگوها و رفتارهای فراغتی جوانان ۱۵-۲۹ ساله ایرانی
 شکل ۴۴-۲، توزیع سنی استفاده از اینترنت در ۱۲ ماه قبل از برسی، سرشماری ۱۳۹۰
 شکل ۴۵-۲، ضریب نفوذ اینترنت در بین جوانان به تفکیک استان ۱۳۹۰

خلاصه اجرایی

زمینه

ایران از دهه‌ی گذشته پدیده تورم جوانی جمعیت را تجربه کرده است. امروزه، کشور با افزایش بی‌سابقه رشد و تعداد جمعیت جوانان مواجه است. در حال حاضر نزدیک به یک سوم جمعیت را جوانان ۱۵-۲۹ سال تشکیل می‌دهد. چنین افزایشی در تعداد و سهم جمعیت جوان پدیده مخصوصیفرد در تاریخ اجتماعی و جمعیتی ایران محسوب می‌شود.

تغییرات در تعداد جوانان با تغییرات در ترکیب اجتماعی و جمعیتی همراه شده است. در مقایسه با سایر دوره‌های چرخه زندگی، سالهای جوانی بیانگر دوره‌ای از انتقال‌های چندگانه است که بیانگر فشردگی و تراکم واقعی جمعیت‌شناختی و گذارهای اجتماعی در دوره جوانی است. به بیان دیگر، گروه سنی ۱۵ تا ۲۹ سال، یعنی سنین جوانی، گروه سنی است که بالاترین /بیشترین تراکم جمعیت‌شناختی را دارد. بر این اساس، ریندفوس (۱۹۹۱) دوره جوانی را دوره "فسرده جمعیت‌شناختی" نامگذاری کرده است، بدین معنی که بیشتر واقعی و رفتارهای جمعیتی در طول سالهای دوره جوانی رخ می‌دهد. در این سنین، بیشترین تغییرات و گذارهای زندگی نظری اتمام و ترک تحصیل، ورود به بازار کار، گذار به بزرگسالی، ازدواج و تشکیل خانواده، تجربه والدینی، طلاق، رفتارهای پرخطر، مهاجرت وغیره رخ می‌دهد. تراکم و فشردگی واقعی در دوره جوانی همراه با تغییرات سریع، مهیج و حیرت‌آور اجتماعی- تکنولوژیکی، جوانان را به موتور تغییرات اجتماعی تبدیل کرده است.

جوانان، نه تنها به لحاظ وزن جمعیتی اهمیت یافته، از نظر اقتصادی، اجتماعی و سیاستی نیز اهمیت دارند. در واقع، نه تنها نسبت جمعیت جوان به کل کشور بلحاظ عددی افزایش یافته است، بلکه بلحاظ کیفی (باسوادی، شهرنشینی، دسترسی و استفاده از رسانه‌های جمعی) نیز نسبت به کل جمعیت از رشد بیشتری برخوردار شده‌اند. از این‌رو، جمعیت جوان کشور از ویژگیهای توسعه‌ای نظری تحصیلات عالی، آگاهی و مهارت برخوردار است که می‌تواند منشاء تحولات اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیکی در کشور باشد. با در نظر داشتن منافع و مزایای بالقوه این تجربه گذار جمعیت در کشور، محققین چنین ساختار جمعیتی را به "پنجه" یا "هدیه" جمعیتی تعبیر نموده، و اقتصاددانان نیز از آن به عنوان "سود جمعیتی" یاد کرده‌اند. بالفعل شدن این سرمایه بالقوه مستلزم آنست که اولاً، شناخت درستی از ویژگی‌ها و مزایای این جمعیت وجود داشته باشد، و ثانیاً، امکانات و شرایط لازم برای استفاده از چنین موهبتی فراهم گردد. در چنین شرایطی است که نیروی جوان موجود می‌تواند به تولید و بهره‌وری پردازد، و رشد و رونق اقتصادی و رفاه اجتماعی را تضمین نماید.

هدف از این گزارش، فراهم کردن تحلیل جامعی از وضعیت جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی، و بهداشتی جوانان ۱۵-۲۹ ساله در ایران با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های اخیر است. این گزارش می‌تواند با فراهم کردن اطلاعات پایه‌ای برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هماهنگی بیشتر میان بخش‌ها و دستگاه‌های مختلف مرتبط با امور جوانان فراهم کند.

یافته‌های کلیدی

تحلیل وضعیت جوانان در چهار بُعد جمعیتی، بهداشتی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی نشان داد:

(۱) وضعیت جمعیتی

- در بستر گذار ساختار سنی، فازی از تحولات جمعیتی در ایران آغاز شده که مشخصه بارز آن افزایش تعداد و درصد قابل توجه جوانان است. این مرحله "تورم جوانی جمعیت" نامیده می‌شود. سالهای اخیر اوج تعداد جوانان در ایران بوده و حدود یک سوم جمعیت ایران را جوانان تشکیل می‌دهد.
- از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ تعداد جوانان با سرعت قابل توجهی افزایش یافته و از ۸,۵ میلیون (درصد کل جمعیت) به ۲۵ میلیون نفر (۳۵,۴ درصد کل جمعیت) رسیده است. از سال ۱۳۸۵ به بعد از تعداد جوانان کشور به تدریج کاسته شده و در سال ۱۳۹۰ تعداد آنها به ۲۳,۷ میلیون نفر (۳۱,۵ درصد کل جمعیت) رسیده است. پیش‌بینی می‌شود که در آینده نیز این روند بطئی کاوشی تداوم داشته باشد. تا سال ۱۴۳۰ بستگی به ستاریوهای مختلف باروری، تعداد جوانان بین ۱۶ تا ۱۷,۶ میلیون نفر برآورد می‌شود.
- جوانان عمدتاً در شهرها (۷۱ درصد) زندگی می‌کنند. همچنین یک ششم آنها در استان تهران ساکن هستند. در سال ۱۳۹۰ بلحاظ سهم و درصد جوانان، بیشترین درصد مربوط به استان ایلام (۳۵,۳ درصد) و کمترین آن مربوط به استان گیلان (۲۸ درصد) بوده است.

- تمایل و رفتار مهاجرتی افراد در طول چرخه زندگی متفاوت است؛ بیشتر مهاجرتها و جابجایی‌های جمعیتی در سنین جوانی (۱۵-۲۹ سال) اتفاق می‌افتد. در دو دهه اخیر سهم جوانان در جریانات مهاجرتی بین ۴۶ تا ۵۰ درصد بوده است.
- تحلیل علل مهاجرت جوانان نشان می‌دهد که ملاحظات شغلی مهمترین دلیل مهاجرتی بویژه برای جوانان است. همچنین کسب سرمایه انسانی یا افزایش تحصیلات نیز عامل مهمی در این زمینه می‌باشد.
- علاوه بر تسلط جوانان در جریان مهاجرتهای داخلی، بخش عمده از ایرانی‌ها که به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند، جوانان فارغ‌التحصیل دانشگاهی بوده‌اند. هرچند، داده و آمار دقیقی در خصوص مهاجرت نخبگان وجود ندارد، با اینحال، امروزه مهاجرت به خارج از کشور به رفتاری قابل انتظار و شیوه‌ای برای زندگی بسیاری از جوانان نخبه تبدیل شده است.
- بلحاظ وضعیت ناشایوی، در سه دهه اخیر کشور شاهد افزایش نسبت‌های تجرد در میان جوانان است. در دوره ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ نسبت تجرد در میان مردان از حدود ۶۰ به ۷۰ درصد و برای زنان از ۳۶ به ۴۸ درصد افزایش یافته است.
- علیرغم روند افزایشی در نسبت‌های تجرد، در دوره پنجساله اخیر (۱۳۸۵-۹۰) نسبت‌های تجرد بویژه برای زنان ۱۵-۲۴ ساله اندکی کاهش یافته است. با اینحال، روند افزایشی نسبت تجرد برای زنان و مردان گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله همچنان ادامه دارد. در طول سه دهه اخیر (۱۳۹۰ تا ۱۳۶۰) درصد زنان و مردان ازدواج نکرده سنین ۲۵-۲۹ سال بطور سریع افزایش یافته است. این شاخص برای زنان از ۹,۴ به ۲۶,۲ درصد و برای مردان از ۱۸,۵ به ۴۰,۵ درصد افزایش داشته است. به بیان دیگر، نسبت تجرد برای زنان گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله سه برابر و برای مردان نیز بیش از دو برابر افزایش یافته است. بیشترین نسبت تجرد برای مردان ۲۵-۲۹ ساله به استان ایلام با ۵۷ درصد و کمترین آن به استان خراسان جنوبی با ۲۲,۴ درصد تعلق داشته است. برای زنان ۲۵-۲۹ ساله بیشترین نسبت تجرد در استان ایلام (۳۹,۵ %) و کمترین آن در استان یزد (۱۵ %) مشاهده می‌شود.
- در تبیین افزایش نسبت‌های تجرد یا به بیان دیگر تأخیر ازدواج جوانان نتایج تحقیق بر سه عامل کلیدی یعنی دسترسی به همسر مناسب آینده با توجه به توازن نسبت جنسی در سنین ازدواج و ملکهای انتخاب همسر)، امکان (امکان‌پذیری ازدواج با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی) و تمایل (مطلوبیت ازدواج با توجه به هنگارها و فشارهای اجتماعی و انگیزه‌های فردی) تاکید دارد.
- افزایش طلاق در سالهای اخیر به یکی از مشخصه‌ها و مسائل اجتماعی جوانان تبدیل شده است. در سال ۱۳۹۰، در مقایسه با هر ۱۰۰ ازدواج، ۱۶/۳ مورد طلاق به ثبت رسیده است. طلاق در مناطق شهری شیوع بیشتری داشته و تقریباً دو برابر مناطق روستایی است. همچنین، در سال ۱۳۹۰ در استان تهران به ازای هر سه ازدواج، یک طلاق ثبت شده است. به دنبال آن استانهای کرمانشاه، قم و کردستان بالاترین میزان طلاق را داشته‌اند. در مقابل، مناطق سنتی کشور نظری استانهای ایلام، سیستان و بلوچستان، چهارمحال و بختیاری، و یزد پایینترین میزان طلاق را داشته‌اند.
- بیشترین درصد طلاق‌ها در گروه سنی ۱۵-۲۹ سال رخ می‌دهد. در سال ۱۳۹۰ دو پنجم طلاق‌ها (۴۲ درصد) برای مردان و سه پنجم طلاق‌ها (۶۰ درصد) برای زنان در سنین ۱۵ تا ۲۹ سال رخ داده است. همچنین، حدود ۱۵ درصد طلاق‌ها در سال اول ازدواج، ۱۳ درصد در سال دوم، ۱۰ درصد در سال سوم، ۸ درصد در سال چهارم و ۷ درصد در سال پنجم ازدواج رخ می‌دهد. از اینرو، بیش از نیمی از طلاق‌ها در پنج سال اول زندگی و عمدتاً در سنین جوانی اتفاق می‌افتد. علاوه بر اینها، بررسی ساختار سنی مطلقه‌ها در سرشماری‌های اخیر نشان داد که یک چهارم افراد طلاق گرفته در سنین جوانی قرار دارند.
- حضور پررنگ و قابل توجه جوانان در جمعیت مهاجر خارجی (افغانستانی) در ایران یکی از ایافته‌های تحقیق حاضر است. تجربه سه دهه زندگی مهاجرین خارجی (افغانستانی) در ایران همراه با ساختار جوان و الگوی باروری بالا موجب شده است تا در حال حاضر با حجم زیاد و به سرعت در حال افزایش نسل دوم مهاجران مواجه باشیم. جوانان نسل دوم افغان در ایران متولد، بزرگ و جامعه‌پذیر شده‌اند و تقییرات قابل توجهی بلحاظ هویتی در آنها رخ داده و از اینرو، تمایل اندکی به بازگشت به افغانستان دارند.

(۲) وضعیت بهداشت و سلامت

- بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۹۰، در دوره ۵ ساله ۱۳۸۵-۱۳۹۰ میزان باروری کل در نقاط شهری حدود ۱,۷ و در نقاط روستائی ۲,۳ برآورد شده و میزان باروری کل برای کل کشور در این دوره حدود ۱,۸ فرزند بوده است. باروری جوانان سهم قابل توجهی از باروری کل را تشکیل می‌دهد. طی سالهای ۱۳۶۴ تا ۱۳۶۰ میزان باروری کل حدود ۷ فرزند بوده و میزان باروری جوانان حدود ۴ فرزند بوده، و در حال حاضر اندکی بیش از یک فرزند از باروری کل ۱,۸ را باروری جوانان تشکیل می‌دهد.

■ سهم باروری گروههای سنی ۲۰-۲۴ و ۲۵-۲۹ ساله همواره بیش از سایر گروههای سنی بوده است. سهم گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله و ۲۹-۲۵ ساله تا سال ۱۳۷۵ نسبتاً یکسان بوده است ولی از آن به بعد گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله سهم بیشتری از باروری را به خود اختصاص داده و به تبع آن میزان باروری گروه سنی ۳۰-۳۴ ساله نیز افزایش یافته است. این تاخیر باروری از گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله به گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله و ۳۰-۳۴ ساله ناشی از تاخیر در ازدواج و افزایش فاصله‌گذاری بین ازدواج و فرزند اول و نیز افزایش فاصله بین فرزند اول و دوم بوده است.

■ درصد زنانی که تا سن ۳۰ سالگی فرزند چهارم و بیشتر بدنیا آورده‌اند به شدت کاهش یافته، و ضمن تمرکز فرزندآوری در گروههای سنی جوان، بیشتر زنان ۲ فرزند و یا کمتر بدنیا می‌آورند.

■ با توجه به اینکه میزانهای باروری جوانان که بیشترین سهم از باروری کل را داشته‌اند به حداقل رسیده است، کاهش باروری در سالهای آینده نیز آرام و اندک خواهد بود. الگوی سنی باروری در سالهای اخیر از الگوی زودرس فرزندآوری به سمت الگوی دیررس فرزندآوری در حال تغییر بوده است، و احتمال دارد که باروری زنان در گروههای سنی ۳۰-۳۴ ساله و ۳۵-۳۹ ساله اندکی افزایش یابد. با اینحال، به دلیل عواملی از جمله افزایش هزینه‌های زندگی و فرزندآوری و نیز مشکلات اقتصادی از جمله بیکاری جوانان تراوام کاهش آرام باروری در سالهای آینده دور از انتظار نخواهد بود.

■ با توجه به افزایش سن ازدواج و فرونوی جوانان مجرد، از یکسو، و نیز تمرکز فرزندآوری در سنین جوانی، از دیگر سو، برنامه‌های بهداشتی بایستی توجه خاصی به ارایه خدمات بهداشت باروری جوانان داشته باشند.

■ جوانان در معرض چالش‌ها و مسائل عدیده‌ای در ارتباط با بهداشت جنسی و باروری مانند حاملگی‌های زودهنگام، سقط جنین نایابن، عفونت‌ها و بیماری‌های آمیزشی (STIs) و اجای‌وی / ایدز قرار دارند. این دسته از ریسک فاکتورها، برای زنان $\frac{۳۳}{۴}$ درصد و برای مردان $\frac{۹}{۵}$ درصد شاخص سالهای تعديل شده زندگی در اثر ناتوانی (DALYs) را بخود اختصاص داده‌اند.

■ با توجه به اینکه سن ازدواج افزایش یافته و درصد قابل توجهی از جوانان تا پایان دهه‌ی ۲۰ زندگی خود مجرد باقی می‌مانند، این افراد همواره در معرض مخاطرات مختلف از جمله بیماری‌های آمیزشی قرار می‌گیرند. از سوی دیگر، جوانانی که ازدواج می‌نمایند بیشترین باروری‌شان در سنین ۲۰-۲۹ سالگی صورت می‌پذیرد، برنامه‌های بهداشتی و خدمات بهداشت باروری بایستی توجه خاصی برای جوانان مجرد از یکسو، و جوانان همسردار از دیگر سو مبذول دارند.

■ مطالعه نیازهای آموزشی بهداشت باروری جوانان قبل و بعد از ازدواج، نشان می‌دهد که مهمترین موضوع آموزشی قبل از ازدواج "سلامت در روابط جنسی" و بعد از ازدواج "بهترین شرایط جسمی، روانی و اجتماعی زن و مرد برای شروع بارداری" است.

■ میزان سقط جنین در حاملگی‌های ناخواسته بمراتب بیشتر از حاملگی‌های خواسته است. بطوریکه میزان سقط در سنین جوانی در گروه سنی کمتر از ۲۵ سال معادل ۱۱۵، و در گروه سنی ۲۵-۲۹ سال حدود ۱۸۱ در هزار حاملگی ناخواسته است. این میزان سقط در حاملگی‌های خواسته برای دو گروه مذکور به ترتیب ۵۶ و ۷۴ در هزار بوده است که عمدتاً هم به سقط‌های غیرعمدی مربوط است.

■ در سالهای اخیر، تاکید موافقین افزایش جمعیت بر این بوده است که به منظور بالابردن باروری، خدمات تنظیم خانواده را محدود نمایند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که تداوم ارائه خدمات تنظیم خانواده بویژه برای زوجین جوان ضروری است. در صورت عدم ارائه خدمات تنظیم خانواده، پیامدهایی از جمله بارداری‌های ناخواسته و نیز سقط جنین بدنبال خواهد داشت که آثار ناگوار آن بر سلامت زنان و زوجین غیرقابل جبران است.

■ در ایران، میزانهای مرگ و میر در سنین جوانی (۱۵-۲۹ سال) بویژه برای مردان به دلیل فرونوی مرگ‌های ناشی از سوانح و حوادث بالاتر از حد مورد انتظار است. مرگ و میرهای ناشی از حوادث غیرعمدی (تصادفات) و عمدی (خودکشی، قتل و ...) در سنین جوانی بیشتر از سایر گروههای سنی است. از اینرو، تصادفات، خودکشی و خشونت به عنوان علل منجره فوت در میان جوانان بیشتر و محسوس‌تر است.

■ جوانی، دوره بافتی شدن زنجیره ریسک‌ها، ظهور و اوج این عوامل و رفتارهای پرخطر است. شواهد نشان‌دهنده اختلال در سلامتی و رفتارهای پرخطر درحال افزایش در دوران جوانی است. چهار نوع ریسک و رفتار پرخطر جوانان ایرانی شامل مصرف مواد (سیگار، الکل و موادمخرد)، روابط جنسی ناسالم، اجای‌وی / ایدز، سوانح و حوادث ترافیکی است.

■ در سال ۱۳۹۲، تعداد ۲۷۰۴۱ مورد مبتلا به ویروس اجای‌وی در کشور شناسایی و ثبت شده است. حدود ۵۷ درصد آنان در گروه سنی ۱۵ تا ۳۴ سال قرار دارند. از اینرو، بیشتر مبتلایان به اجای‌وی / ایدز در سنین جوانی قرار دارند. اعتیاد تزریقی حدود ۶۸ درصد، روابط ناسالم

جنسی ۱۳ درصد، و انتقال از مادر به کودک ۱,۲ درصد، و فرآورده‌های خونی ۱ درصد از علل اچ آئی وی ایدز را شامل می‌شده و حدود ۱۰ درصد نیز دلیل نامشخص داشته است.

در ایران یک نوع تحول جنسی و سنی در زمینه وقوع اچ آئی وی / ایدز، از مردان به زنان و از افراد میانسال به جوان درحال وقوع است. با اینحال، در اغلب استانهای ایران میزان آگاهی صحیح درباره پیشگیری از اچ آئی وی / ایدز پایین است. بر اساس نتایج طرح جمعیتی و بهداشتی DHS (۱۳۸۹)، تنها ۱۹,۶ درصد زنان ۲۴-۱۵ ساله دارای آگاهی صحیح درباره پیشگیری از اچ آئی وی / ایدز بوده‌اند.

(۲) وضعیت اقتصادی

ایران از سال ۱۳۸۵ وارد فازی از تحولات جمعیتی شده که پنجره جمعیتی (Demographic Window) نامیده می‌شود، در این دوره که با تورم جوانی جمعیت آغاز می‌شود، حجم و سهم جمعیت در سنین فعالیت (۱۵-۶۴ ساله) افزایش یافته و به حداقل خود می‌رسد.

پنجره جمعیتی فرصت‌هایی طلای فراروی توسعه باز می‌کند. البته این فرصت بطور خوب‌خودی عمل نمی‌کند، بلکه بهره‌برداری از این موهیت جمعیت‌شناسختی نیازمند محیط و بستر اجتماعی، اقتصادی، نهادی و سیاسی مناسب است.

بهره‌برداری از فرصت پنجره جمعیتی و تبدیل آن به فرصت اقتصادی و اجتماعی مسلطم توانمندی و مقتدرسازی جوانان برای توسعه اقتصادی، گسترش فرصت‌های شغلی، سرمایه‌گذاری مطلوب، بهبود کیفیت سرمایه انسانی و فراهم کردن فرصت‌هایی برای حضور زنان در بازار کار است.

بیکاری جوانان به یکی از مسائل و چالش‌های عمدۀ اقتصادی و اجتماعی در ایران تبدیل شده است. حدود ۷۰ درصد بیکاران کشور در سنین جوانی قرار دارند. همچنین میزان بیکاری جوانان به حدود ۲۵ درصد یعنی مرز هشدار رسیده است. افزایش بیکاری و گسترش طول مدت آن موجب شده است تا جوانان بطور روزافزون فقر و طردشگی اجتماعی را تجربه کنند.

در سال ۱۳۹۰، میزان مشارکت جوانان در نیروی کار برای مردان ۶۰,۶ درصد و برای زنان ۱۳,۱ درصد بوده است. از این‌رو، میزان مشارکت اقتصادی مردان جوان حدود پنج برابر بیشتر از زنان جوان می‌باشد. در مقایسه با سایر گروه‌های سنی میزان اشتغال در بین جوانان کمتر و در مقابل میزان بیکاری بیشتر است. میزان بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ ساله در سال ۱۳۹۰ ۲۵,۳ درصد بوده است. نرخ بیکاری جوانان شهری برابر با ۲۷ درصد و جوانان روستایی ۱۸ درصد می‌باشد. نرخ بیکاری برای مردان جوان ۲۲,۱ درصد و زنان جوان ۴۰ درصد بوده است.

تفاوت‌های استانی محسوسی در نرخ بیکاری جوانان در کشور وجود دارد. نرخ بیکاری مردان جوان در ۸ استان کشور از مرز ۳۰ درصد فراتر رفته است. برای مثال، نرخ بیکاری مردان جوان در استانهای خوزستان، سیستان و بلوچستان به ۳۸ درصد رسیده است. این نرخ در استانهای ایلام، کهکیلویه و بویراحمد، لرستان و کرمانشاه به مرز ۳۵ درصد نزدیک شده است. نرخ بیکاری زنان جوان در استانهای کهکیلویه و بویراحمد، ایلام، لرستان، خوزستان و کرمانشاه از ۵۰ درصد فراتر رفته و حتی در استان کرمانشاه به ۶۰ درصد رسیده است.

میزان بیکاری جوانان در میان افراد با تحصیلات دانشگاهی بالاترین است. بطوری که میزان بیکاری جوانان که ۲۵ درصد بوده است، در میان جوانان با تحصیلات دانشگاهی ۳۷ درصد می‌باشد. میزان بیکاری مردان و زنان جوان با تحصیلات دانشگاهی به ترتیب، ۲۹ و ۴۸ درصد بوده است.

فقر در خانوارهای با سرپرست جوان شیوع بیشتری دارد. همچنین میزان آسیب‌پذیری نسبت به فقر سرپرست‌های خانوار جوان در طول دوره ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۹ افزایش داشته است.

(۳) وضعیت اجتماعی- فرهنگی

در طول سالهای ۱۳۲۵ تا ۱۳۹۰، میزان باسوادی پسران جوان از ۲۸ درصد به ۶۶ درصد و دختران جوان از ۱۰ درصد به ۹۷ درصد افزایش یافته است. جوانان سطح تحصیلات بالاتری نسبت به کل جمعیت دارند؛ در سال ۱۳۹۰، ۲۸ درصد زنان و ۲۴ درصد مردان جوان تحصیلات عالی- دانشگاهی داشته‌اند.

در دو دهه اخیر (۱۳۷۰-۹۰) تعداد دانشجویان کشور روند افزایشی بسیار سریعی داشته و حدود ۱۳ برابر شده است، یعنی از ۳۴۰ هزار نفر سال ۱۳۷۰ به ۴,۴ میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

حضور زنان در آموزش عالی پدیده‌ای نسبتاً متأخر است. نسبت جنسی دانشجویان در سالهای اخیر به نفع دختران تغییر کرده است.

- میزان ترک تحصیل در بین پسرهای جوان بیشتر از دخترها است. همچنین در بین پدران و مادران بی‌سواند، بیشترین ترک تحصیل فرزندان جوان وجود دارد و به میزانی که تحصیلات آنها در سطوح بالاتر باشد از درصد ترک تحصیل فرزندان کاسته می‌شود.
- بررسی کسب سرمایه انسانی جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله و عوامل موثر بر آن با استفاده از داده‌های گذران وقت سال ۱۳۸۸ بیانگر پایین بودن سطح آن در ایران است. بیش از نیمی از جوانان مورد بررسی (۵۲٪ درصد) هیچ زمانی را در روز به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی اختصاص نمی‌دهند. البته، دخترها بیشتر از پسرها به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی پرداخته‌اند.
- هر اندازه افراد بیشتر در فعالیت‌های مرتبط با کار مزدی مشغول باشند، مقدار زمانی که به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند کمتر است. همچنین، هر چه والدین سطح تحصیلات بالاتری داشته باشند، متوسط زمانی که فرزندان جوان آنها به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند نیز بیشتر است. علاوه بر اینها، یافته‌ها نشان داد با کاهش بُعد خانوار و تعداد فرزندان، متوسط کسب سرمایه انسانی فرزندان بیشتر می‌شود. داشتن یک فرزند و دو فرزندی بهترین حالت در کسب سرمایه انسانی فرزندان است.
- بررسی الگوی زمان اختصاص یافته جوانان (۱۵-۲۹ ساله) ساکن در مناطق شهری کشور با استفاده از داده‌های پیمایش گذران وقت سال ۱۳۸۸ مرکز آمار ایران نشان داد که بیشترین وقت جوانان به نقش‌های فردی اختصاص دارد. نقش‌های خانه‌داری، شغلی، اجتماعی و والدینی در مراتب بعدی قرار می‌گیرند. در میان فعالیت‌های مربوط به نقش فردی، فعالیت‌های آموزشی (اعم از آموزش رسمی و غیر رسمی)، استفاده از تلویزیون، عبادات‌های فردی و مراقبت‌های شخصی بیشتر شیوع دارد.
- نقش‌های اجتماعی نه تنها زمان نسبتاً کمی را به خود اختصاص می‌دهد، بلکه برخلاف سایر نقش‌ها از ویژگیهای جمعیتی جوانان تاثیر اندکی می‌پذیرد. بنابراین برنامه‌ریزی برای افزایش مشارکت اجتماعی جوانان باید در جهت فراهم آوردن امکانات لازم برای مشارکت تمام جوانان طراحی گردد. طراحی فعالیت‌های داوطلبانه در حوزه‌های متعدد آموزشی، فرهنگی و اجتماعی و تشویق جوانان برای شرکت در این فعالیت‌ها می‌تواند در پرورش استعدادهای آنان و کسب تجربه‌های لازم برای ادامه مسیر زندگی نقش مهمی ایفاء کند.
- مطالعه الگو و نحوه گذران اوقات فراغت جوانان (۱۵-۲۹ ساله) ایرانی بیانگر اهمیت نمادین فراغت در زندگی اجتماعی جوانان و رابطه معنادار آن با اشکال مختلف تمایزات و نابرابری‌های اجتماعی در جامعه است. وضعیتی که در چارچوب آن جوانان دسترسی متفاوتی به فرصت‌ها و موقعیت‌های مرتبط با اوقات فراغت دارند، در نتیجه الگوها و رفتارهای فراغتی متفاوتی را با توجه به ابعاد مختلف نابرابری اجتماعی یعنی نابرابریهای فضایی، جنسیتی، قومیتی و طبقاتی تجربه می‌کنند.
- بررسی میزان استفاده از اینترنت نشان داد که بخش عمده کاربران اینترنتی در ایران جوانان هستند. میزان استفاده آنها از اینترنت در سالهای اخیر روندی رویه افزایش داشته است. در سال ۱۳۷۶، ۱۰ درصد و در سال ۱۳۸۱، ۱۹ درصد از جوانان از اینترنت استفاده می‌کردند. در برخی استانها نظیر تهران، سمنان و اصفهان ضریب نفوذ اینترنت در بین جوانان بیش از ۴۰ درصد است.

ارزیابی سیاستها و برنامه‌های مرتبط با جوانان

بررسی و ارزیابی سیاستها و برنامه‌های مرتبط با جوانان نشان داد که:

- وزارت ورزش و جوانان، شورای عالی جوانان، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، بنیاد ملی نخبگان، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، اداره سلامت نوجوانان و جوانان وزارت بهداشت، وزارت آموزش و پرورش، وزارت کار، تعامل و رفاه اجتماعی، سازمان فنی و حرفه‌ای از جمله نهادهای رسمی متولی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی امور جوانان می‌باشند.
- مشخص نبودن جایگاه نهادهای رسمی متولی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی امور جوانان، مشخص نبودن جایگاه اسناد خاص جوانان در نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور، ابهام جایگاه برنامه‌های خاص جوانان در نظام بودجه‌ریزی کشور، فقدان نظارت و ارزیابی و فقدان ضمانت اجرا از جمله مسائل و چالش‌های پیش روی نهادهای رسمی مذکور در امر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های مرتبط با جوانان می‌باشند.
- در دوره‌های مختلف و با روی کار آمدن دولتها با خطمشی‌های متفاوت، نگاه به جوانان و امور آنان نیز تغییر یافته است. بنابراین بخشی از سیاستهای اتخاذ شده مرتبط با جوانان توسط یک دولت، با روی کار آمدن دولت بعدی در محاک افتاده و باعث عملیاتی نشدن برنامه‌های قبلی شده است. بر این اساس می‌باشد نهادی فراسیاسی و مستقل برای تداوم برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و اجرایی کردن قوانین مرتبط با جوانان شکل گیرد.

- رویکرد غالب در برنامه‌ها و سیاست‌های جوانان در بیشتر ادوار زمانی فرهنگ محور بوده است، این در حالی است که امروزه بیشتر مسائل جوانان اقتصادی است، لذا اتخاذ رویکرد اقتصادی در حوزه جوانان در کنار رویکردهای دیگر بیش از پیش مورد نیاز است و بویژه نیاز شدید به برنامه‌های مداخله‌ای برای کاهش بیکاری وجود دارد.
- برخی برنامه‌ها و سیاست‌های مرتبط با جوانان نظری قانون تسهیل و ساماندهی ازدواج جوانان بطور مؤثری عملیاتی و اجراء نشده‌اند، لذا این قوانین نیاز به بازنگری دارند و باید علل عدم اجرا یا موفق نبودن این قوانین ارزیابی و بررسی گردد.
- در زمینه سلامت جوانان عملاً برنامه مشخصی که فقط بر جوانان متوجه باشد در قوانین و سیاست‌گذاری‌های مرسور شده مشاهده نشد. جوانان در معرض ریسک فاکتورهای متعدد بهداشتی قرار دارند. با این وجود، در عمل برنامه جامع و مدونی برای کاهش آسیبهای این ریسک‌ها وجود ندارد.
- بطور کلی، برنامه‌های آموزش مهارت‌های زندگی خانوادگی، آموزش مهارت‌های شغلی و سبک زندگی سالم در جوانان محدود و نامناسب است. همچنین عدم یا ضعیف بودن ارزیابی برنامه‌ها یکی از موارد نقص در همه برنامه‌ها و سیاست‌ها بوده است. نکته آخر در این بخش اینکه، اجرای موثر برنامه‌ها و سیاست‌ها نیازمند داده‌ها و شناخت تجربی وضعیت و نیازهای جوانان است.

پیشنهادات و الزامات سیاستی

- گذار ساختار سنی جمعیت اغلب با تورم جوانی و حجم بزرگی از جوانان که برای شغل و منابع رقابت می‌کنند، همراه است. آنها اغلب منافع اقتصادی نظیر رشد سریعتر نیروی کار و پتانسیل بیشتر انباشت سرمایه انسانی به دنبال دارند. برای بهره‌گیری از این منافع نهادهای جامعه بایستی انعطاف‌پذیر بوده و قادر باشند تا با واقعیت‌های در حال تغییر جمعیتی خود را انطباق دهند.
- چالش‌های حال حاضر و آینده جمعیت ایران، بستگی زیادی به نحوه بهره‌برداری از تورم جوانی و فرصت پنجره جمعیتی دارد. بهره‌برداری از این فرصت طلایی و تبدیل آن به فرصت اقتصادی و اجتماعی مسلطنم توانمندی و مقدرسازی جوانان برای توسعه اقتصادی، گسترش فرصت‌های شغلی، سرمایه‌گذاری مطلوب، بهبود کیفیت سرمایه انسانی و فراهم کردن زمینه‌های حضور زنان در بازار کار است. از این‌رو، سیاست‌ها و برنامه‌های دولت بویژه در ارتباط با جوانان نقش کلیدی و اساسی در مدیریت و مهندسی فاز پنجره جمعیتی دارد.
- سرمایه‌گذاریها در تحصیلات، بهداشت و اشتغال جوانان می‌تواند کشور را قادر سازد تا یک بیان اقتصادی قوی و پایدار بسازد، و افزایش ظرفیت‌های جوانان می‌تواند در طول زندگی فعال اقتصادی آنها بازده‌های بزرگتری را حاصل سازد. در مقابل، داشتن جوانان بیکار و با سبک زندگی ناسالم پیامدهای منفی متعددی به همراه خواهد داشت.
- تهیه بانک‌های اطلاعاتی، انجام پیمایش‌ها و پژوهش‌های تکمیلی، از جمله طراحی و اجرای تحقیقات طولی در خصوص ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان، نیازها و ظرفیت‌های آنها می‌تواند بستر شناختی مناسبی برای سیاست‌گذاری در مورد جوانان فراهم آورد.
- در حال حاضر توجه و نگرانی اصلی مدیران و سیاستگزاران کشور بیشتر به سالخوردگی جمعیت معطوف است و یکی از دلائل معرفی سیاست‌های افزایش جمعیت، پیشگیری از سالخوردشدن جمعیت ذکر می‌شود. عدم توجه به سرمایه جمعیت جوان کشور موجب شده است تا منافع و فرصت‌های طلایی فاز جوانی جمعیت و پنجره جمعیتی نادیده گرفته شود. این در حالیست که سرمایه‌گذاری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها برای اشتغال جوانان و بهره‌برداری از فاز پنجره جمعیتی است که سالمندی سالم، فعال و موفقیت‌آمیز و همچنین سود جمعیتی دوم، که خاص دوره سالخوردگی جمعیت است، را تضمین خواهد کرد. در غیر اینصورت، نه تنها فرصت طلایی پنجره جمعیتی از دست می‌رود، بلکه آن منجر به تهدید و چالش‌هایی خواهد شد و سود بالقوه جمعیتی به آسانی به بار جمعیتی تبدیل شده و کشور دوره سالخوردگی جمعیت مسئله‌داری را در پیش خواهد داشت.
- بطور خلاصه، سیاست‌های جمعیتی بایستی با توجه به ساختار و واقعیات جمعیتی در حال حاضر تنظیم شوند و سیاست‌گذاران جمعیتی بایستی تامین نیازهای جوانان کشور را در اولویت قرار دهند. برنامه‌های جمعیتی باید معطوف به برطرف کردن نیازهای و آرزوهای جوانان از قبیل ادامه تحصیل، ازدواج، و نیز تامین فرصت‌های اشتغال، مسکن و بهداشت باشد. حضور جمعیت جوان سالم و با نشاط به افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آنان منجر می‌شود. جمعیت جوان فعال، شاغل و مولد می‌تواند عامل افزایش تولید و سرمایه کشور باشد. این وضعیت نه تنها امنیت اجتماعی و اقتصادی و رفاه جمعیت را فراهم می‌سازد، بلکه قدرت پس انداز آینده جمعیت سالخوردش را نیز تضمین

خواهد کرد. مهمتر از آن، زمینه همکاری جوانان در برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی فعالیتهای توسعه‌ای تاثیر مستقیمی بر آینده زندگی‌های آنها داشته و به توسعه پایدار منجر خواهد شد. عدم تامین نیازمندی‌های توسعه‌ای جوانان نه تنها موجب از دست رفتن این سرمایه بالقوه می‌شود بلکه عواقب نامناسب اقتصادی، اجتماعی و امنیتی به دنبال خواهد داشت.

فصل اول : طرح تحقیق

۱-۱) مقدمه

تغییرات اجتماعی، رفتارهای فردی و مشخصه‌های جمعیتی جوانان همواره به عنوان موضوع مورد توجه علوم اجتماعی بوده، و ضرورت شناخت مسایل جوانان در میان سیاست‌گذاران و نهادهای بین‌المللی توسعه نیز از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. یکی از دلایل این موضوع تجربه گذار جوانی^۱ در کشورها می‌باشد که طی آن تعداد و نسبت جوانان افزایش یافته و به تبع آن درصد جوانان مجردی که وارد دوره بزرگسالی می‌شوند فرونی یافته و نسبت‌های جوانان که در مدرسه و دانشگاه‌اند نیز افزایش زیاد می‌شود (کسنوز و کابمalan، ۲۰۰۵: ۵۸). جوانی جمعیت دوره‌ی تحول اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است. از این‌رو، این دوره نه تنها از نظر جمعیت‌شناختی، بلکه به لحاظ اجتماعی و سیاستی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این دوره فرد شرایط لازم را برای کنش مستقل در تمام عرصه‌های زندگی کسب می‌کند و با اندوخته‌های خود وارد عرصه اجتماع می‌شود. بر این اساس، تغییرات در دوره انتقال جوانی به لحاظ تاریخی با انتقال جمعیتی و تغییرات اقتصادی و اجتماعی آن مرتبط است. در بستر مدرنیته و توسعه تغییرات در تعداد جوانان با تغییرات در ترکیب اجتماعی آنها همراه بوده است. جوانان در حال حاضر بیشتر مجرد و تحصیلکرده‌تر از نسل گذشته‌اند، بطور وسیعی در معرض رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات قرار گرفته‌اند و به عنوان نیرو و قدرت تغییردهنده جهان امروز و کنشگران اصلی عرصه توسعه و تغییرات اجتماعی محسوب می‌شوند. جوانان نه تنها سازنده آینده کشور بلکه جزء اصلی زمان حال و جامعه کنونی‌اند.

تمرکز بر جوانان توسط دولتها، سازمان‌های مردم نهاد و نهادهای بین‌المللی بازتاب این شناخت است که جوانان نه تنها بطور محسوسی به عنوان منبع توسعه محسوب می‌شوند، بلکه منبع مهمی از مسائل و چالش‌های جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی هستند. این وضعیت پارادوکسی فرصت و تهدید، ضرورت شناخت دقیق علمی و همه جانبه ابعاد مختلف زندگی جوانان را مشخص می‌نماید. اهمیت تورم جوانی جمعیت در برنامه‌ها و سیاستهای توسعه در ایران متبلور است و تلاش‌های زیادی که در سالهای اخیر در این زمینه صورت گرفته است. با اینحال، هنوز شاخصه‌ای توسعه مربوط به جوانان در سطح مطلوبی نیست و جامعه علمی، تصمیم‌گیران و سازمانهای مرتبط با امور جوانان به شناخت جامع و واقع‌بینانه‌ای نسبت به زوایای مختلف جمعیت شناسی جوانان دست نیافته‌اند.

1. Youth transition

۱) اهداف

این گزارش با استفاده از تحلیل داده‌های اخیر جمعیتی به دنبال اهداف زیر می‌باشد:

- ارایه تحلیلی جامع از وضعیت اجتماعی- جمعیتی، اقتصادی، و بهداشتی جوانان ۱۵-۲۹ ساله در ایران بر مبنای منابع و آمارهای اخیر جمعیتی
- ارائه تصویر استانی از ویژگیهای جوانان
- بررسی برنامه‌ها و سیاست‌های حمایتی جوانان در دو دهه اخیر
- ارایه پیشنهادات سیاستی

از اینرو، گزارش پیش‌رو می‌تواند اطلاعات پایه‌ای برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هماهنگی بیشتر میان بخش‌ها و دستگاه‌های مختلف مرتبط با امور جوانان را فراهم کند.

۱) ۳-۱) مفاهیم گذار جوانی جمعیت

تجربه انتقال جمعیتی در نیمه دوم قرن بیستم و بیانی دهه های پایانی قرن گذشته به ظهور انبوه جمعیت جوان در کشورهای در حال گذار منجر شد و مطالعات زیادی به جمعیت شناختی جوانان پرداختند (برای مثال، ریندفوس ۱۹۹۱؛ کسنوز و کابمان ۱۹۹۸؛ وستلی و چو ۲۰۰۲؛ صالحی اصفهانی و ایگل ۲۰۰۷). عمدۀ این تحقیقات از دو چارچوب مفهومی به هم مرتبط (الف) جوانی به عنوان دوره فشرده جمعیت‌شناختی^۱ و (ب) گذار جوانی که اخیراً در ادبیات جمعیت‌شناسی مطرح و بسط یافته است، استفاده نموده اند. قبل از تحلیل وضعیت جمعیت‌شناسی جوانان در ایران به بررسی این مفاهیم پرداخته می‌شود.

الف) جوانی به عنوان دوره فشرده جمعیت‌شناختی

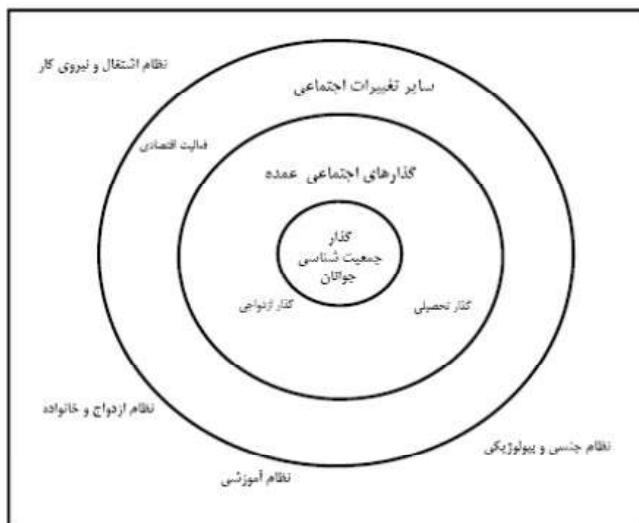
دوره جوانی بلحاظ جمعیت‌شناختی از اهمیت‌شناختی در مقایسه با سایر دوره‌های چرخه زندگی برخوردار است. از اینرو، دوره جوانی را "دوره فشردگی و قایع جمعیتی" قلمداد کرده‌اند (ریندفوس، ۱۹۹۱). بر اساس این چارچوب، بیشتر وقایع و رفتارهای جمعیتی در طول سالهای دوره جوانی یعنی ۱۵ تا ۳۰ سال رخ می‌دهد. تراکم و فشردگی و قایع در طول سالهای جوانی در دوره‌های تغییرات سریع بسیار حیرت‌آور است. در این سنین بیشترین تغییرات و گذارهای وضعیت زندگی نظری تمام و ترک تحصیل، ورود به بازار کار، بیکاری، گذار به بزرگسالی، ازدواج و تشکیل خانواده، تجربه والدینی، طلاق، رفتارهای پرخطر، مهاجرت و غیره رخ می‌دهد.

1. Demographically dense

ب) گذار جوانی

تغییرات اساسی در ترکیب اجتماعی جمعیت جوان مهمتر از ابعاد عددی و کمی جمعیت‌شناختی جوانان است. نیروهای تغییر اجتماعی در همگرایی با جوانی جمعیت، اشکال جدیدی را در مشخصه‌های ترکیب اجتماعی و جمعیتی جوانان ایجاد می‌کنند. این تغییرات "گذار جوانی" نامیده می‌شود (کسنوز و کابمalan، ۱۹۹۸: ۵-۶). مهمترین ابعاد تغییرات اجتماعی گذار جوانی شامل به تأخیر انداختن ازدواج و افزایش حضور در مدارس و دانشگاه‌ها می‌باشد. این تحولات هسته‌های اصلی گذارهای اجتماعی هستند که منجر به تغییرات اجتناب‌نایابی در میان جوانان شده است. ورود به بازار کار و تغییرات اقتصادی نیز از تغییرات دیگر دوره جوانی است.

شكل ۱-۱، عناصر گذار جوانی

منبع: بر اساس کسنوز و کابمalan، ۱۹۹۸: ۵۱.

همانطور در شکل ۱-۱ مشخص است هسته اصلی گذار جوانی، گذار جمعیتی است که با مفهوم "تورم جوانی" همراه است و جمعیت‌شناسی جوانان محور اصلی مطالعات گذار جوانی است. همچنین تغییرات مرتبط با گذار جوانی در مرحله اول شامل (الف) تغییرات در گذار ازدواج و گذار تحصیلی و سپس در مرحله بالاتر شامل (ب) تغییرات در بازار کار و مشارکت جوانان در نیروی کار است. در این مطالعه، تاکید ما بر سه انتقال اساسی است که در دوره جوانی رخ می‌دهد؛ آموزش، اشتغال و تشکیل خانواده و همچنین درک نهادهای کلیدی که این انتقال‌ها را تسهیل می‌کنند.

۱-۴) مروری بر مطالعات جوانان در ایران

مرور سیستماتیک مطالعات و تحقیقات انجام گرفته در حوزه جوانان در ایران (تعداد ۳۸۰ اثر علمی) نشان داد که بیشترین مطالعات به حوزه آسیب‌ها، انحرافات و مسایل اجتماعی جوانان اختصاص داشته و کمترین مطالعات به سنجش آمار و آرزوهای جوانان بویژه در ارتباط با مسایل آینده پرداخته‌اند. علاوه بر اینها، حوزه‌هایی از جمله تحصیلات و اشتغال جوانان،

اوقات فراغت، ازدواج و تشکیل خانواده، مشارکت اجتماعی، هویت، رفتارهای پرخطر، اینترنت، رسانه‌ها و دنیای مجازی، دینداری، روابط بین نسلی، مهاجرت و جابجایی، معاشرت و روابط دوستی دختر و پسر قبل از ازدواج نیز مورد کندوکاو و بررسی قرار گرفته‌اند (جدول ۱ ضمیمه).

عمده تحقیقات انجام شده در حوزه جوانان مربوط به دهه ۱۳۸۰ بویژه پنج ساله اخیر می‌باشد، که بیانگر توجه دو حوزه سیاست‌گذاری و آکادمیک به ساختار سنی جوان جمعیت در کشور است. حدود ۴۷ درصد این مطالعات به شکل مقاله‌های علمی-پژوهشی بوده‌اند، ۲۸ درصد به شکل پایان‌نامه‌های دانشجویی در سطوح کارشناسی ارشد و دکتری انجام گرفته و ۲۵ درصد نیز در قالب طرح‌های تحقیقاتی انجام گرفته است. بدون شک، تأسیس سازمان ملی جوانان و تبدیل آن به وزارت ورزش و جوانان در دهه اخیر ناشی از درک درست واقعیت ساختار سنی جوان کشور بوده و اختصاص بودجه‌های پژوهشی نیز امکان انجام تحقیقات در حوزه جوانان و انتشار نتایج آنرا تسهیل کرده است.

مهمترین ابعاد و موضوعات مورد بررسی در هر کدام از ۱۳ قلمرو و حوزه پژوهشی مرتبط با جوانان در جدول ۲ ضمیمه گزارش نشان داده شده است. بررسی مطالعات و تحقیقات انجام گرفته در حوزه جوانان نشان داد که علیرغم اینکه تحقیقات زیادی در مورد جوانان انجام شده است، عمده این تحقیقات بصورت پراکنده و مجزا انجام شده و شناخت جامعی از وضعیت جوانان را ارایه نداده است. علاوه بر آن، بین دستگاههای سیاست‌گذاری و مراکز تحقیقاتی خلا، وجود داشته و برخی از تحقیقات برگرفته از نیازهای اساسی مراکز سیاست‌گذاری نمی‌باشند. نهایتاً اینکه، تحولات اخیر جمعیت جوان و ویژگیهای اقتصادی-اجتماعی آن بررسی نشده است. بنابر این، شناخت دقیق علمی و همه جانبه ابعاد مختلف اجتماعی و جمعیتی زندگی جوانان یک ضررورت اساسی هم بلحاظ علمی و هم بلحاظ سیاست‌گذاری می‌باشد. گزارش پیش‌رو، به تحلیل وضعیت اجتماعی-جمعیتی جوانان با توجه به اخیرترین داده‌ها (به بویژه نتایج سرشماری ۱۳۹۰) می‌پردازد.

۱-۵) روش و داده‌ها

سازمان ملل متحد در تعریف "جوانان" محدوده سنی ۱۵ تا ۲۴ سال را در نظر گرفته است، ولی بر اساس تعریف وزارت ورزش و جوانان محدوده سنی ۱۵-۲۹ سال به عنوان سینین جوانی قلمداد شده است. گزارش پیش‌رو نیز بر مبنای تعریف دوم، محدود سنی ۱۵-۲۹ سال را به عنوان دوره جوانی مبنای تحلیل قرار داده است.

در این تحقیق از روش‌های بررسی اسنادی^۱ و تجزیه و تحلیل داده‌های ثانویه استفاده شده است. مهمترین منابع داده‌های مورد استفاده در این تحقیق شامل نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران بویژه نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰، داده‌های فردی سرشماری‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، داده‌های فردی طرح گذران وقت، داده‌های فردی دو مرحله پیمایش تحولات باروری در ایران (۱۳۸۱-۸۵)، داده‌های ثبتی، نتایج طرح DHS (۱۳۸۹)، نتایج تحقیقات وزارت بهداشت و وزارت ورزش و جوانان و ... می‌باشند.

^۱ Documentary Study

۱-۶) ساختار گزارش

هدف اصلی مطالعه حاضر، ارائه گزارشی جامع از وضعیت جوانان در ایران است و نتایج مطالعه با چارچوب زیر ارایه می‌گردد.

۱. مقدمه، چارچوب مفهومی و مرور مطالعات

۲. وضعیت جوانان

(۱-۲) وضعیت جمعیتی

(۲-۲) وضعیت بهداشتی

(۳-۲) وضعیت اقتصادی

(۴-۲) وضعیت اجتماعی - فرهنگی

۳. مکانیزم‌های حمایتی از جوانان

(۱-۳) قوانین و مقررات

(۲-۳) برنامه‌های مداخله‌ای اقتصادی- اجتماعی

۴. خلاصه اجرایی و پیشنهادات سیاستی

از اینرو، تحلیل وضعیت اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و بهداشتی جوانان به ویژه بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰ در این گزارش ارایه می‌شود. در هر کدام از این وضعیت‌ها، ابعاد مختلفی مطابق شکل ۱-۲ به تصویر کشیده شده است.

شکل ۱-۲، ابعاد مورد بررسی از تحلیل وضعیت جوانان

قوانین، برنامه‌ها و پیشنهادات سیاستی

فصل دوم: تحلیل وضعیت جوانان

در این بخش از گزارش، ابتدا وضعیت جوانان از بعد جمعیت‌شناسختی بررسی، سپس ابعادی از وضعیت اقتصادی جوانان واکاوی شده است. به دنبال آن وضعیت سلامت جوانان و ریسک فاکتورهای مرتبط با آن ارائه گردیده است. در نهایت، گزارش به بررسی و تحلیل وضعیت اجتماعی و فرهنگی جوانان در ایران پرداخته است.

۱-۲) وضعیت جمعیتی جوانان

در اینجا، ابتدا تورم جوانی جمعیت در ایران، روندها و پیش‌بینی جمعیت جوانان و توزیع جغرافیایی آن بررسی می‌شود. سپس، ابعادی از وضعیت زناشویی جوانان بویژه سن ازدواج و طلاق در میان آنها مطالعه می‌شود. در نهایت، مهاجرت جوانان و نقش آنها در جریانات مهاجرتی پرداخته می‌شود.

۱-۲) تورم جوانی جمعیت: روندها و پیش‌بینی تحولات جمعیت جوانان

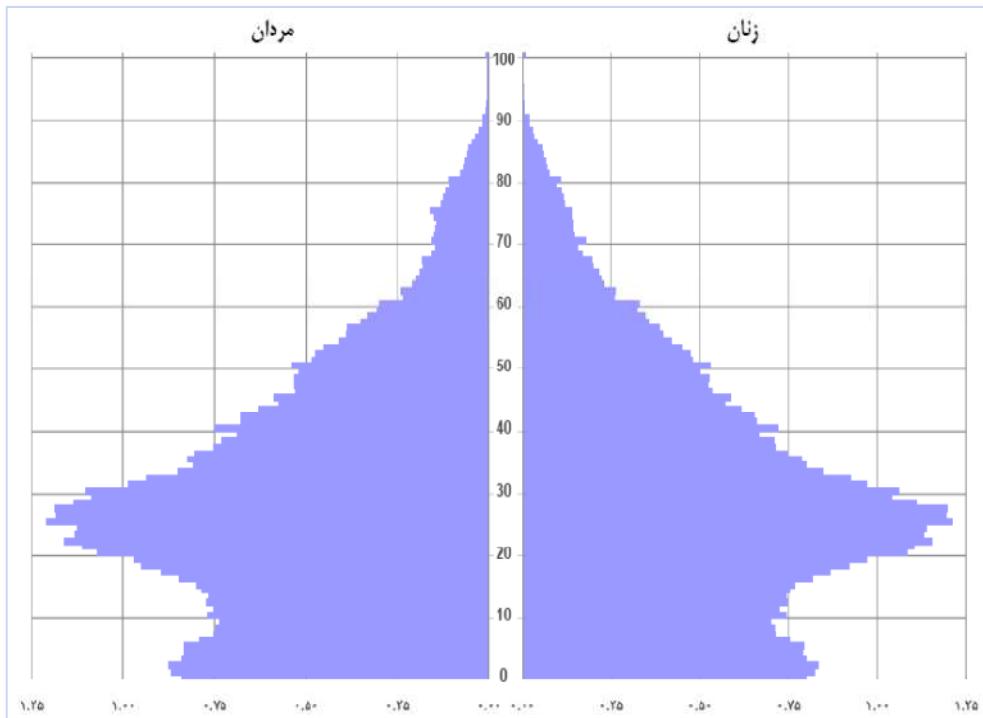
در بستر گذار ساختار سنی، مرحله‌ای از تحولات جمعیتی آغاز می‌شود که مشخصه بارز آن افزایش تعداد و درصد قابل توجه جمعیت جوانان است، این مرحله "تورم جوانی جمعیت" نامیده می‌شود. برخی محققان تورم جوانی را به عنوان وضعیتی که در آن بیش از ۲۰ درصد جمعیت در گروه سنی ۱۵ تا ۲۴ سال قرار دارد، تعریف کرده‌اند. در مقابل، جمعیت‌هایی که کمتر از ۱۵ درصد جمعیت جوان برخوردارند به عنوان "کمبود جوانی"^۱ تعریف می‌شوند (وستلی و چو، ۲۰۰۲:۵۷). اندازه و طول مدت تورم جوانی بستگی به زمانبندی و سرعت کاهش باروری و همچنین جریانات مهاجرتی دارد.

ایران، همانطور که در شکل ۱-۲ مشاهده می‌شود از نظر جمعیت‌شناسختی، در مرحله تورم جوانی جمعیت قرار دارد. در سال ۱۳۹۰ حدود یک سوم جمعیت کشور را جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال تشکیل می‌داده است. تورم جوانی بلحاظ جمعیت‌شناسختی منجر به پدیده گشتاور جمعیتی^۲ می‌شود، یعنی تعداد زیاد و غیرمعمول جمعیت جوان، حتی وقتی که باروری در سطح پایین هم باشد، منجر به تعداد زیاد موالید و رشد موقت جمعیت می‌شود. بعلاوه، در صورتی که تورم جوانی به درستی مدیریت نشود ممکن است به تغییرات اجتماعی سریع در جامعه، جنبش‌های اجتماعی، افزایش آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر منجر می‌شود. از اینرو، در مرحله تورم جوانی جمعیت، جوانان اهمیت و وزنه‌ی بیشتری - نه تنها به لحاظ جمعیتی بلکه به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سیاست‌گذاری - دارند.

1 Youth deficit

2 Population Momentum

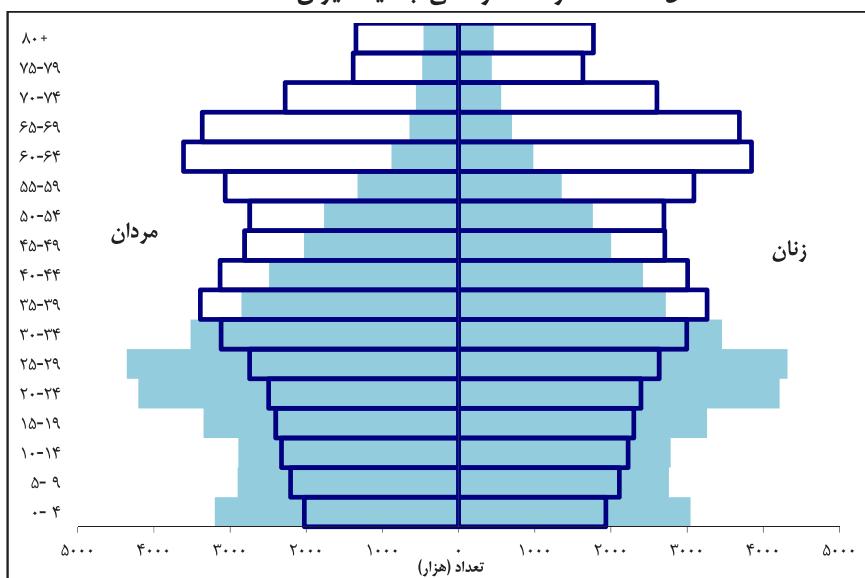
شکل ۲-۱، ساختار سنی جمعیت ایران در سال ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

بایستی توجه داشت که پدیده تورم جوانی جمعیت در ایران موقت است، این پدیده که نتیجه باروری بالای دهه اول انقلاب است، در مسیر گذار سنی از دوره جوانی عبور کرده و در نهایت از سال ۱۴۲۰ به بعد وارد مرحله سالمندی شده و سالخوردگی جمعیت ایران را شکل خواهد داد. از این‌رو، همانطور که در شکل ۲-۲ مشخص است جوانان امروز هستند که سالمندان آینده را تشکیل خواهند داد. با این وجود در حال حاضر توجه و نگرانی اصلی مدیران و سیاست‌گزاران کشور بیشتر به پیامدهای مرحله بعدی گذار ساختار سنی یعنی سالخوردگی جمعیت است. این موضوع موجب شده است تا جوانان، فرصت‌ها و چالش‌های آنها تاحدودی نادیده گرفته شود. این در حالیست که سرمایه‌گذاری و سیاست‌گذاری برای اشتغال جوانان و بهره‌برداری از آنها در بستر مرحله پنجره جمعیتی است که سالمندی سالم، فعال و موفقیت‌آمیز و همچنین سود جمعیتی دوم، که خاص دوره سالخوردگی جمعیت است، را تضمین خواهد کرد. در غیر این صورت، نه تنها فرصت طلایی پنجره جمعیتی از دست می‌رود، بلکه عدم استفاده از این فرصت منجر به تهدید و چالش‌های خواهد شد و سود بالقوه جمعیتی این دوران به آسانی به بار جمعیتی تبدیل شده و دوره سالخوردگی جمعیت مسئله‌دار را نیز در پیش خواهیم داشت.

شکل ۲-۲، گذار ساختار سنی جمعیت ایران، ۱۳۹۰ تا ۱۴۳۰

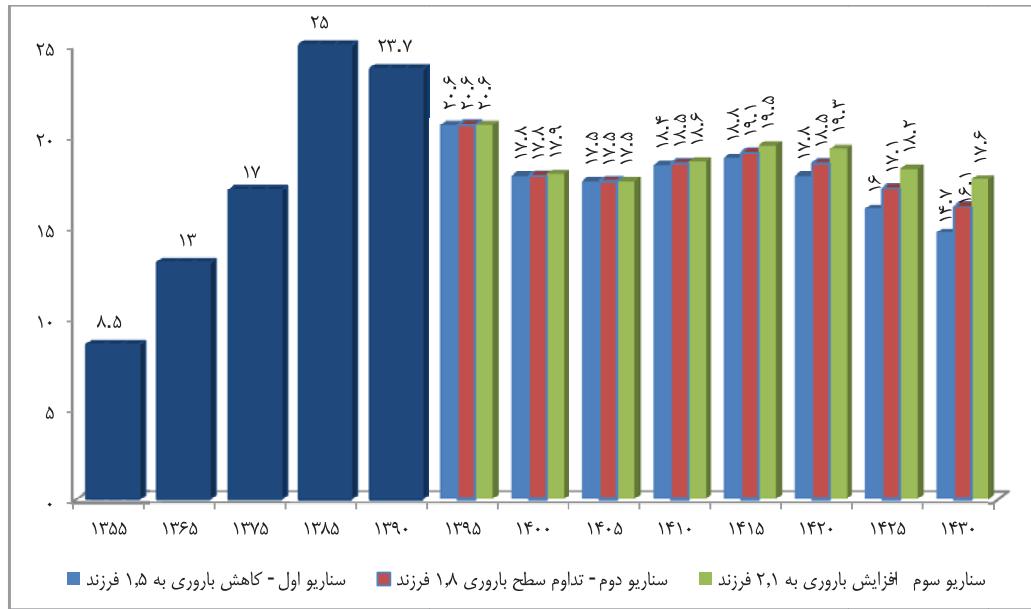

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰ و پیش‌بینی جمعیت در ۱۴۳۰ با فرض باروری کل ۱,۸ فرزند برای هر زن.

شاخص کلیدی که بیانگر تورم جوانی جمعیت است، افزایش قابل توجه تعداد و سهم جمعیت جوانان از کل جمعیت است. بررسی روند تحولات جمعیت جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله در ایران نشان می‌دهد که از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ تعداد جمعیت جوانان با سرعت قابل توجهی افزایش یافته و از ۸,۵ میلیون به ۲۵ میلیون نفر رسیده است. از ۱۳۸۵ به بعد از تعداد جمعیت جوانان کشور بتدریج کاسته شده و در سال ۱۳۹۰ تعداد آنها به ۲۳,۷ میلیون نفر رسیده است. پیش‌بینی می‌شود که در آینده نیز این روند بطئی کاهشی آن همچنان تداوم خواهد داشت. طبق پیش‌بینی‌ها در سال ۱۴۳۰ بستگی به سناریوهای مختلف باروری تعداد جمعیت جوانان بین ۱۵ میلیون تا ۱۷,۶ میلیون نفر برآورد می‌شود. از این‌رو، سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ اوج تعداد جوانان در ایران است و در این سال حدود یک سوم جمعیت ایران را جوانان تشکیل می‌دهد که نیمی از این تعداد را مردان (۱۱,۹ میلیون نفر) و نیمی دیگر را زنان (۱۱,۸ میلیون نفر) تشکیل می‌دهند.

در سال ۱۳۵۵ حدود ۲۵ درصد جمعیت ایران در سنین جوانی ۱۵-۲۹ ساله قرار داشته‌اند، این نسبت در طول سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ افزایش یافته و به اوج خود یعنی ۳۵,۴ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. از ۱۳۸۵ به بعد درصد جمعیت جوانان کاهش یافته، و در سال ۱۳۹۰ به ۳۱,۵ درصد رسیده است. با توجه به سطح و روند باروری در دهه اخیر، روند کاهشی درصد جمعیت جوان کشور تداوم خواهد داشت و برآورد می‌شود که در سال ۱۴۳۰ سهم جمعیت جوانان به ۱۸ تا ۱۸ درصد کل جمعیت کاهش یابد.

شکل ۲-۳، روند تحولات جمعیت جوانان ۲۹ ۱۵ ساله و پیش‌بینی آن تا سال ۱۴۳۰ (به میلیون نفر)

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماریهای جمعیتی ۹۰ ۱۳۵۵-۹۰ و پیش‌بینی‌های جمعیتی تا سال ۱۴۳۰.

نکته قابل توجه اینست که در دوره پنج ساله اخیر ۱۳۹۰ تا ۱۳۸۵ هرچند تعداد جمعیت جوانان ۱۵-۲۹ ساله کاهش یافته، با اینحال این کاهش فقط شامل گروه سنی ۲۰-۲۴ سال و بیویژه ۱۵-۱۹ سال بوده و گروه سنی ۲۵-۲۹ سال شاهد افزایش بوده است. همچنین، به مرور زمان از ۱۳۹۰ تا ۱۳۵۵ سهم جمعیت جوان در گروه سنی ۱۵-۱۹ سال از ۴۲ درصد به ۲۸ درصد کاهش داشته و در مقابل سهم جمعیت در گروه سنی ۲۵-۲۹ سال از ۲۵ درصد به ۳۷ درصد افزایش داشته است.

جدول ۲-۱، توزیع تعداد و درصد جمعیت در گروههای سنی جوانی، ۱۳۵۵-۹۰

سال	تعداد جمعیت در گروههای سنی جوانی			کل جوانان ۱۵-۲۹	درصد جمعیت در گروههای سنی جوانی
	۲۵-۲۹	۲۰-۲۴	۱۵-۱۹		
۱۳۵۵	۲۴,۸	۳۲,۸	۴۲,۳	۸۵۰۴۰۶۵	۲۱۱۱۵۸۵
۱۳۶۵	۲۸,۰	۳۲,۲	۳۹,۸	۱۳۰۳۸۲۲۳	۳۶۵۲۲۹۷
۱۳۷۵	۲۷,۶	۳۰,۶	۴۱,۷	۱۷۰۴۶۶۸۳	۴۷۰۹۱۵۴
۱۳۸۵	۲۸,۹	۳۶,۱	۳۵,۰	۲۴۹۶۳۱۳۵	۷۲۲۴۹۵۲
۱۳۹۰	۳۶,۶	۳۵,۵	۲۷,۹	۲۳۶۹۴۱۹۴	۸۶۷۲۶۵۴

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماریهای جمعیتی ۹۰ ۱۳۵۵-۹۰

توزیع جغرافیایی جمعیت جوانان در ایران نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۰ حدود ۷۱ درصد جوانان (جمعیتی برابر با ۱۶,۸ میلیون نفر) در شهرها ساکن بوده‌اند و ۲۹ درصد ساکن در مناطق روستایی (جمعیتی برابر با ۶,۹ میلیون نفر) بوده‌اند. علاوه بر این، توزیع استانی جمعیت جوانان نشان داد که حدود ۱۵ درصد از جمعیت جوانان کشور در استان تهران، و بعد از آن بیشترین تعداد جوانان در استانهای خراسان رضوی، خوزستان، اصفهان و فارس ساکن هستند. در مقابل کمترین جمعیت

جوان به استان ایلام که کم جمعیت‌ترین استان کشور نیز هست، تعلق دارد. همچنین، همانطور که در جدول ۲-۲ مشاهده می‌شود بیشترین سهم جمعیتی جوانان از کل جمعیت استان به استان ایلام مربوط است که ۳۵,۳ درصد جمعیت آن در سال ۱۳۹۰ را جوانان ۱۵-۲۹ ساله تشکیل می‌داده است. در مقابل، کمترین سهم و درصد جمعیت جوان به استان گیلان با ۲۸ درصد جمعیت جوان مربوط است.

جدول ۲-۲، توزیع استانی جمعیت جوانان در ایران و سهم جمعیت جوان در هر استان، ۱۳۹۰

نام استان	تعداد جمعیت جوان	توزیع استانی جمعیت جوان	نام استان	سهم جمعیت جوان در استان
تهران	۳۶۳۴۷۶۱	۱۵,۳	ایلام	۳۵,۳
خراسان رضوی	۱۸۷۱۳۶۷	۷,۹	بوشهر	۳۴,۱
خوزستان	۱۵۳۶۲۴۶	۶,۵	کهکلیویه و بویراحمد	۳۴,۱
فارس	۱۵۰۴۲۹۲	۶,۳	خوزستان	۳۳,۹
اصفهان	۱۴۹۸۱۸۳	۶,۳	هرمزگان	۳۳,۹
آذربایجان شرقی	۱۱۰۲۸۲۵	۴,۷	لرستان	۳۳,۸
کرمان	۹۸۰۶۲۷	۴,۱	کرمان	۳۳,۴
آذربایجان غربی	۹۷۱۰۷۳	۴,۱	کرمانشاه	۳۳,۴
مازندران	۹۲۱۶۳۳	۳,۹	چهارمحال و بختیاری	۳۳,۱
سیستان و بلوچستان	۸۱۷۲۲۰	۳,۴	کردستان	۳۲,۹
البرز	۷۳۷۶۴۸	۳,۱	فارس	۳۲,۷
گیلان	۶۹۴۸۲۵	۲,۹	زنجان	۳۲,۵
کرمانشاه	۶۴۹۳۳۳	۲,۷	اردبیل	۳۲,۳
لرستان	۵۹۳۱۰۴	۲,۵	همدان	۳۲,۳
همدان	۵۶۰۸۴۷	۲,۴	سیستان و بلوچستان	۳۲,۲
گلستان	۵۶۷۰۹۶	۲,۴	قزوین	۳۲,۲
هرمزگان	۵۳۵۴۰۷	۲,۳	قم	۳۲,۲
کردستان	۴۹۲۰۵۶	۲,۱	خراسان شمالی	۳۲,۱
مرکزی	۴۳۳۵۵۱	۱,۸	سمنان	۳۲,۱
اردبیل	۴۰۳۶۹۷	۱,۷	گلستان	۳۱,۹
قزوین	۳۸۷۳۱۲	۱,۶	آذربایجان غربی	۳۱,۵
قم	۳۷۰۴۸۷	۱,۶	یزد	۳۱,۴
بوشهر	۳۵۲۵۲۴	۱,۵	خراسان رضوی	۳۱,۲
یزد	۳۳۷۴۷۵	۱,۴	خراسان جنوبی	۳۰,۹
زنجان	۳۳۰۴۹۳	۱,۴	اصفهان	۳۰,۷
چهارمحال و بختیاری	۲۹۵۹۹۵	۱,۲	مرکزی	۳۰,۷
خراسان شمالی	۲۷۸۳۰۸	۱,۲	البرز	۳۰,۶
کهکلیویه و بویراحمد	۲۲۴۷۷۲	۰,۹	مازندران	۳۰,۰
خراسان جنوبی	۲۰۴۴۶	۰,۹	تهران	۲۹,۸
سمنان	۲۰۲۲۶	۰,۹	آذربایجان شرقی	۲۹,۶
ایلام	۱۹۷۰۶۵	۰,۸	گیلان	۲۸,۰
کل کشور	۲۳۶۹۴۱۹۴	۳۱,۵	کل کشور	۱۰۰,۰

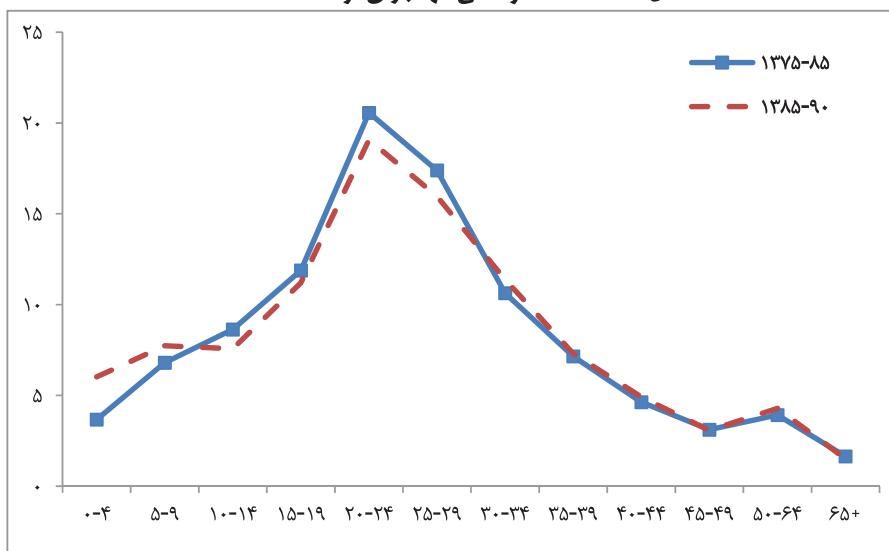
منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰.

بدین ترتیب، امروزه کشور ایران در حال تجربه کردن تورم جوانی جمعیت است. تورم جوانی جمعیت در ترکیب با سایر مشخصه‌ها و ابعاد مختلف تغییرات اجتماعی، منجر به یک سری پیامدهای جمعیتشناختی شده است. یکی از این پیامدهای جمعیتشناختی، افزایش نقش و اهمیت جوانان در جریانات مهاجرتی در چند دهه اخیر بوده است، موضوعی که در ادامه به واکاوی و تحلیل ماهیت آن می‌پردازیم.

۱-۲) مهاجرت جوانان

یکی از ابعاد جمعیتی/ توسعه‌ای که در بستر تغییرات ساختار سنی جمعیت و در دوران جوانی از اهمیت فزاینده‌های برخوردار می‌شود، مهاجرت و جابجایی‌های جمعیتی است. تحلیل میزان‌های مهاجرت بر حسب گروه‌های سنی ۵ سال، معکوس‌کننده وضعیت‌های متفاوت مهاجرتی در چرخه زندگی افراد است. همانطور که توزیع جریانات مهاجرتی در شکل ۴-۲ نشان می‌دهد نسبت بالای مهاجرت‌ها در سنین جوانی اتفاق می‌افتد. به بیان دیگر، اکثریت مهاجران، جوانان بزرگسال هستند که در دهه ۲۰ و ۳۰ سالگی شان قرار دارند. تمایل و رفتار مهاجرتی در طول این مرحله از چرخه زندگی نمایان تر می‌شود. برای مثال، سهم جوانان از مهاجرت‌ها و جابجایی‌هایی صورت گرفته در دوره ۱۳۷۵-۸۵ برابر با $\frac{49}{8}$ درصد و در دوره ۱۳۸۵-۹۰ برابر با $\frac{46}{2}$ درصد بوده است.

شکل ۲-۴، ساختار سنی مهاجران از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری جمعیتی ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰.

سهم جوانان در جریانات مهاجرتی مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری بوده است. همچنین، بیشترین سهم جوانان در جریانات مهاجرتی در استانهای زنجان و خراسان شمالی (۵۴ درصد) بوده است. در مقابل کمترین سهم جمعیت جوانان در جریانات مهاجرتی به استانهای البرز و تهران (حدود ۳۷ درصد) تعلق داشته است.

جدول ۳-۲، سهم جوانان ۱۵-۲۹ ساله در جریانات مهاجرتی به تفکیک استان، ۱۳۸۵-۹۰

مناطق روستایی	سهم جمعیت جوان در جریان مهاجرتی		
	مناطق شهری	کل	
۴۸,۲	۴۸,۸	۴۸,۵	آذربایجان شرقی
۵۰,۰	۵۰,۲	۵۰,۱	آذربایجان غربی
۵۳,۷	۵۲,۵	۵۳,۱	اربیل
۴۶,۷	۴۳,۱	۴۴,۸	اصفهان
۳۹,۹	۳۴,۱	۳۷,۰	البرز
۵۴	۵۲,۴	۵۳,۱	ایلام
۴۷,۸	۴۴,۲	۴۵,۹	بوشهر
۳۸,۰	۳۴,۷	۳۶,۳	تهران
۵۲,۷	۴۷,۲	۴۹,۸	چهارمحال و بختیاری
۴۸,۸	۵۱,۳	۵۰,۱	خراسان جنوبی
۴۸,۳	۴۶,۸	۴۷,۶	خراسان رضوی
۵۴,۵	۵۳,۷	۵۴,۱	خراسان شمالی
۴۷,۴	۴۶,۰	۴۶,۷	خوزستان
۵۴,۵	۵۳,۹	۵۴,۲	زنجان
۴۷,۵	۴۷,۲	۴۷,۳	سمنان
۴۲,۳	۴۸,۹	۴۶,۱	سیستان و بلوچستان
۵۲,۵	۴۹,۱	۵۰,۷	فارس
۴۶,۷	۴۱,۹	۴۴,۲	قزوین
۴۵,۸	۴۰,۹	۴۳,۳	قم
۵۲,۷	۵۳,۲	۵۳,۰	کردستان
۵۵,۱	۵۱,۶	۵۳,۳	کرمان
۵۰,۷	۵۱,۶	۵۱,۲	کرمانشاه
۵۱,۷	۴۵,۷	۴۸,۶	کهگیلویه و بویراحمد
۵۴,۰	۴۶,۲	۵۰,۳	گلستان
۴۹,۴	۴۲,۸	۴۶,۱	گیلان
۵۳,۴	۴۹,۵	۵۱,۳	لرستان
۵۰,۲	۴۲,۷	۴۶,۵	مازندران
۴۹,۰	۴۴,۳	۴۶,۶	مرکزی
۴۷,۰	۴۸,۱	۴۷,۶	هرمزگان
۵۳,۹	۵۰,۳	۵۲,۱	همدان
۵۰,۸	۴۷,۷	۴۹,۲	یزد
۴۷,۳	۴۵,۰	۴۶,۱	کل کشور

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری جمعیتی ۱۳۹۰.

در میان مهاجران جوان، ۲۵ درصدشان در گروه سنی ۱۵-۱۹ سال، ۴۰ درصد در گروه سنی ۲۰-۲۴ سال و ۳۵ درصد در سنین ۲۵-۲۹ سال بوده‌اند. نسبت جنسی مهاجران جوان ۱۰۵ بوده است، یعنی مردان بیشتر از زنان مهاجرت می‌کنند. البته در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله تعداد زنان جوان مهاجر بیشتر از مردان بوده است. مهاجرت مردان در سنین جوانتر بیشتر برای جستجوی کار بوده است. مهاجرت زنان در گروه سنی ۲۵-۲۹ سال نسبت به مردان ناشی از ازدواج و تبعیت از خانوار می‌باشد.

جدول ۲-۴، تعداد و جنس مهاجران جوان ۱۵-۲۹ ساله در دوره ۱۳۸۵-۹۰

نسبت جنسی	درصد			تعداد			
	زن	مردان	زنان	زن	مرد	هردو جنس	
۱۱۴,۷	۴۶,۶	۵۳,۴	۲۸۷۹۴۰	۳۳۰۳۹۳	۶۱۸۳۳۳	۱۹-۱۵ ساله	
۱۰۷,۹	۴۸,۱	۵۱,۹	۵۰۶۳۱۲	۵۴۶۲۸۳	۱۰۵۲۵۹۵	۲۴-۲۰ ساله	
۹۶,۵	۵۰,۹	۴۹,۱	۴۴۸۳۳۴	۴۳۲۵۳۴	۸۸۰۸۶۸	۲۹-۲۵ ساله	
۱۰۵,۴	۴۸,۷	۵۱,۳	۱۲۴۲۵۸۶	۱۳۰۹۲۱۰	۲۵۵۱۷۹۶	۱۵-۲۹ ساله	
۱۱۰,۸	۴۷,۴	۵۲,۶	۲۶۲۶۱۰۶	۲۹۰۸۵۶۰	۵۵۳۴۶۶۶	جمع کل مهاجران	

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماریهای جمعیتی ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰.

تحلیل علل مهاجرت‌ها نشان می‌دهد که ملاحظات شغلی مهمترین دلیل مهاجرتی بویژه برای جوانان است. همچنین کسب سرمایه انسانی یا تحصیلات نیز عامل مهمی در این زمینه می‌باشد. همچنین، یافته‌های جدول ۲-۵ نشان می‌دهد که درصد مهاجران شغلی، ۸۰ درصد مهاجران تحصیلی، ۲۶ درصد مهاجرانی که به دنبال مسکن بهتر بوده‌اند و ۳۹ درصد مهاجران تبعی را جوانان ۱۵-۲۹ ساله بخود اختصاص داده‌اند. از این‌رو، مهاجرت یکی از انتخاب‌های جوانان برای تشکیل هویت و گذار به بزرگسالی است. دستیابی به مشاغل و کسب تحصیلات، سرمایه انسانی، تجربیات جدید و متنوع و دستیابی به چشم‌انداز و آینده‌ی روشن از جمله انگیزه‌های مهاجرتی جوانان است.

جدول ۲-۵، توزیع درصدی دلایل مهاجرت مردان و زنان جوان در ایران، دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰

جمع	سایر و اظهارنشده			پیروی از خانوار			برای مسکن بهتر			خدمت وظیفه			تحصیل			شغل			گروه سنی
	زن	مرد	هردو جنس	زن	مرد	هردو جنس	زن	مرد	هردو جنس	زن	مرد	هردو جنس	زن	مرد	هردو جنس	زن	مرد	هردو جنس	
	۵,۵	۳,۱	۴,۲	۵۴,۰	۳۱,۴	۴۲,۰	۳,۰	۲,۵	۲,۷	-	۱۶,۹	۹,۰	۲۵,۴	۳۹,۳	۳۷,۵	۲,۰	۶,۸	۴,۶	۱۵-۱۹
۱۰۰,۰	۶,۳	۳,۳	۴,۷	۵۷,۰	۱۳,۸	۳۴,۶	۳,۱	۴,۲	۳,۷	-	۳۷,۶	۱۹,۵	۳۰,۶	۲۵,۶	۲۸,۰	۳,۰	۱۵,۴	۹,۵	۲۰-۲۴
۱۰۰,۰	۷,۰	۷,۷	۷,۳	۷۳,۲	۱۰,۶	۴۲,۴	۵,۲	۱۷,۴	۱۱,۲	-	۱۲,۲	۶,۰	۹,۵	۱۰,۰	۹,۷	۵,۲	۴۲,۱	۲۳,۳	۲۵-۲۹
۱۰۰,۰	۶,۳	۴,۷	۵,۵	۶۷,۲	۱۷,۲	۳۹,۱	۳,۸	۸,۲	۶,۰	-	۲۴,۰	۱۲,۳	۱۴,۱	۲۲,۹	۲۴,۰	۳,۶	۲۲,۱	۱۳,۱	۱۵-۲۹
-	۳۶,۱	۲۴,۳	۲۹,۷	۴۲,۹	۲۹,۷	۳۹,۰	۳۳,۳	۲۴,۱	۲۶,۳	-	۹۷,۹	۹۷,۹	۸۰,۵	۷۸,۱	۷۹,۲	۴۸,۲	۳۹,۴	۴۰,۴	سهم جمعیت جوان در کل مهاجران

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

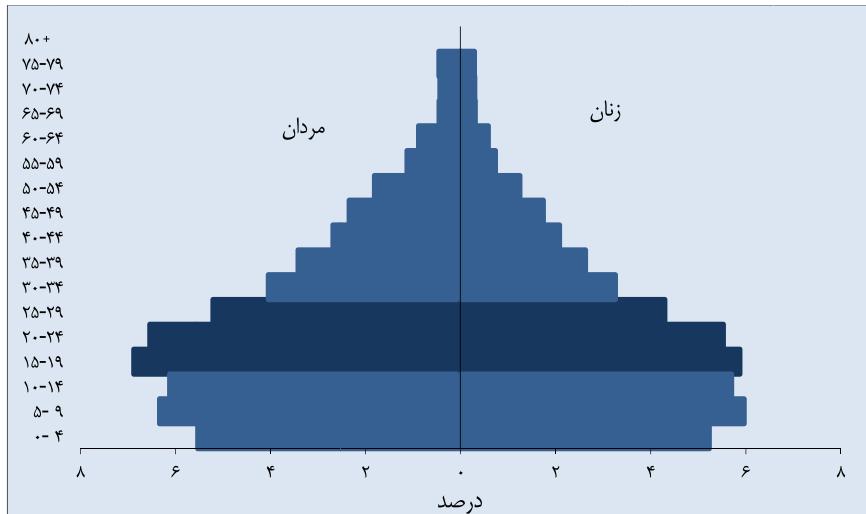
جوانان روستایی تمایل بالایی به مهاجرت به شهرها دارند. از جمله عوامل اصلی مهاجرت جوانان روستایی به شهرها مسئله اشتغال می‌باشد و بعد از اشتغال دومین عاملی که در مهاجرت آنها نقش به سزاگی دارد ادامه تحصیل بوده است. بطور کلی، بررسی نتایج مطالعات انجام شده در زمینه مهاجرت جوانان از روستا به شهر نشان می‌دهد که بسترهای مهاجرت روستا - شهری از چهار بُعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، جمعیت‌شناختی و طبیعی - کشاورزی قابل بررسی است که در این میان بُعد اقتصادی اهمیت ویژه‌ای دارد. دفعه‌های روستایی در ابعاد مذکور نقش برجسته‌تری در مقایسه با جاذبه‌های شهری در مهاجرت‌های روستا - شهری دارند.

علاوه بر مهاجرت‌های روستا - شهری جوانان، با توجه به کمبود فرصت‌های شغلی و درآمدی در اکثر استانهای کشور، جوانان بر جریان مهاجرت‌های بین استانی نیز تسلط داشته و اغلب برای پیدا کردن کار و شغل به سمت استانهای توسعه یافته کشور بویژه استان تهران مهاجرت می‌کنند. نتایج مطالعه صادقی (۱۳۹۱) نشان می‌دهد حجم و الگوهای مهاجرت در طول چرخه زندگی متفاوت بوده و در هر یک از مراحل گذار ساختار سنی، حجم و الگوهای آن تغییر می‌کند. در بستر مرحله پنجره جمعیتی حرکات مهاجرتی با توجه به تمرکز جمعیت در سنین فعالیت از یکسو، و الگوها (بهویژه الگوی سنی) و علل مهاجرتی از سوی دیگر افزایش خواهد یافت. از اینرو، با توجه به ظهور فاز پنجره جمعیتی (افزایش نسبت جمعیت در سنین فعالیت)، و کمبود فرصت‌های شغلی در بسیاری از استان‌های کشور، انتظار می‌رود که جریان مهاجرت‌های داخلی بویژه مهاجرت نیروی کار روستایی به شهرها و از شهرهای کوچکتر به شهرهای بزرگتر و از استانهای محروم و توسعه‌یافته به استانهای توسعه‌یافته کشور افزایش یابد.

علاوه بر تسلط جوانان در جریان مهاجرت‌های داخلی، بخش عمده از ایرانی‌ها که به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند، جوانان بزرگسال بوده‌اند. همچنین مطالعات بیانگر تمایل بالای جوانان به ویژه جوانان فارغ‌التحصیل دانشگاهی به مهاجرت به خارج از کشور دارد. داشتن نگرش منفی نسبت به شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و آموزشی، نگرش انتقادی نسبت به شرایط کنونی و نا امیدی نسبت به شرایط آینده در این زمینه تاثیرگذار بوده است. برای مثال، مطالعه ذکائی (۱۳۸۵) نشان می‌دهد که نخبگان جوان همگی در جست وجوی محقق ساختن توانایی‌های بالقوه خود و برقراری عدالت نسبت به سرمایه فرهنگی اندوخته شده خویش و نیز ایجاد دسترسی برای تقویت این سرمایه و تبدیل آن به سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بودند. علیرغم سرمایه اجتماعی هنجاری (نظیر خانواده و دوستان) که این گروه از آن بهره‌مند بودند، پاسخگویان به طرقی شکایت خود را نسبت به سرمایه اجتماعی ساختاری ناکافی (نظیر منابع و فرصت‌های محدود) در جامعه ابراز داشتند. از اینرو، امروزه مهاجرت به خارج از کشور به رفتاری مطلوب و قابل انتظار و شیوه‌ای برای زندگی بسیاری از جوانان نخبه تبدیل شده است. جوانان نخبه مهاجرت را نه فقط از روی استیصال و به عنوان آخرین تصمیم و آخرین امکان، بلکه به عنوان راهی جهت تنوع بخشیدن بیشتر به فرصت‌های خود و داشتن حق انتخاب بیشتر می‌بینند.

یکی دیگر از مباحث درخور توجه در این بخش، وجود تعداد قابل توجهی مهاجر خارجی بویژه افغان در ایران است که عمدها در سنین جوانی قرار دارند. بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰، بیش از ۱,۵ میلیون نفر اتباع خارجی در ایران ساکن بوده‌اند. از این تعداد ۳۴,۳ درصد در سنین ۲۹-۱۵ سالگی قرار دارند. بیش از نیمی از این جوانان در ایران متولد شده‌اند که به عنوان نسل دوم مهاجران قلمداد می‌شوند. به بیان دیگر، تجربه سه دهه زندگی مهاجرین خارجی (افغانستانی) در ایران همراه با ساختار جوان و الگوی باروری بالا موجب شده است تا در حال حاضر با حجم زیاد و به سرعت درحال افزایش نسل دوم مهاجران مواجه باشیم.

شکل ۲-۵، ساختار سنی جمعیت مهاجر خارجی در ایران، ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

جوانان نسل دوم افغان در ایران بزرگ و جامعه‌پذیر شده‌اند و تغییرات محسوسی بلحاظ هویتی در آنها رخ داده است. در مطالعه‌ای که در بین نسل دوم افغان‌ها در شهرهای تهران و مشهد انجام شد نشان داد که ۲۱ درصد هویت و احساس تعلق ایرانی داشته، ۴۱ درصد هویت افغان، ۲۶ درصد هویت دوگانه، و ۱۱ درصد هویت حاشیه‌ای داشتند (شکل ۲-۶).

شکل ۲-۶، هویت و احساس تعلق نسل دوم افغان‌ها، ۱۳۸۹

مأخذ: عباسی‌شوازی و صادقی، ۲۰۱۳.

همچنین تمایل به بازگشت در میان نسل دوم مهاجران پایین است. تنها کمتر از ۶ درصد می‌خواهند به افغانستان برگردند، در مقابل ۶۱ درصد آن‌ها قصد دارند در ایران بمانند، ۲۴ درصد هنوز تصمیمی در زمینه ماندن در ایران یا بازگشت به افغانستان نگرفته‌اند و ۹ درصد نیز قصد دارند به کشور دیگری بروند (Abbasie-Shavazi and Sadeghi, 2011, p. 8).

علاوه بر مبحث مهاجرت، افزایش قابل توجه جمعیت جوان که به عنوان تورم جوانی جمعیت قلمداد می‌شود با تغییرات متعددی در ترکیب اجتماعی و جمعیتی همراه بوده است که یکی از آنها، تغییر در وضعیت زناشویی جمعیت جوان کشور در چند دهه اخیر بوده است، موضوعی که در ادامه به بررسی و تحلیل آن می‌پردازیم.

۱-۲) وضعیت ازدواج و طلاق جوانان

نهاد ازدواج و خانواده در ایران در خلال دو دهه گذشته با تغییرات سریعی همراه بوده است، علاوه بر کاهش سریع میزانهای باروری، زنان و مردان با تأخیر ازدواج می‌کنند و درصد تجرد در سنین جوانی افزایش یافته است. همچنین شاهد افزایش روزافزون میزانهای طلاق و جدایی در میان جوانان هستیم. از اینرو، در این بخش به بررسی و تحلیل تغییرات در ترکیب زناشویی جوانان ۱۵-۲۹ ساله می‌پردازیم.

۱-۳) افزایش نسبت‌های تجرد در میان جوانان

بررسی ترکیب وضعیت زناشویی جوانان نشان می‌دهد که در سه دهه اخیر، نسبت تجرد در میان مردان از حدود ۶۰ درصد به ۷۰ درصد و برای زنان از ۳۶ درصد به ۴۸ درصد افزایش یافته، در مقابل نسبت‌های ازدواجی برای مردان جوان از ۳۹ درصد به ۲۹ درصد و برای زنان جوان از ۶۲ درصد به ۵۱ درصد کاهش یافته است. البته در مقایسه با این روند کلی، در سالهای اخیر برای جوانان ۱۵-۲۹ ساله نسبت تجرد کاهش و نسبت ازدواجی افزایش داشته است.

جدول ۲-۶، توزیع نسبی وضعیت زناشویی مردان و زنان ۱۵-۲۹ ساله، ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰

سال	مردان								زنان							
	هرگز ازدواج نکرده	دارای همسر	بی همسر	اظهارنشده	هرگز ازدواج نکرده	دارای همسر	بی همسر	اظهارنشده	هرگز ازدواج نکرده	دارای همسر	بی همسر	اظهارنشده	هرگز ازدواج نکرده	دارای همسر	بی همسر	
۱۳۶۵	۵۹,۵۵	۳۸,۵۴	۰,۲۹	۰,۲۷	۳۶,۱۷	۶۲,۱۳	۰,۷۲	۰,۵۰	۰,۴۸	۶۰,۶۲	۰,۳۴	۰,۳۳	۴۸,۶۹	۵۰,۰۲	۰,۶۲	
۱۳۷۵	۶۹,۹۴	۲۹,۲۱	۰,۱۱	۰,۱۵	۰,۵۹	۴۸,۶۹	۰,۳۳	۰,۳۴	۰,۶۲	۶۰,۶۷	۰,۵۳	۰,۲۸	۴۵,۱۵	۵۳,۳۷	۰,۶۷	
۱۳۸۵	۷۲,۷۶	۲۶,۲۴	۰,۱۰	۰,۲۵	۰,۶۵	۴۵,۱۵	۰,۲۸	۰,۸۹	۰,۰۸	۶۰,۰۸	۰,۸۹	۰,۳۰	۵۰,۶۲	۴۸,۱۱	۰,۰۸	
۱۳۹۰	۶۹,۵۴	۲۹,۷۲	۰,۱۲	۰,۳۴	۰,۲۸	۴۸,۱۱	۰,۳۰	۰,۸۹	۰,۰۸	۶۰,۶۷	۰,۵۳	۰,۲۸	۴۸,۶۹	۵۰,۰۲	۰,۶۲	

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

درصد مردان و بیویژه زنان ازدواج نکرده در گروه سنی ۱۵-۱۹ سال در طول سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ افزایش یافته است. برای مثال، نسبت تجرد برای مردان این گروه سنی از ۹۳ به ۹۸ درصد و برای زنان از ۶۶ به ۸۳ درصد افزایش داشته است. علیرغم این روند افزایشی، در سالهای اخیر (۱۳۸۵-۹۰) نسبت‌های تجرد بیویژه برای زنان از ۸۳ درصد به ۷۸,۶ درصد کاهش داشته است. به بیان دیگر، در سال ۱۳۹۰ تنها حدود ۲۱,۴ درصد زنان ۱۵ تا ۱۹ ساله ازدواج کرده بوده‌اند. نتایج طرح DHS (۱۳۸۹) نیز همین رقم را نشان می‌دهد.

الگوی مذکور برای گروه سنی ۲۰-۲۴ ۲۰ ساله نیز مشاهده می‌شود. همانطور که در جدول ۷-۲ آمده است در طول دوره ۱۳۶۵-۸۵ نسبت تجرد برای مردان از ۵۹ درصد به ۷۹ درصد و برای زنان از ۲۶ درصد به ۴۹ درصد افزایش یافته است. اما در دوره پنجساله اخیر (۱۳۸۵-۹۰) نسبت‌های تجرد در این گروه سنی بیویژه برای زنان (از ۴۹,۵ درصد به ۴۷,۱ درصد) کاهش داشته است. از اینرو، علیرغم روند افزایشی در نسبت‌های تجرد در سالهای اخیر شاهد کاهش این نسبت‌ها بیویژه برای زنان ۱۵-۲۴ ساله بوده‌ایم.

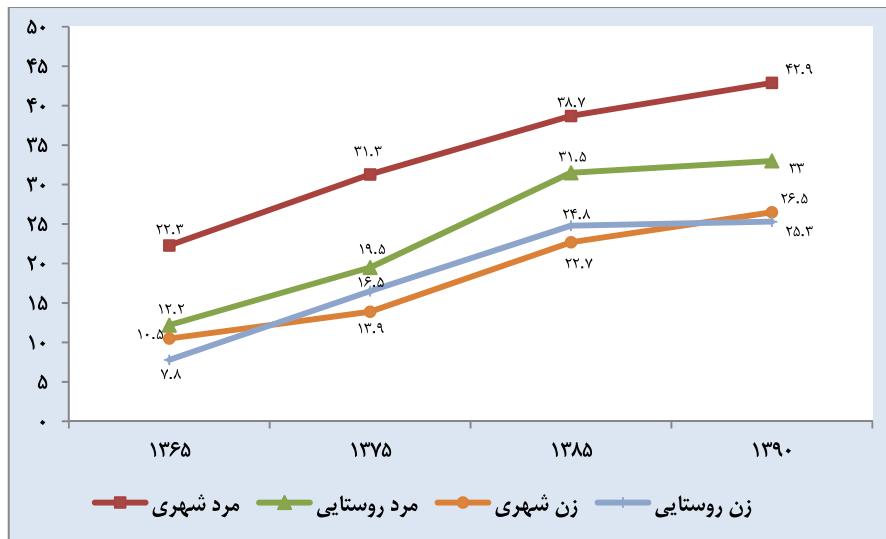
جدول ۲-۷، نسبت تجرد در میان مردان و زنان ۱۹ ساله و ۲۰-۲۴ ساله و ۹۰-۹۶ ساله

نسبت تجرد در گروه سنی ۱۹-۲۰ ساله (%)						نسبت تجرد در گروه سنی ۱۵-۱۶ ساله (%)						سال	
روستایی		شهری		کل		روستایی		شهری		کل			
مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن		
۲۴,۱	۵۰,۷	۲۷,۰	۶۴,۳	۲۵,۸	۵۸,۶	۶۴,۷	۹۰,۵	۶۶,۸	۹۵,۴	۶۵,۸	۹۳,۲	۱۳۶۵	
۴۰,۴	۶۶,۵	۳۸,۹	۷۶,۷	۳۹,۵	۷۲,۷	۷۹,۸	۹۶,۵	۸۳,۷	۹۸,۱	۸۲,۲	۹۷,۵	۱۳۷۵	
۴۶,۸	۷۴,۲	۵۰,۶	۸۰,۹	۴۹,۵	۷۸,۸	۷۸,۹	۹۷,۳	۸۵,۱	۹۸,۲	۸۳,۰	۹۷,۹	۱۳۸۵	
۴۱,۹	۷۲,۲	۴۹,۵	۷۹,۸	۴۷,۱	۷۷,۶	۷۱,۶	۹۶,۹	۸۱,۸	۹۸,۱	۷۸,۶	۹۷,۷	۱۳۹۰	

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

علیرغم کاهش نسبت تجرد برای جوانان ۱۵-۲۴ ساله در سالهای اخیر، نسبت تجرد در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله در طول دوره ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ همواره روند افزایشی داشته است. همانطور که شکل ۲-۷ نشان می‌دهد درصد زنان و مردان ازدواج نکرده سنین ۲۵-۲۹ سال در سه دهه اخیر بطور سریع افزایش یافته است، برای زنان از ۹,۴ درصد به ۲۶,۲ درصد و برای مردان از ۱۸,۵ درصد به ۴۰,۵ درصد افزایش داشته است. به بیان دیگر، نسبت تجرد برای زنان گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله سه برابر، و برای مردان نیز بیش از دو برابر افزایش یافته است.

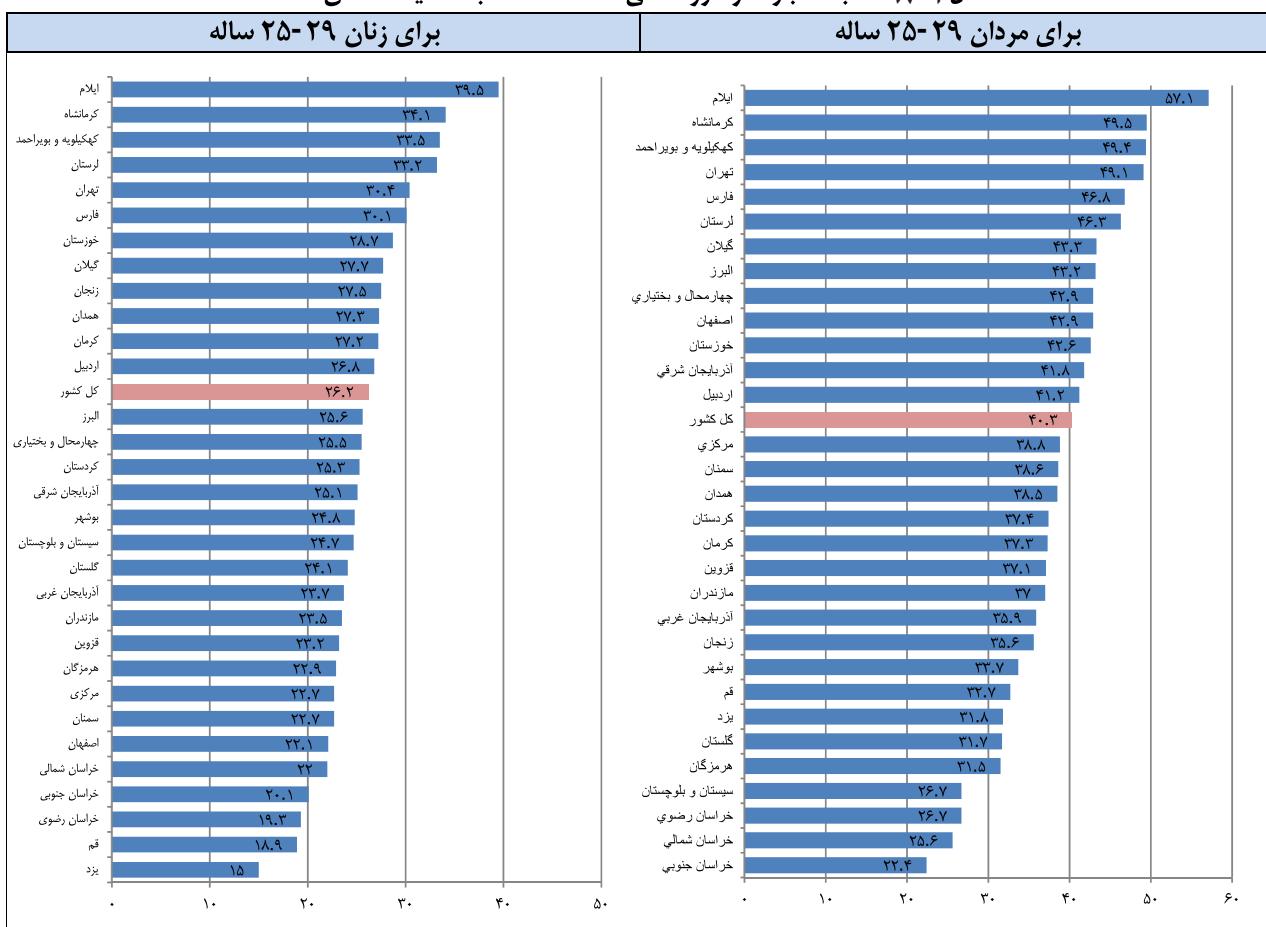
شکل ۲-۷، تغییرات نسبت مجردین در گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

از اینرو، در سال ۱۳۹۰ نسبت تجرد برای مردان ۲۵-۲۹ ساله ۴۰ درصد و برای زنان ۲۶ درصد بوده است. به بیان دیگر، دو پنجم مردان و یک چهارم زنان تا ۳۰ سالگی ازدواج نکرده‌اند. نسبت تجرد برای مردان شهری (۴۳ درصد) بطور قابل توجهی بیشتر از مردان روستایی (۳۳ درصد) و برای زنان شهری (۲۶,۵ درصد) اندکی بیشتر از زنان روستایی (۲۵ درصد) بوده است.

شکل ۲-۸، نسبت تجرد در گروه سنی ۲۹-۳۰ ساله به تفکیک استان، ۱۳۹۰

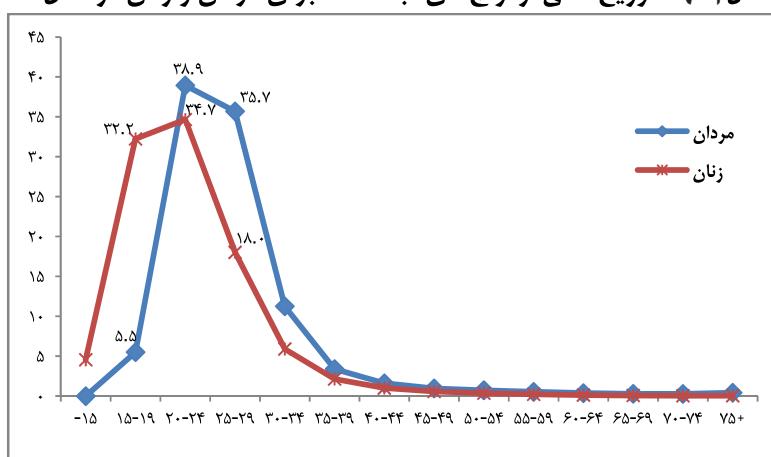
منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

تفاوت‌های استانی محسوسی در میزان تجرد جوانان مشاهده می‌شود. بر این اساس، برای مردان ۲۹-۳۰ ساله بیشترین نسبت تجرد برای استان ایلام با ۵۷ درصد و استان خراسان جنوبی با ۲۲.۴ درصد کمترین نسبت تجرد را داشته است. برای زنان ۲۹-۳۰ ساله بیشترین نسبت تجرد در استان ایلام (۳۹.۵ درصد) و کمترین آن در استان یزد (۱۵ درصد) مشاهده می‌شود. همانطور که در شکل ۸-۲ مشاهده می‌شود استانهای ایلام، کرمانشاه، و کهکیلویه و بویراحمد بالاترین نسبت تجرد در میان مردان و زنان ۲۹-۳۰ ساله داشته‌اند. قابل توجه است که استانهای مذکور بالاترین میزان بیکاری را نیز داشته‌اند. در مقابل، مردان استانهای خراسان جنوبی، شمالی و رضوی و زنان استانهای بزد، قم و خراسان رضوی کمترین میزان تجرد را بخود اختصاص داده‌اند. علاوه بر آن، الگوی تجرد در بین زنان و مردان بیانگر فرهنگی مذهبی- سنتی استانها نیز می‌باشد. بعنوان مثال، استانهای بزد و قم درصد تجرد زنان و مردان نسبت به سایر استانها پایین‌تر بوده است. در استان یزد خانواده‌ها همواره تاکید بالایی بر اهمیت خانواده و ازدواج داشته‌اند (عباسی‌شوازی و عسکری‌ندوشن، ۱۳۸۷؛ عباسی‌شوازی، عسکری‌ندوشن و تورنتون، ۲۰۱۲).

۱-۲-۳) افزایش سن ازدواج و همبسته‌های آن

ازدواج مهمترین واقعه زندگی برای جوانان است. همانطور که شکل ۹-۲ نشان می‌دهد ۸۰ درصد ازدواج‌های ثبت شده برای مردان و ۸۵ درصد ازدواج‌های ثبت شده برای زنان در سنین جوانی ۱۵-۲۹ سالگی رخ می‌دهد. همچنین، در سال ۱۳۹۰، بیشترین ترکیب ازدواج ثبت شده مربوط به ترکیب سنی مردان ۲۵-۲۹ ساله با زنان ۲۰-۲۴ ساله بوده که تعداد آن برابر با ۱۳۱۶۲۷ (از ۸۷۴۷۹۲ واقعه) بوده است.

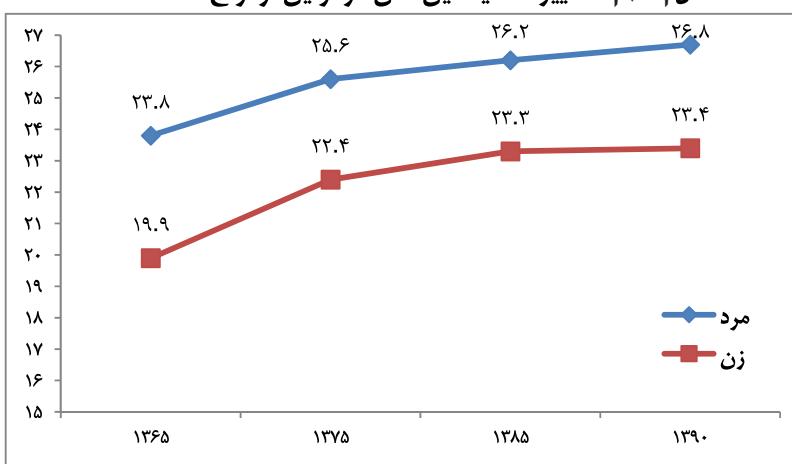
شکل ۲-۹، توزیع سنی ازدواج‌های ثبت شده برای مردان و زنان در سال ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس داده‌های ثبتی ۱۳۹۰.

یکی از شاخص زمان‌بندی ازدواج، سن در اولین ازدواج با استفاده از روش هاینل نشان می‌دهد که در سه دهه اخیر متوسط سن ازدواج بویژه برای زنان همواره در حال افزایش بوده است. میانگین سن ازدواج برای زنان از ۲۰ سال به ۲۳.۴ سال و برای مردان از ۲۴ سال به حدود ۲۷ سال افزایش یافته است.

شکل ۲-۱۰، تغییرات میانگین سن در اولین ازدواج، ۹۰-۱۳۶۵

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

میانگین سن ازدواج در مناطق شهری هم برای مردان (۲۷,۱ سال) و هم برای زنان (۲۳,۷ سال) بالاتر از میانگین سن ازدواج مردان (۲۵,۹ سال) و زنان (۲۳,۲ سال) روستایی است. هر چند این تفاوت برای مردان بیشتر مشاهده می‌شود. بالاترین میانگین سن ازدواج مردان با ۲۹ سال به استان ایلام تعلق داشته و بعد از آن استانهای کرمانشاه، کهکیلویه و بویراحمد و تهران با ۲۸ سال بالاترین میانگین سن ازدواج مردان را تجربه نموده اند. در مقابل، استانهای خراسان جنوبی، شمالی، رضوی و سیستان و بلوچستان با ۲۵ سال کمترین میانگین سن ازدواج مردان را داشته‌اند. برای زنان، بالاترین سن ازدواج در استان ایلام با ۲۶ سال، بعد از آن در استانهای کهکیلویه و بویراحمد، کرمانشاه و لرستان با ۲۵ سال بوده است. در مقابل، پایین‌ترین سن ازدواج زنان در استانهای یزد و خراسان رضوی با ۲۲ سال مشاهده می‌شود.

جدول ۲-۸، میانگین سن در اولین ازدواج به تفکیک استان، ۱۳۹۰

نام استان	کل					
	شهری			روستایی		
	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن
آذربایجان شرقی	۲۶,۸	۲۳,۱	۲۷,۴	۲۳,۴	۲۵,۵	۲۲,۶
آذربایجان غربی	۲۶,۱	۲۳,۲	۲۶,۴	۲۳,۲	۲۵,۶	۲۳,۳
اردبیل	۲۶,۷	۲۳,۵	۲۶,۹	۲۳,۲	۲۶,۴	۲۴,۱
اصفهان	۲۷,۲	۲۳,۲	۲۷,۴	۲۳,۴	۲۶,۳	۲۲,۰
البرز	۲۷,۲	۲۳,۶	۲۷,۲	۲۳,۷	۲۶,۶	۲۲,۵
ایلام	۲۸,۹	۲۶,۴	۲۹,۰	۲۶,۲	۲۸,۸	۲۶,۹
بوشهر	۲۶,۰	۲۳,۴	۲۶,۰	۲۳,۴	۲۶,۰	۲۳,۳
تهران	۲۷,۹	۲۴,۳	۲۸,۰	۲۴,۴	۲۵,۸	۲۲,۱
چهارمحال و بختیاری	۲۷,۱	۲۳,۹	۲۷,۵	۲۴,۱	۲۶,۶	۲۳,۶
خراسان جنوبی	۲۴,۷	۲۲,۷	۲۵,۱	۲۲,۵	۲۴,۲	۲۳,۰
خراسان رضوی	۲۵,۰	۲۱,۹	۲۵,۵	۲۲,۲	۲۳,۶	۲۱,۰
خراسان شمالی	۲۴,۸	۲۲,۵	۲۵,۵	۲۲,۵	۲۴,۰	۲۲,۵
خوزستان	۲۷,۱	۲۴,۱	۲۷,۴	۲۴,۲	۲۶,۴	۲۴,۰
زنجان	۲۶,۱	۲۳,۶	۲۶,۸	۲۳,۷	۲۴,۹	۲۳,۵
سمنان	۲۶,۶	۲۳,۳	۲۶,۷	۲۳,۴	۲۶,۵	۲۲,۶
سیستان و بلوچستان	۲۵,۰	۲۲,۹	۲۵,۳	۲۳,۰	۲۴,۷	۲۲,۸
فارس	۲۷,۶	۲۴,۱	۲۷,۹	۲۴,۳	۲۷,۰	۲۳,۷
قزوین	۲۶,۴	۲۲,۹	۲۶,۶	۲۲,۹	۲۵,۹	۲۳,۰
قم	۲۵,۹	۲۲,۳	۲۵,۹	۲۲,۴	۲۵,۶	۲۱,۳
کردستان	۲۶,۵	۲۳,۷	۲۶,۶	۲۳,۶	۲۶,۱	۲۳,۹
کرمان	۲۶,۵	۲۲,۹	۲۶,۹	۲۲,۲	۲۶,۰	۲۳,۵
کرمانشاه	۲۸,۱	۲۵,۱	۲۸,۰	۲۴,۹	۲۸,۱	۲۵,۷
کهکیلویه و بویراحمد	۲۷,۹	۲۵,۲	۲۸,۱	۲۵,۱	۲۷,۶	۲۵,۳
گلستان	۲۵,۶	۲۳,۳	۲۶,۵	۲۳,۵	۲۴,۷	۲۳,۱
گیلان	۲۷,۱	۲۳,۹	۲۷,۴	۲۴,۰	۲۶,۸	۲۳,۸
لرستان	۲۷,۶	۲۴,۹	۲۷,۹	۲۵,۰	۲۷,۱	۲۴,۸
مازندران	۲۶,۴	۲۳,۰	۲۷,۰	۲۳,۶	۲۵,۶	۲۲,۳
مرکزی	۲۶,۷	۲۳,۰	۲۶,۷	۲۲,۸	۲۶,۸	۲۳,۷
همدان	۲۶,۷	۲۳,۵	۲۶,۰	۲۳,۲	۲۵,۷	۲۳,۱
یزد	۲۵,۷	۲۱,۹	۲۵,۷	۲۱,۹	۲۵,۶	۲۱,۷
کل کشور	۲۶,۸	۲۳,۵	۲۷,۱	۲۳,۷	۲۵,۹	۲۳,۲

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

در تبیین تغییرات ازدواج، تئوری‌های با رویکرد ساختاری، تحولات ازدواج و خانواده را به عنوان سازگاری سیستماتیک با تغییرات شرایط نظام اجتماعی پیرامونی یا بعبارتی انطباق با تغییرات شرایط اقتصادی اجتماعی در نظر می‌گیرند. رهیافت اصلی در رویکرد تغییر ساختی، تئوری نوسازی است. این تئوری با تأکید بر تغییرات ساختی (انتقال از اقتصاد کشاورزی سنتی به اقتصاد صنعتی)، تحولات ازدواج و مسائل و مشکلات ناشی از آن را به تغییرات ساختاری در جامعه به جهت ظهور نیروهای جدید اجتماعی، یعنی سه جریان صنعتی شدن، شهرنشینی و آموزش همگانی مرتبط می‌کند (عباسی‌شوازی و صادقی، ۱۳۸۴: ۲۷-۲۸). ویلیام گود^۱ (۱۹۶۳) با مطرح کردن ایده انقلاب جهانی در الگوهای خانواده به تأثیرات فرایند نوسازی بر خانواده و الگوهای ازدواج اشاره می‌کند و معتقد است این فرایند در سطوح مختلف فردی و اجتماعی، ازدواج و الگوهای آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در مقابل، تئوری‌های با رویکرد ارزشی-فرهنگی بر تغییرات فرهنگی و ارزشی جامعه و ماهیت نو و ابداعی بودن ایده‌ها و نگرش‌ها تأکید دارند. در چارچوب این تئوری کالدول^۲ (۱۹۸۲) بر گسترش ایده‌ها و ارزش‌های غربی، لستهاق^۳ (۱۹۸۳) بر تغییر نظام معنایی و افزایش فردگرایی‌سکولار^۴ در کشورهای اروپایی بویژه اروپای غربی، باربارا منش^۵ و همکارانش (۲۰۰۵) بر تغییرات سریع در نظامهای ارزشی جوامع آسیایی، کاسترلین^۶ (۲۰۰۱) بر نوآوری رفتاری، تغییر ایده‌ها و دینامیک اجتماعی اشاعه، و تورنتون^۷ و همکاران (۲۰۰۱ و ۲۰۰۴) بر آرمانگرایی توسعه^۸ تأکید داشته‌اند.

رابطه دو متغیره برخی از متغیرها و همبسته‌های اجتماعی با رفتار ازدواجی جوانان ۱۵-۲۹ ساله آزمون شده است که نتایج آن در جداول ۳ و ۴ خمیمه همین گزارش ارائه شده است. بر این اساس، "تحصیلات" منجر به تأخیر در ازدواج می‌شود، بدین معنی که با افزایش سطح تحصیلی، نسبت‌های ازدواجی کاهش می‌یابد. تأمین مقدمات لازم برای زندگی مستقل نیازمند داشتن شغل و آن هم نیازمند صرف مدت زمان زیادی برای تحصیل و کسب مهارت است. این فرایند زمینه‌ساز تأخیر در ازدواج می‌شود. همچنین، گسترش آموزش و بالا رفتن سطح تحصیلات، ایده‌های نو و جدید در مفهوم و اهمیت ازدواج به همراه دارد. این ایده‌ها و نگرش‌های جدید بیشتر موافق با تأخیر در ازدواج می‌باشند. علاوه بر سطح تحصیلات، "اشغال به تحصیل" نیز پیش‌بینی کننده منفی قوی ازدواج بوده و اثر کاهنده‌ای بر نسبت‌های ازدواجی دارد. مشغولیت تحصیلی، ازدواج را برای هر دو جنس به تأخیر می‌اندازد، زیرا دختران و پسران در حال تحصیل از آمادگی‌های اقتصادی و اجتماعی لازم برای ازدواج برخوردار نیستند.

-
1. W. Good
 2. J. Caldwell
 3. R. Lesthaeghe
 4. Secular individualism
 5. Barbara Mensch
 6. J. Casterline
 7. A. Thornton
 8. Developmental idealism

یکی دیگر از مهمترین تعیین‌کننده‌های ساختاری زمان ازدواج، که دیکسون (۱۹۷۱) از آن با عنوان "امکان" یاد می‌کند، وضعیت اقتصادی - اجتماعی (درآمد، شغل، مسکن و ...) افراد واقع در سن ازدواج است. در این زمینه همانطور که یافته‌ها نشان می‌دهد که "اشتعال" موجب فراهم کردن زمینه‌های ازدواج مردان می‌شود. مردان شاغل در مقایسه با افراد غیرشاغل (محصل و بیکار) از نسبت‌های ازدواجی بالاتری برخوردارند. به تعبیر رالی و همکاران (۲۰۰۴) هم تئوری و هم شواهد تجربی نشان داده‌اند که منابع اقتصادی شرایط ازدواج را فراهم کرده و محرك‌ها و انگیزه‌های ازدواج را به‌ویژه برای مردان افزایش می‌دهند (همان، ص ۸۷۳). در مقابل، در مورد زنان نتایج بیانگر سطوح پایین نسبت‌های ازدواجی برای زنان شاغل است. زنان شاغل معمولاً سطح تحصیلات بالاتری دارند و این وضعیت خود می‌تواند منجر به ازدواج آن‌ها در سنین بالاتر گردد. همچنین، تغییر نقش‌های جنسیتی و گسترش فرصت‌های شغلی به‌ویژه در بخش غیرکشاورزی منجر به استقلال اقتصادی زنان و در نتیجه به تأخیر اندختن ازدواج می‌شود. علاوه بر این، با افزایش "سطح طبقاتی و پایگاهی" افراد، میزان ازدواج در سنین اولیه کاهش یافته و تمایل به تأخیر اندختن ازدواج را تقویت می‌کند. پسران و دختران جوان از خانواده‌های مرفه به لحاظ اقتصادی در مقایسه با افراد خانواده‌های طبقه متوسط و پایین از نسبت‌های ازدواجی پایین‌تری برخوردارند.

۲- ۱- ۳) مسئله ازدواج جوانان

در وضعیت کنونی جامعه ایران، پدیده ازدواج تحت تأثیر تحولات ساختاری و ارزشی جامعه از یکسو و شرایط بی‌سازمانی و ناهمانگی خرد نظام‌های اجتماعی از سوی دیگر، بعنوان یک مسئله اجتماعی نمود یافته است. مطالعه صادقی و همکاران (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که تغییر ایده‌ها و نگرش‌ها پیرامون زمان ازدواج از یکسو، و ناهمانگی خرد نظام‌های اجتماعی و شرایط اقتصادی و اجتماعی در حال گذار ایران از سوی دیگر، ازدواج را برای جوانان به یک مسئله اجتماعی مبدل ساخته است. بر اساس یافته‌های مطالعه مذکور، عوامل مختلفی در تبدیل ازدواج به مسئله اجتماعی و تغییر ماهیت آن از شکل معمول و بهنجار به شکل غیرمعمول و نابهنجار دخالت داشته‌اند که مهمترین آنها معضل بیکاری و نداشتن شغل دائم جوانان پسر می‌باشد. علاوه بر این، عوامل دیگری نظیر مضيقه ازدواج، نداشتن حق انتخاب همسر از سوی دختران، سختگیری جوانان و والدین در امر ازدواج و افزایش سطح توقعات آنها، افزایش گرایش به تحصیلات دانشگاهی، مشکلات مربوط به تهیه مسکن و تهیه جهیزیه، سنگین بودن مهریه و تبدیل شدن آن به یک رسم اجتماعی تفاخرآمیز، دخالت والدین، گسترش بی‌اعتمادی و ترس از ازدواج، زمینه‌ساز تبدیل ازدواج به یک مسئله اجتماعی شده‌اند.

افزایش مشکلات اقتصادی و مؤلفه‌هایی چون تورم، رکود، کاهش تولید، بیکاری، مصرف گرایی و افزایش سطح انتظارات، آثار منفی بر سن ازدواج جوانان گذاشته و موانع و مشکلاتی را در عرصه اقتصادی در سر راه ازدواج جوانان به وجود آورده است. از اینرو می‌توان از مسئله ازدواج بعنوان یک برساخت اجتماعی نام برد. زیرا، آن ریشه در عملکرد ساختارهای نهادی (بويژه ساختار اشتغال)، اجتماعی (فرایند نوسازی، تغییر در نقش‌های اجتماعی، رواج مصرف گرایی و

مادی‌گرایی در جامعه و نابرابری جنسیتی)، فرهنگی (آداب و رسوم و سنت‌های قومی فرهنگی) و شرایط جمعیت‌شناختی (عدم تعادل نسبت‌های جنسی به هنگام ازدواج) جامعه دارد. در این شرایط، امروزه پدیده ازدواج با سه مسئله محدودیت دسترسی، کاهش امکان و تمایل همراه شده است. بطوری‌که، افزایش شهرنشینی، تحصیلات و اشتغال مدرن، منجر به تغییر ایده‌ها و نقش‌های اجتماعی جدید شده است، در مواردی نیز اعمال و هنجارهای فرهنگی عنوان مسائل و موانع پیش‌روی ازدواج عمل کرده و در نتیجه امکان و مطبوعیت ازدواج کاهش یافته و جوانان جایگزین‌های دیگری را در این زمینه برای خود متصور شده‌اند. بر این اساس ازدواج و تشکیل خانواده به عنوان شاخص انتقال از دوره کودکی و جوانی به دوره بزرگسالی در مسیر زندگی اهمیت خود را از دست داده است و بیشتر مردم استقلال اقتصادی، داشتن شغل، اتمام تحصیلات و حمایت از یک خانواده را شرط انتقال به بزرگسالی می‌دانند.

شکل ۱۱-۲، عوامل زمینه‌ساز مسئله ازدواج جوانان در ایران

یکی دیگر از مسائل و چالش‌های ازدواج در جامعه ما، دشواری دسترسی به زوج مناسب در اثر پدیده‌ای به نام عدم تعادل و توازن نسبت‌های جنسی به هنگام ازدواج یا عبارتی عدم تناسب جنسی در عرصه فرصت ازدواج می‌باشد. از آنجایی که ازدواج‌ها با یک فاصله سنی بین زن و مرد (متوسط ۴ سال مرد بزرگتر) صورت می‌گیرد، ازدواج افراد از دو گروه متفاوت که تعداد جمعیت‌شان یکسان نیست، سبب می‌شود عده‌ای مجرد باقی بمانند و فرصت دستیابی به زوج مناسب را از دست بدھند. در ایران مضیقه ازدواج برای دختران متولد شده دهه انفجار موالید یعنی ۱۳۵۵-۶۵ بیشتر مشاهده می‌شود. بدترین وضعیت متعلق به زنان با تحصیلات عالی و ساکن در روستاهاست. همچنین با بالارفتن سن از شانس ازدواج دختران به ویژه در سطح تحصیلات عالی کاسته می‌شود (درودی آهی، ۱۳۸۱). البته، انتظار این است که در دهه ۱۳۹۰ برای چند سالی، هرچند با شدت کمتر، مضیقه ازدواج شامل پسران شود.

بدین ترتیب، مسئله ازدواج جوانان در ایران در قالب تغییرات ساختاری و نهادی رخ داده در سطح خانواده و جامعه، الزامات و رهآوردهای جریان نوسازی از جمله تحولات جمعیتی، شهرنشینی، آموزش و تحصیلات و اشتغال در بخش مدرن، تغییرات ایده‌ای و نگرشی مرتبط با ازدواج و همچنین همزمانی این فرایندها و ارزش‌های جدید با حفظ برخی از سنت‌ها و میراث قومی فرهنگی، قابل بحث و بررسی می‌باشد.

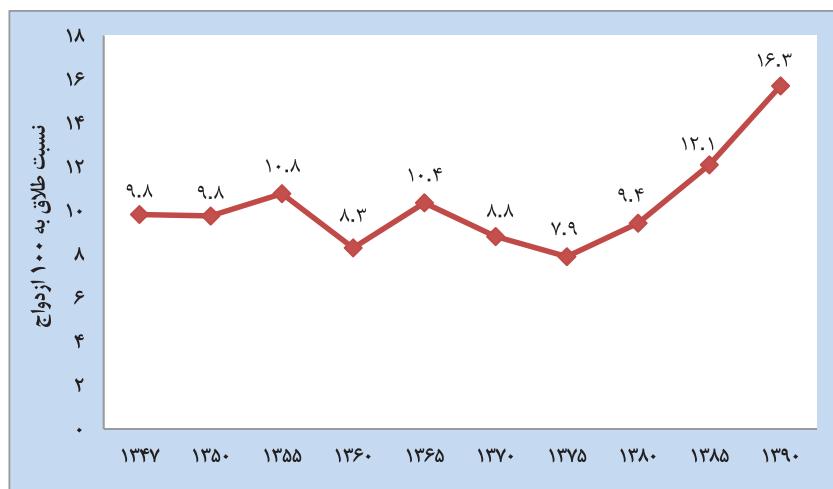
۱-۲-۴) طلاق و تحولات آن در ایران

طلاق پدیده‌ای است که در طول یک قرن گذشته در سطح جهان روند روبه رشدی داشته است. این روند به‌ویژه از دهه ۱۹۶۰ میلادی در بسیاری از کشورهای صنعتی غرب سریع و شتابان بوده و جزئی از تغییرات گسترده‌تر در الگوهای ازدواج و فرزندآوری به شمار می‌رود که تحت عنوان انتقال دوم جمعیتی^۱ از آن یاد می‌شود. میزان‌های طلاق در بسیاری از نقاط دیگر جهان نیز سیر افزایشی داشته است. با این وجود، تفاوت قابل ملاحظه‌ای از نظر سطح طلاق در بین جوامع مختلف وجود دارد که این تفاوت‌ها را باید در پرتو عناصر فرهنگی و تاریخی منحصر به فرد هر جامعه نگریست.

در جامعه ایران از دیرباز تشکیل، حفظ بقا و استحکام بنای خانواده از نقطه‌نظر اجتماعی و مذهبی مورد تشویق و تأکید بوده و در فرهنگ ایرانیان بی‌ثباتی در "کانون گرم خانواده" مقبولیت فرهنگی نداشته است. هرچند به واسطه استمرار و تأثیر پایدار ارزش‌های ریشه‌دار گذشته، امروزه نرخ وقوع طلاق در جامعه ایران در مقایسه با متوسط کشورهای غربی به مراتب پایین‌تر است، با اینحال وقوع طلاق در سالیان اخیر رو به افزایش بوده است و امروزه طلاق به یکی از مسائل اجتماعی فراروی جوانان تبدیل شده است (شکل ۱۲-۲). شاخص نسبت طلاق به ازدواج بیانگر افزایش پدیده‌ی طلاق در ایران بویژه از ۱۳۷۵ به بعد می‌باشد. بطوری که در سال ۱۳۹۰ در مقایسه با شش ازدواج صورت گرفته در این سال، یک طلاق به ثبت رسیده است. در سال ۱۳۹۰، ۸۷۴ هزار و ۷۹۲ مورد ازدواج و ۱۴۲ هزار و ۸۴۱ مورد طلاق رخ داده است. به بیان دیگر در مقایسه با هر ۱۰۰ ازدواج در این سال ۱۶/۳ مورد طلاق به ثبت رسیده است.

1. Second demographic transition

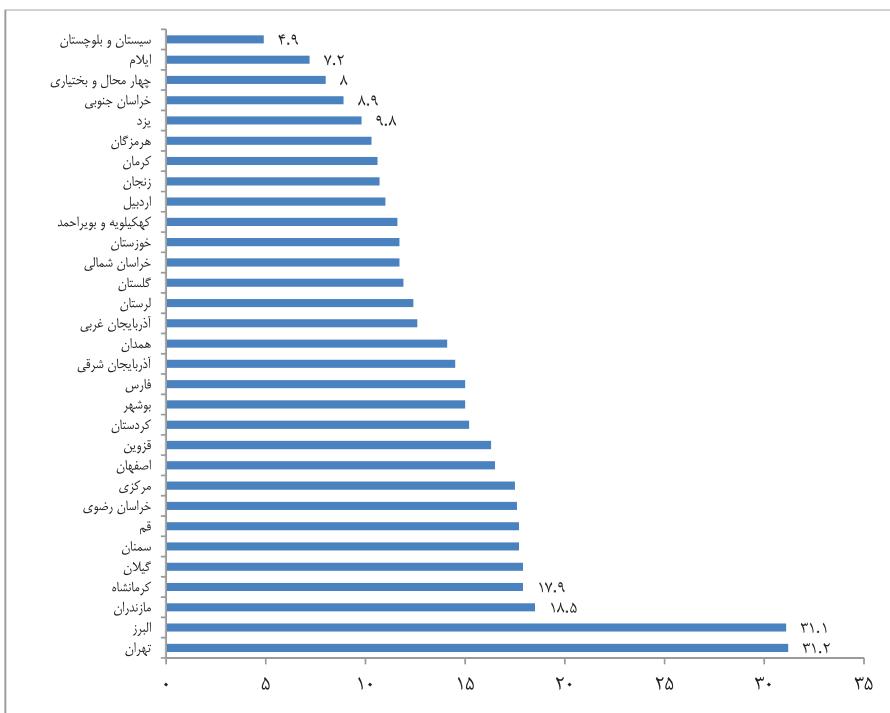
شکل ۱۲-۲، نسبت طلاق به ازدواج (به ازای هر ۱۰۰ ازدواج) در ایران، ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس آمارهای جمعیتی ثبت احوال.

طلاق در مناطق شهری شیوع بیشتری داشته و تقریباً دو برابر مناطق روستایی بوده است. همچنین، طبق آمارهای اخیر در سال ۱۳۹۰ در استان تهران (۳۱.۲) به ازای هر سه ازدواج، یک طلاق در سال ثبت شده است. به دنبال آن استان‌های البرز (۳۱.۱)، مازندران (۱۸.۵) و کرمانشاه (۱۷.۹) بالاترین میزان طلاق را داشته‌اند. در مقابل، مناطق سنتی کشور نظیر استان‌های سیستان و بلوچستان (۴.۹)، ایلام (۷.۲)، چهارمحال و بختیاری (۸) خراسان جنوبی (۸.۹) و یزد (۹.۸) پایین‌ترین میزان طلاق را داشته‌اند.

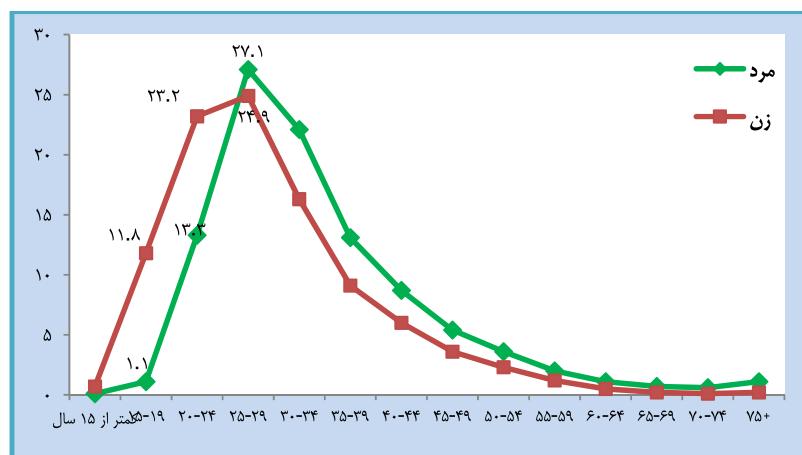
شکل ۱۳-۲، نسبت طلاق به ازدواج (به ازای هر ۱۰۰ ازدواج) در استانهای ایران، ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس آمارهای جمعیتی ثبت احوال . ۱۳۹۰

بررسی داده‌های ثبتی کشور نشان می‌دهد که در سالهای اخیر بیشترین درصد طلاق‌ها در گروه سنی ۱۵-۲۹ سال بوده است. بطوری که در سال ۱۳۹۰ از تعداد ۱۴۲۸۴۱ مورد طلاق ثبت شده، دو پنجم طلاق‌ها (۴۲ درصد) برای مردان و سه پنجم طلاق‌ها (۶۰ درصد) برای زنان در سنین ۱۵ تا ۲۹ سال رخ داده است.

شکل ۲-۱۴، توزیع سنی طلاق‌های ثبت شده در سال ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس آمارهای جمعیتی ثبت احوال ۱۳۹۰.

علاوه بر این، بر اساس داده‌های ثبتی سال ۱۳۹۰، حدود ۱۵ درصد طلاق‌ها در سال اول ازدواج، ۱۳ درصد در سال دوم، ۱۰ درصد در سال سوم، ۸ درصد در سال چهارم و ۷ درصد در سال پنجم ازدواج رخ می‌دهد. از این‌رو، بیش از نیمی از طلاق‌ها در پنج سال اول زندگی و عمده‌تاً در سنین جوانی اتفاق می‌افتد.

شکل ۲-۱۵، دوام زندگی: طول مدت ازدواج تا رخداد طلاق، ۱۳۹۰

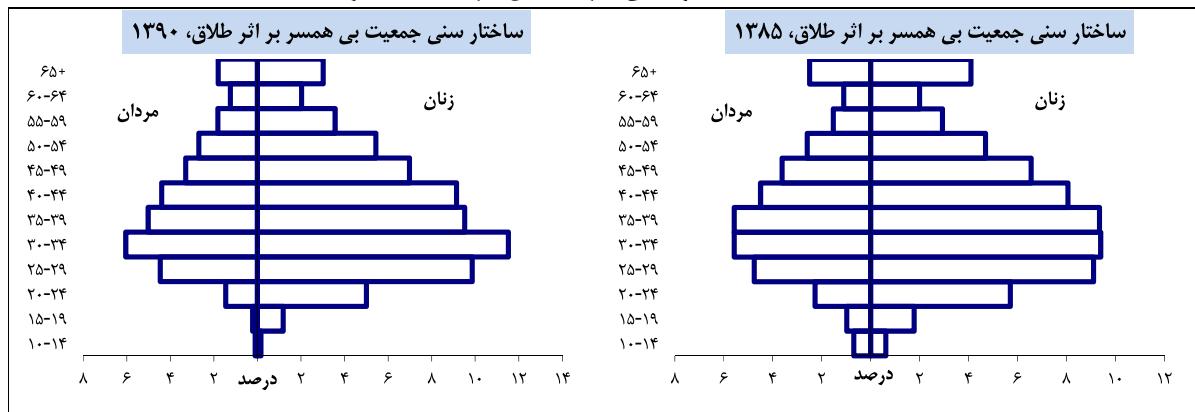

منبع: پردازش بر اساس آمارهای جمعیتی ثبت احوال ۱۳۹۰.

در سرشماری ۱۳۸۵ تعداد ۳۹۲۰۷۵ نفر دارای وضعیت بی همسر بر اثر طلاق بوده‌اند. از این تعداد $\frac{3}{4}$ درصد زن و $\frac{6}{5}$ درصد مرد بوده‌اند. به عبارتی نسبت جنسی افراد طلاق گرفته $\frac{4}{5}$ است. همانطور که شکل ۲-۱۶ نشان می‌دهد در تمام گروه‌های سنی تعداد زنان مطلقه بیشتر از مردان بوده است. این تفاوت در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله بیشتر از سایر گروه‌های سنی بوده است. نتایج سرشماری ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که تعداد افراد دارای وضعیت طلاق نسبت به سرشماری

۱۳۸۵، ۶۸ درصد افزایش یافته و به ۶۵۶۸۵۲ نفر رسیده است. حدود ۴/۳۲ درصد آنها زن و ۶/۴۷ درصد مرد بوده‌اند. بررسی ساختار سنی مطلقه‌ها در سرشماری‌های اخیر نشان داد که یک چهارم افراد طلاق‌گرفته در سنین جوانی قرار دارند.

شکل ۲-۲، ساختار سنی افراد طلاق‌گرفته ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰.

هرچند میزان طلاق هنوز در سطح پایینی است ولی روند رو به افزایش آن و نیز تمرکز این میزان در سنین جوانی موضوعی قابل تأمل است. با اینحال نباید آنروی سکه را نادیده گرفت که هنوز جامعه ایرانی به تشکیل خانواده و استحکام آن ارزش والایی قابل است و بدین ارزش‌ها نیز پاییند است. از اینرو، ضمن توجه جدیدی به روند رو به رشد طلاق و بررسی دلایل و پیامدهای آن، بایستی ارزشهای خانواده مداری جوانان را پاس داشت و زمینه‌های تشکیل و پایداری خانواده را برای آنان ایجاد و تسهیل نمود. این امر مستلزم شناخت دقیق و علمی الگوها و دلایل طلاق در ایران می‌باشد تا بر مبنای آن برنامه‌ها و سیاستهای دقیق و منطبق با واقع تدوین و اجرا گردند. مقایسه ایران با کشورهای غربی و اغراق در مورد طلاق و افزایش تجرد در جامعه نه تنها راهگشا نیست بلکه می‌تواند در اشاعه این امر نیز موثر باشد.

۲-۲) بهداشت باروری و سلامت جوانان

سلامت و بهداشت باروری در دوره جوانی به عنوان محورهای کلیدی توسعه پایدار از اهمیت زیادی برخوردار است. مطابق تعریف کنفرانس بین‌المللی جمعیت و توسعه در قاهره، بهداشت باروری، وضعیت رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی مرتبط با سیستم تولید مثل و عمل و فرایند آن است. بهداشت جنسی و باروری، عنوان یکی از ارکان حقوق بشر، مقوله‌ی است که بعد از کنفرانس بین‌المللی جمعیت و توسعه ۱۹۹۴ قاهره مورد توجه قرار گرفت و در قالب اهداف توسعه هزاره^۱ (MDGs)، برنامه‌هایی برای تحقق اصول بهداشت باروری مطرح و تدوین شده است. یکی از محورها و گروههای هدف این کنفرانس و اهداف توسعه هزاره، جوانان هستند. زیرا جوانان در معرض چالش‌ها و مسائل عدیدهای در ارتباط با بهداشت باروری و جنسی مانند حاملگی‌های زودهنگام، سقط جنین نایمن، عفونت‌ها و بیماری‌های آمیزشی^۲ (STIs) و اجای‌وی/ایدز قرار دارند. از این‌رو، در این بخش از مطالعه، ابتدا مروری بر الگو و رفتارهای باروری جوانان و همچنین تنظیم خانواده و بهداشت باروری داشته، سپس وضعیت سلامت، مرگ و میر و رفتارهای پرخطر جوانان بررسی می‌شوند.

۲-۲-۱) رفتارهای باروری جوانان

تغییر سیاستهای جمعیتی در سالهای اخیر مبتنی بر فرضیه تداوم کاهش شدید باروری بوده و از آنجا که فرزندآوری عمدتاً در سنین جوانی متتمرکز است، توجه سیاستهای تشویقی باروری بیشتر به جوانان معطوف می‌باشد. این سیاستها برای جبران کاهش باروری پاداش‌های تشویقی برای تسهیل ازدواج و فرزندآوری برای جوانان و زوجین جوان در نظر گرفته‌اند. با عنایت به تأثیر قابل توجه باروری جوانان بر پویایی جمعیت در کشور، مطالعه سطح و الگوی باروری گروههای سنی ۱۵-۱۹ ساله، ۲۰-۲۴ ساله و ۲۵-۲۹ ساله ضروری است. بدین منظور این بخش به دنبال پاسخ به سوالات زیر می‌باشد؛ سطح و روند باروری در کل کشور در دهه‌های اخیر چگونه بوده است؟ سهم باروری گروههای سنی ۱۵-۲۹ ساله بر باروری کل چقدر است، و این سهم در طول سه دهه گذشته چه تغییراتی داشته است؟ و نهایتاً اینکه باروری جوانان در ایران در آینده چه تغییری خواهد داشت؟

برای پاسخ به سوالات فوق، ابتدا سطح، الگو و روند باروری در کل کشور با تاکید بر نقش جوانان در باروری ارایه می‌شود، سپس روند باروری در نقاط شهری و روستائی و استانهای کشور بررسی و تحلیل می‌شود، و در پایان، آینده تحولات باروری در ایران بررسی می‌گردد.

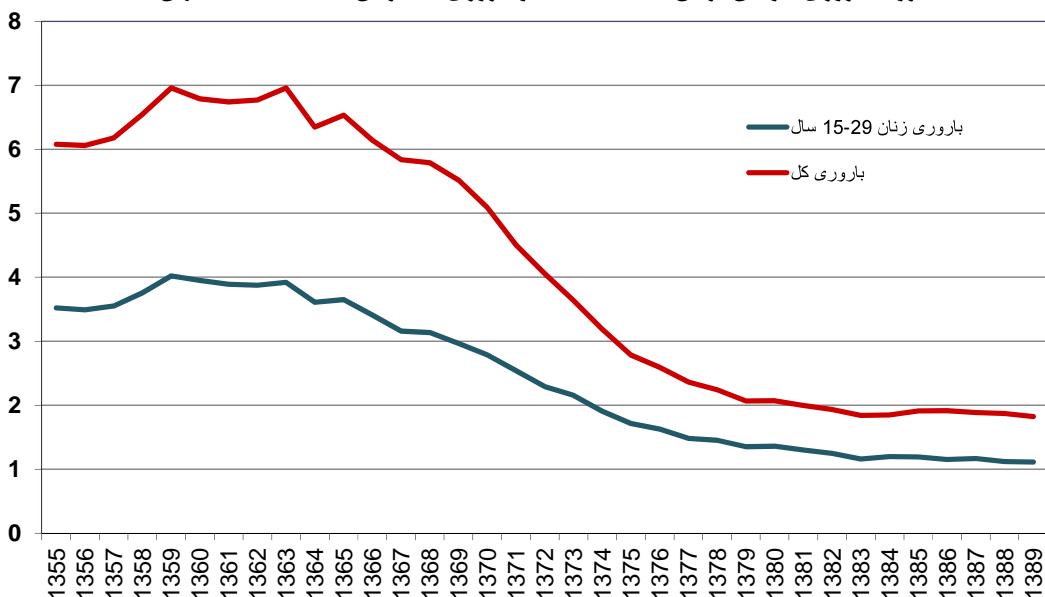
1. Millennium Development Goals
2. Sexually Transmitted Infections

۱-۱-۲-۲) تحولات باروری در ایران

مطالعه روند باروری طی سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ حاکی از تحولات چشمگیر باروری در دهه‌های اخیر است. روند کاهشی باروری در کشور و کلیه استانها از نیمه دهه ۱۳۶۰ آغاز شد، و در حال حاضر میزان باروری کل در کشور و استانهای مختلف پائینتر از حد جانشینی است. علیرغم کاهش سریع باروری در دهه ۱۳۷۰، سرعت کاهش باروری از نیمه دهه ۱۳۷۰ بویژه در پنج ساله اخیر آرامتر از دهه ۱۳۶۵-۱۳۷۵ بوده است. بر مبنای داده‌های سرشماری ۱۳۹۰، در دوره ۵ ساله ۱۳۸۵-۱۳۹۰ میزان باروری کل در نقاط شهری حدود ۱,۷ فرزند برای هر زن و در نقاط روستائی ۲,۳ فرزند برای هر زن برآورد شده و میزان باروری کل برای کل کشور در این دوره ۵ ساله حدود ۱,۸ فرزند می‌باشد. میزان باروری کل برای سال ۱۳۹۰ برای نقاط شهری و روستائی به ترتیب ۱,۷ و ۲,۲ برآورد شده است (عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۲ و ۲۰۱۳).

شکل ۱۷-۲ روند میزان باروری کل در مقایسه باروری زنان جوان ۱۵-۲۹ ساله را نشان می‌دهد. همانگونه که مشهود است، باروری جوانان سهم قابل توجهی از باروری کل را تشکیل می‌دهد. به عنوان مثال، طی سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۴ میزان باروری کل حدود ۷ فرزند بوده و میزان باروری جوانان (زنان ۱۵-۲۹ ساله) حدود ۴ فرزند بوده است. در سالهای اخیر اندکی بیش از یک فرزند از باروری کل ۱,۸ را باروری جوانان تشکیل می‌داده‌اند.

شکل ۱۷-۲، روند باروری جوانان (زنان ۱۵-۲۹ سال) و باروری کل (زنان ۱۵-۴۹ سال) ایران، ۱۳۵۵-۱۳۸۹

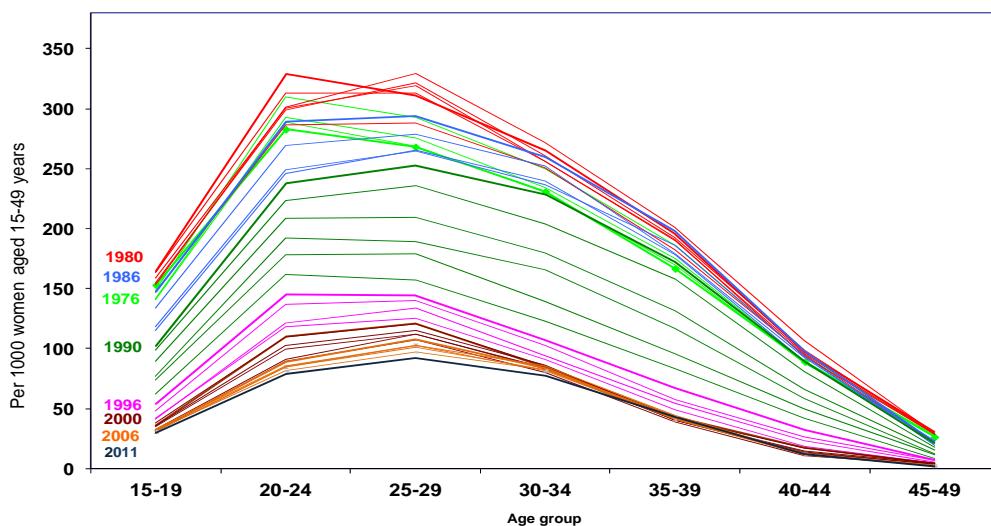

۱-۱-۲-۲) الگوی سنی باروری و سهم باروری جوانان

شکل ۱۸-۲ الگوی باروری ویژه سنی طی سالهای ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۰ را نشان می‌دهد. همانگونه که مشهود است میزان باروری ویژه سنی در کلیه گروههای سنی کاهش چشمگیری را تجربه نموده است. بیشترین باروری در دوره مورد مطالعه

مریبوط به گروههای سنی جوان بوده است با اینحال، سطح باروری در کلیه گروههای سنی در سالهای اخیر به سطح پائینی رسیده و الگوی باروری نیز به الگوی دیررس باروری تغییر یافته است.

شکل ۱۸-۲، میزان باروری ویژه گروههای سنی در ایران طی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰

کاهش باروری ویژه سنی در گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله در بین دو دوره ۱۳۷۶-۱۳۸۰ و ۱۳۷۱-۱۳۷۵ چشمگیر بوده ولی این روند کاهشی در بین دو دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۵ و ۱۳۹۰-۱۳۸۶ اندک بوده است. در سالهای اخیر، میزان باروری ویژه گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله بیشتر از گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله بوده است. با توجه به تاثیر باروری ویژه سنی جوانان بر باروری کل، این بخش از مطالعه بر روی باروری گروههای سنی ۱۵-۱۹ ساله، ۲۰-۲۴ ساله و ۲۵-۲۹ ساله متتمرکز می‌گردد. جدول ۹-۲ میزان باروری کل جوانان در گروههای سنی مذکور را نشان می‌دهد.

جدول ۹-۲، میزان باروری ویژه سنی (در هزار) زنان ۱۵-۲۹ سال در ایران، ۱۳۵۵-۱۳۹۰

منبع داده‌ها	مناطق روستایی			مناطق شهری			کل			سال
	۲۵-۲۹	۲۰-۲۴	۱۵-۱۹	۲۵-۲۹	۲۰-۲۴	۱۵-۱۹	۲۵-۲۹	۲۰-۲۴	۱۵-۱۹	
سرشماری ۱۳۶۵	۳۲۴.۱	۳۲۱.۴	۱۷۹.۱	۲۲۶.۰	۲۴۰.۷	۱۲۹.۶	۲۶۸.۱	۲۸۲.۸	۱۵۲.۱	۱۳۵۵
"	۳۵۳.۲	۳۴۸.۲	۱۸۵.۵	۲۶۸.۲	۲۷۶.۰	۱۴۹.۱	۳۱۳.۲	۳۱۲.۹	۱۶۲.۶	۱۳۶۰
سرشماری ۱۳۷۵	۳۴۴.۱	۳۲۷.۱	۱۶۱.۴	۲۴۹.۲	۲۵۴.۰	۱۳۳.۱	۲۷۹.۵	۲۷۷.۲	۱۴۲.۶	۱۳۶۵
"	۲۷۷.۳	۲۵۵.۰	۱۰۷.۱	۱۷۵.۰	۱۸۴.۶	۸۵.۶	۲۲۴.۹	۲۲۶.۱	۱۰۱.۵	۱۳۷۰
سرشماری ۱۳۸۵	۱۷۳.۸	۱۶۳.۹	۶۶.۱	۱۳۱.۵	۱۳۸.۲	۵۲.۰	۱۴۷.۳	۱۴۸.۳	۵۸.۱	۱۳۷۵
"	۱۳۰.۲	۱۲۲.۴	۴۷.۳	۱۱۸.۰	۱۰۳.۸	۳۲.۷	۱۲۱.۸	۱۱۰.۹	۳۸.۷	۱۳۸۰
سرشماری ۱۳۹۰	۱۲۹.۲	۱۱۶.۰	۴۶.۰	۱۰۳.۴	۸۳.۴	۲۸.۴	۱۰۷.۹	۸۹.۰	۳۱.۸	۱۳۸۵
"	۱۱۴.۰	۱۰۲.۵	۴۵.۸	۹۴.۱	۷۷.۱	۲۷.۴	۹۷.۵	۸۱.۹	۳۱.۶	۱۳۹۰

میزان باروری ویژه گروه سنی در کلیه گروههای سنی از سال ۱۳۵۵ به سال ۱۳۶۰ افزایش یافته و به اوج خود رسیده، ولی از نیمه دهه ۱۳۶۰ به بعد سیر کاهشی باروری آغاز شد و در سال ۱۳۹۰ به پایینترین حد خود رسیده است. به عنوان

مثال، میزان باروری ویژه سنی در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله در سال ۱۳۶۰ از حدود ۳۱۳ فرزند در هزار زن به حدود ۸۲ فرزند به ازای هر ۱۰۰۰ زن کاهش یافته است. همینطور در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله، میزان باروری ویژه سنی از ۳۱۳ فرزند به ازای هر ۱۰۰۰ زن به حدود ۹۷ فرزند به ۱۰۰۰ زن کاهش یافته است.

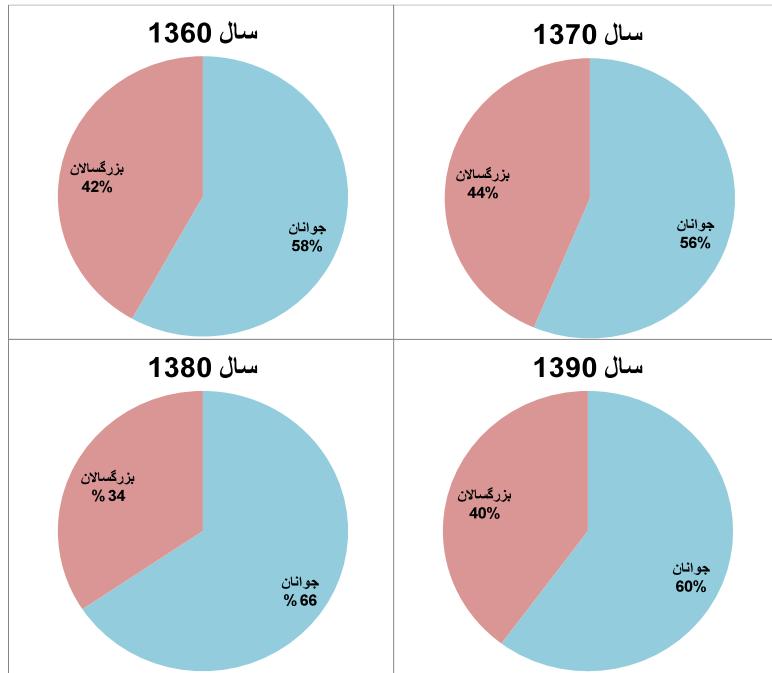
جدول ۱۰-۲ سهم باروری گروههای سنی مختلف در میزان باروری کل طی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰ را نشان می‌دهد. همانگونه که مشهود است، طی دوره مطالعه، سهم گروههای سنی ۴۰-۴۴ ساله و ۴۵-۴۹ ساله و نیز ۱۵-۱۹ ساله کاهش یافته و در سالهای اخیر باروری بیشتر در گروههای سنی جوانی (۲۰-۲۹) و ۳۰-۳۴ سال متمرکز شده است. سهم گروههای سنی ۲۰-۲۴ ساله و ۲۵-۲۹ ساله تا سال ۱۳۷۵ نسبتاً یکسان بوده است ولی از آن به بعد گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله سهم بیشتری به خود اختصاص داده و به تبع آن میزان باروری گروه سنی ۳۰-۳۴ ساله نیز افزایش یافته است. این تغییر باروری از گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله به گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله و ۳۰-۳۴ ساله ناشی از تاخیر در ازدواج و افزایش فاصله‌گذاری بین ازدواج و فرزند اول و نیز افزایش فاصله بین فرزند اول و دوم بوده است (حسینی‌چاووشی، مکدونالد و عباسی‌شوایزی، ۲۰۱۳).

جدول ۱۰-۲، میزان باروری کل و درصد توزیع آن بر حسب سن مادر، ایران ۱۳۵۵-۱۳۹۰

منبع داده‌ها	درصد توزیع در کل مناطق شهری و روستایی								سال	باروری کل
	جمع	۴۵-۴۹	۴۰-۴۴	۳۵-۳۹	۳۰-۳۴	۲۵-۲۹	۲۰-۲۴	۱۵-۱۹		
۱۳۶۵ سرشماری	۱۰۰۰	۲.۲	۷.۳	۱۳.۷	۱۹.۰	۲۲.۰	۲۳.۲	۱۲.۶	۶.۰۸	۱۳۵۵
"	۱۰۰۰	۲.۱	۶.۸	۱۴.۱	۱۸.۹	۲۲.۰	۲۳.۰	۱۲.۰	۶.۷۹	۱۳۶۰
۱۳۷۵ سرشماری	۱۰۰۰	۱.۹	۷.۷	۱۴.۷	۱۹.۶	۲۲.۴	۲۲.۲	۱۱.۴	۶.۲۳	۱۳۶۵
"	۱۰۰۰	۲.۲	۷.۶	۱۴.۳	۱۹.۵	۲۲.۹	۲۳.۰	۱۰.۳	۴.۹۰	۱۳۷۰
۱۳۸۵ سرشماری	۱۰۰۰	۱.۴	۴.۹	۱۰.۷	۱۹.۰	۲۶.۷	۲۶.۸	۱۰.۵	۲.۷۶	۱۳۷۵
"	۱۰۰۰	۱.۰	۳.۸	۹.۴	۲۰.۲	۲۹.۴	۲۶.۸	۹.۴	۲.۰۷	۱۳۸۰
۱۳۹۰ سرشماری	۱۰۰۰	۰.۷	۳.۳	۱۱.۲	۲۲.۶	۲۹.۴	۲۴.۲	۸.۷	۱.۸۴	۱۳۸۵
"	۱۰۰۰	۰.۶	۳.۴	۱۲.۴	۲۲.۳	۲۷.۸	۲۳.۴	۹.۰	۱.۷۵	۱۳۹۰

شكل ۱۹-۲ نیز به طور خلاصه، سهم باروری جوانان (۱۵-۲۹ ساله) و بزرگسالان (۳۰-۴۹ ساله) از باروری کل در کشور طی سالهای ۱۳۶۰، ۱۳۷۰، ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ را مقایسه نموده است. سهم باروری جوانان در سالهای ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ بین ۵۵ و ۶۰ درصد بوده است ولی در سال ۱۳۸۰ به حدود ۶۶ درصد افزایش یافته و سپس در سال ۱۳۹۰ این نسبت به حدود ۵۸ درصد رسیده است. دلیل این امر، کاهش سهم باروری گروههای سنی ۱۵-۲۹ ساله و افزایش سهم باروری گروه سنی ۳۰-۳۴ ساله می‌باشد.

شکل ۲-۱۹، نسبت (درصد) باروری زنان جوان (۱۵-۴۹ سال) و زنان بزرگسال (۳۰-۴۹ سال) از باروری کل، ۱۳۶۰-۹۰

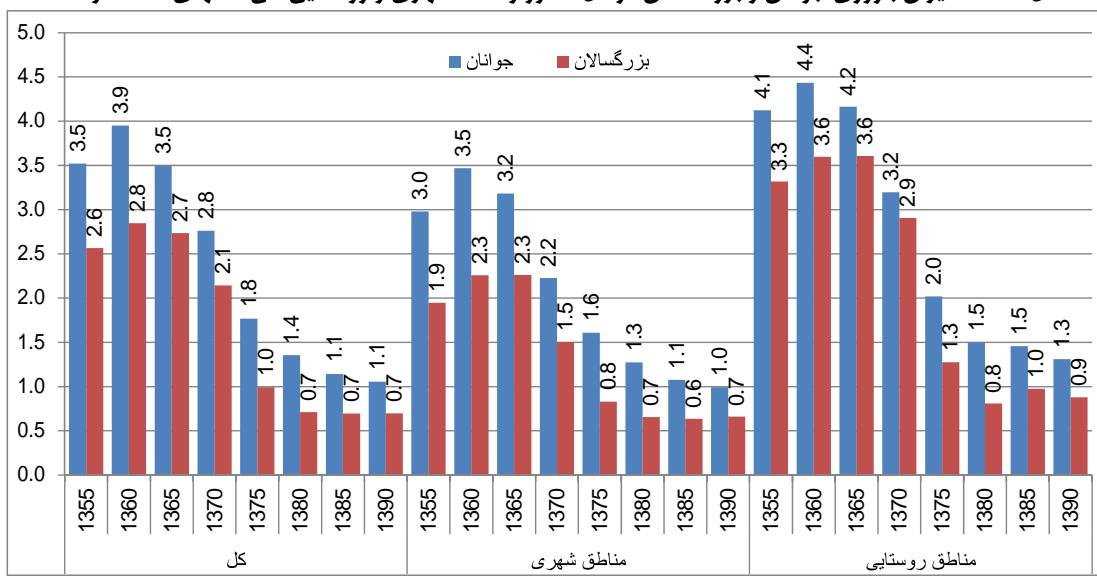

تحلیل نسبت فرزندزایی بر مبنای داده‌های جمعیتی - بهداشتی سال ۱۳۷۹ نشان داد که درصد زنانی که تا سن ۳۰ سالگی فرزند چهارم و بیشتر بدنیا آورده‌اند به شدت کاهش یافته است. در سال ۱۳۶۰ تنها ۳۵ درصد زنان تا قبل از رسیدن به ۳۰ سالگی تعداد سه فرزند یا کمتر را بدنیا آورده بودند و حدود ۶۵ درصد زنان قبل از رسیدن به سن ۳۰ سالگی چهار، پنج یا شش فرزند داشتند. در حالی که در سال ۱۳۷۹ حدود ۷۵ درصد زنان تا قبل از رسیدن به سن ۳۰ سالگی تعداد سه فرزند یا کمتر داشتند و تنها ۲۵ درصد آنان چهار، پنج یا شش فرزند داشتند. به عبارت دیگر، فرزندآوری در سالهای اخیر بیشتر در گروههای سنی جوان متتمرکز شده و بیشتر زنان ۲ فرزند و یا کمتر بدنیا می‌آورند.

۲-۱-۳) باروری در نقاط شهری و روستایی

سطح باروری نقاط روستایی همواره بالاتر از نقاط شهری بوده است. با اینحال، سطح باروری در نقاط شهری و روستایی در دهه‌های اخیر روند کاهشی مشابهی طی نمودند. هر چند، سطح باروری در نقاط روستایی همچنان بالاتر از نقاط شهری است، ولی فاصله میزان باروری بین نقاط شهری و روستایی در کشور به حداقل رسیده و همگرایی رفتارهای باروری در نقاط شهری و روستایی در کشور قابل توجه است. با توجه به اینکه حدود ۷۰ درصد جمعیت کشور در نقاط شهری ساکن‌اند، تاثیر سطح باروری نقاط شهری بر میزان باروری کل کشور بیشتر از تأثیر باروری در نقاط روستایی است. تأثیر خانه‌های بهداشت در دسترسی مردم به خدمات بهداشتی در نقاط روستایی و تغییر رفتارهای سلامت جویانه آنان در کاهش باروری نقاط روستایی نقش قابل توجه بوده است. تغییر ایده‌های زوجین و جوانان از طریق دستیابی به سواد و تحصیلات و وسائل ارتباط

شکل ۲-۴، میزان باروری جوانان و بزرگسالان در کل کشور و نقاط شهری و روستایی طی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰

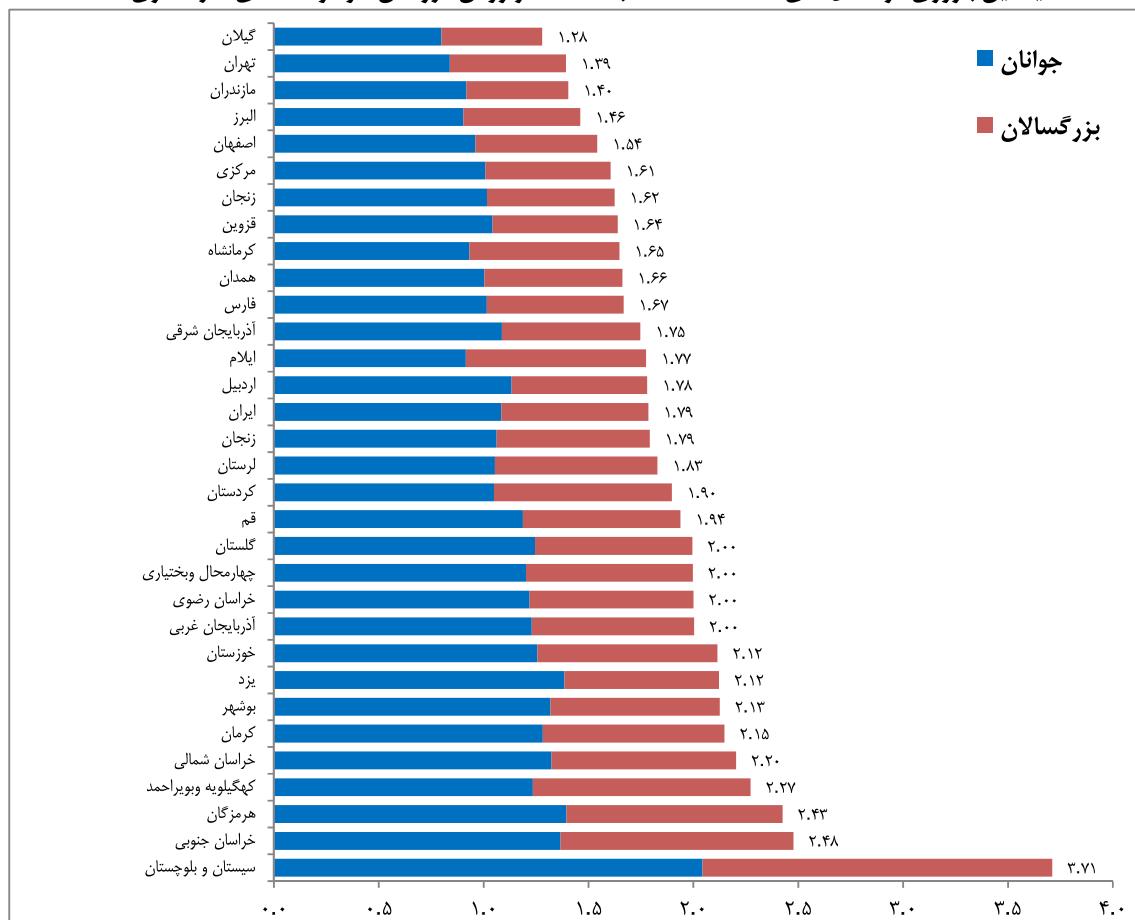
شکل ۲۰-۲ سهم باروری جوانان و بزرگسالان در کل کشور و نقاط شهری و روستایی را نشان می‌دهد. به عنوان مثال، در سال ۱۳۵۵، میزان باروری برای زنان جوان (۱۵-۲۹ ساله) در کل کشور ۳,۵ فرزند، و برای زنان بزرگسال (۳۰-۴۹ ساله) ۲,۶ فرزند بوده است. ارقام مشابه برای زنان روستایی جوان ۴,۱ فرزند و بزرگسال ۳,۳ فرزند و برای زنان شهری جوان ۳ فرزند و بزرگسال ۱,۹ فرزند بوده است. در سال ۱۳۹۰ فاصله باروری نقاط شهری و روستایی به هم نزدیک شده و از میزان باروری کل ۱,۷ در نقاط شهری، باروری زنان جوان یک فرزند و برای زنان بزرگسال ۰,۷ فرزند بوده است. در نقاط روستایی نیز باروری زنان جوان ۱,۳ فرزند و باروری زنان بزرگسال ۰,۹ فرزند از باروری کل ۲,۲ را تشکیل می‌داده است.

۱-۲-۲) الگوهای استانی

مقایسه باروری استانها نشان داد که طی دوره ۵ ساله ۱۳۹۰-۱۳۸۶ تعداد ۲۲ از ۳۱ استان کشور باروری پائینتر از حد جانشینی را تجربه نموده‌اند. در این دوره ۵ ساله، پائینترین میزان باروری کل به ترتیب در استانهای گیلان (۱۰.۳) و مازندران و تهران (۱۰.۴)، و بالاترین سطح باروری در استان سیستان و بلوچستان (حدود ۳۰.۷) مشاهده شده، و تنها ۹ استان کشور در این دوره ۵ ساله میزان باروری بالاتر از حد جانشینی را تجربه نمودند (شکل ۲۱-۲). با اینحال، به جز استان سیستان و بلوچستان، باروری استانهایی که بالاتر از حد جانشینی بوده است عمدتاً کمتر از ۲,۵ فرزند بوده است.

نتایج همچنین سهم باروری جوانان (۱۵-۲۹ ساله) و بزرگسالان (۳۰-۴۹ ساله) را بر حسب استان مقایسه می‌نماید. همانند الگوی کشوری، سهم باروری زنان جوان در استانهای کشور نیز بیش از باروری زنان بزرگسال است.

شکل ۲۱-۲، توزیع باروری کل بر حسب وقوع تولد در زنان جوان (۱۵-۲۹ سال) و بزرگسال (۳۰-۴۹ سال) کشور - برآورد میانگین باروری در سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰ با استفاده از روش فرزندان خود و داده‌های سرشماری ۱۳۹۰

۱-۲-۵) تبیین کاهش باروری در ایران

کاهش باروری از نیمه دهه ۱۳۶۰ به بعد بیانگر این است که تغییر اساسی در رفتار باروری افراد جامعه صورت گرفته و بعدها آن خانوار برای زوجین به مراتب از سالهای اولیه انقلاب کمتر شده و به حد پایینی رسیده است. کاهش مرگ و میر نوزادان و کودکان یکی از عوامل مهم در کاهش تقاضا برای فرزند بیشتر بوده است. علت دیگر این تغییر اساسی در رفتار باروری این است که در طی دو دهه بعد از انقلاب درصد دختران شاغل به تحصیل در دوره‌های راهنمائی، دبیرستان و دانشگاه افزایش یافته و در نتیجه درصد باسوادی دختران رشد قابل توجهی داشته است. این امر از چند جنبه موجب تغییر افکار و ایده‌های زوجین در مورد ازدواج و فرزندآوری شده است. اولاً، افزایش پوشش تحصیلی دختران در سطوح مختلف تحصیلی موجب طولانی‌تر شدن دوره تحصیل آنان شده، و نهایتاً منجر به افزایش سن ازدواج گشته است. بالا بودن سن ازدواج به سهم خود در کوتاه شدن دوره فرزندآوری اثر قابل توجهی دارد. از دیگر سو، بالا رفتن سطح سواد دختران و

دسترسی آنان به آموزش، سطح آگاهی عمومی آنان را بالا برده که خود در افزایش برابری جنسیتی در خانواده‌ها موثر بوده است. چنین تحولی موجب مشارکت بیشتر زنان در تصمیم‌گیریهای مختلف خانوادگی و بویژه مسائل مربوط به ازدواج و همسریابی شده است.

تحقیقات اخیر نشان داده‌اند که نه تنها هنجارهای باروری و بعد کوچک خانوار در ذهن و رفتار نسل جوان تغییر یافته است، بلکه ایده‌آل‌های نسل گذشته نیز با ایده‌آل‌های فرزندآوری نسل جوان همسو شده است. عباسی‌شوازی، حسینی چاوشی و مکدونالد (۲۰۰۴) ضمن مقایسه رفتارها و ایده‌آل‌های باروری گروه سنی ۲۰-۲۹ و ۴۰-۴۹ ساله‌ها در استانهای آذربایجان غربی، یزد، گیلان و سیستان و بلوچستان به این نتیجه رسیدند که تعداد فرزندان ایده‌آل برای دو گروه سنی به هم نزدیک است. اکثر پاسخگویان در پاسخ به سوال تعداد فرزند ایده‌آل زوجین به ۲ فرزند اشاره داشتند. این نگرش حتی با کنترل برخی از ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی از جمله محل سکونت (شهری و روستائی)، تحصیلات و مذهب افراد نیز معنی‌دار بوده است. پیام این نتیجه این است که، هر چند در گذشته سنت‌های خانوادگی پشتیبان باروری بالا بود و نسل جوانتر بایستی برای پیروی از دستورات بزرگسالان و اعمال تجربه آنها، به فرزندآوری بالا رو می‌آوردند، اما، امروزه بر عکس، نسل گذشته، با درک تجربه نسل جوانتر، به اختیار و یا به اجبار پشتیبان نسل جوان در موضوع کم فرزندآوری می‌باشد. در چنین شرایطی، نسل جوان ضمن سکونت در شهر و دسترسی به امکانات و خدمات تحصیلی و بهداشتی امکان دستیابی به فرزند کمتر را دارد، و با پایین بودن مرگ و میر نوزادان اطمینان خاطر دارد که حتی در صورت بدنی آوردن یک فرزند، به احتمال زیاد تنها فرزند آنها زنده خواهد ماند و امید زندگی بالایی خواهد داشت. علاوه بر آن، نسل والدین نیز با درک شرایط جدید اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی، فرزندانشان را در دستیابی به تعداد فرزند کمتر همراهی و حمایت می‌کنند، و در نتیجه باروری پایین بدون مقاومت دست یافتنی خواهد شد.

باید اضافه نمود عوامل بلافضل باروری در دهه‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ با دهه ۱۳۹۰ متفاوت است. زمانی که باروری در سطح بالایی قرار دارد عواملی از جمله دسترسی به خدمات تنظیم خانواده، کاهش مرگ و میر نوزادان و نیز افزایش تحصیلات نقش قابل توجهی در کاهش باروری دارد. ولی زمانی که باروری به سطح پایینی رسید و بویژه زمانی که باروری واقعی به سطح پائینتر از حد جانشینی رسیده و باروری ایده‌آل زوجین نیز نزدیک به سطح جانشینی است، دسترسی به وسائل پیشگیری نقش کمتری در کاهش و یا افزایش باروری خواهد داشت. در چنین شرایطی تأثیر سن ازدواج و یا به عبارتی تأخیر ازدواج و فاصله بین فرزند اول و دوم به مراتب تأثیر بیشتری در کاهش باروری خواهد داشت. بنابر این در سیاستگذاریهای جمعیتی بایستی به این نکته توجه نمود که حذف خدمات تنظیم خانواده الزاماً نمی‌تواند به افزایش باروری منجر شود.

۱-۲-۶) آینده باروری

با توجه به اینکه میزانهای باروری بویژه باروری گروههای سنی جوان که بیشترین سهم از باروری کل را داشته‌اند به حداقل رسیده است کاهش باروری در سالهای آینده نیز آرام و اندک خواهد بود. الگوی سنی باروری در سالهای اخیر از الگوی زودرس فرزندآوری به سمت الگوی دیررس فرزندآوری در حال تغییر بوده است، و احتمال دارد که باروری زنان جوان که تاخیر افتاده است در آینده در گروههای سنی ۳۰-۳۴ ساله و ۳۵-۳۹ ساله باروری اندکی افزایش یابد. با اینحال، هر چند سطح باروری در کشور به حداقل محتمل نزدیک شده است ولی به دلیل اینکه عواملی از جمله افزایش هزینه‌های زندگی و فرزندآوری و نیز مشکلات اقتصادی از جمله بیکاری جوانان که در کاهش باروری موثر بوده‌اند، همچنان در سالهای آینده نقش خواهد داشت، تدوام کاهش آرام باروری در سالهای آینده دور از انتظار نخواهد بود.

بدون شک، تحولات اخیر جمعیتی در کشور مستلزم تغییر سیاستهای جمعیتی است تا از کاهش بیشتر باروری پیشگیری نماید و در صورت امکان در جهت افزایش آن برآید. با اینحال، یکی از سوالات مهم این است که آیا با اعمال سیاستهای تشویقی می‌توان روند کاهشی باروری را متوقف نمود و آیا امکان افزایش باروری به سطح جانشینی وجود دارد؟

شرایط جامعه در حال حاضر متفاوت از شرایط دهه‌های قبل است. همزمانی شرایط جمعیتی و اقتصادی از جمله جوانی جمعیت، رکود اقتصادی، افزایش تحصیلات و تقاضا و رقابت برای شغل، همراه با افزایش آمال و آرزوهای افراد و نیاز به تامین امنیت شغلی و اقتصادی برای آنان تاثیر زیادی بر رفتارهای باروری افراد داشته و باروری پایین در کشور در حال حاضر ناشی از این عوامل است. اکنون که سیاستهای جدید جمعیتی در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار دارد و احتمالاً در آینده نزدیک برای اجرا به دولت ابلاغ خواهد شد، بیش از هر چیز نیاز به شناخت عوامل اصلی باروری پایین است تا بر مبنای آن مولفه‌های تشویقی که در قانون جمعیت در نظر گرفته شده است، به درستی و هدف‌دار استفاده شود و دستیابی به اهداف مورد نظر قانون فوق میسر گردد.

روند باروری در نیمه دهه ۱۳۶۰ و نیز تجربه سایر کشورها گواه این امر است که سیاستهای تشویقی جمعیت در کوتاه‌مدت اثربخش نخواهد بود، و زمان، سرمایه، و ساختارهای جدیدی لازم است تا زوجین رفتارهای خود را تغییر دهند. بنابر این، بدون مطالعه نگرشها و آمال و آرزوهای زوجین به منظور شناخت عوامل اصلی رفتارهای باروری آنها، و نیز بدون برآوردن نیازهای اقتصادی و اشتغال و تامین تسهیلات لازم برای آرامش خاطر جوانان در معرض ازدواج و زوجین جوان، دستیابی به اهداف سیاستهای جدید جمعیتی از جمله باروری حد جانشینی ممکن نخواهد بود.

۲-۲) تنظیم خانواده و بهداشت باروری

یکی از محورها و گروههای هدف این کنفرانس و اهداف توسعه هزاره، جوانان هستند. زیرا جوانان در معرض چالش‌ها و مسائل عدیدهایی در ارتباط با بهداشت باروری و جنسی مانند حاملگی‌های زودهنگام، سقط جنین نایمن، عفونتها و بیماری‌های آمیزشی (STIs) و اج ای وی / ایدز قرار دارند. این دسته از ریسک فاکتورها $33/4$ درصد DALYs زنان و $9/5$ درصد DALYs مردان جوان را بخود اختصاص داده‌اند (محمودیان و صادقی، ۱۳۸۶).

با توجه به اینکه اولاً، سن ازدواج افزایش یافته و درصد قابل توجهی از جوانان تا پایان دهه‌ی ۲۰ زندگی خود مجرد باقی می‌مانند، این افراد همواره در معرض مخاطرات مختلف از جمله بیماری‌های آمیزشی قرار می‌گیرند. ثانیاً، جوانانی نیز که ازدواج می‌نمایند بیشترین باروری آنان در سینین $20-29$ سالگی صورت می‌پذیرد. بنابر این، برنامه‌های بهداشتی و خدمات بهداشت باروری بایستی توجه خاصی برای جوانان مجرد از یکسو، و جوانان همسردار از دیگر سو مبذول دارند. مطالعه نیازهای آموزشی بهداشت باروری جوانان در دو موقعیت قبل و بعد از ازدواج، نشان می‌دهد که مهمترین موضوع آموزشی قبل از ازدواج "سلامت در روابط جنسی" و بعد از ازدواج "بهترین شرایط جسمی، روانی و اجتماعی زن و مرد برای شروع بارداری" است (پورمرزی و همکاران، ۱۳۹۲).

در خصوص تنظیم خانواده و روش‌های پیشگیری، مطالعات نشان می‌دهد که سن زنان رابطه مستقیمی با تصمیم گیری آنان برای استفاده از روش پیشگیری از بارداری و یا انتخاب نوع روش است. جدول ۱۱-۲ درصد زنان همسردار استفاده کننده از روش‌های پیشگیری از بارداری را در دو گروه سنی زنان جوان 29 تا 15 ساله و زنان بزرگسال 49 تا 30 ساله مقایسه می‌کند. همانگونه که انتظار می‌رود، کمترین میزان استفاده در جوانانترین گروه سنی زنان جوان ($15-19$ سال) مشاهده می‌شود و در مجموع حدود 45 درصد زنان $15-19$ ساله همسردار از روش پیشگیری از بارداری استفاده می‌کردند. این میزان اندکی در زنان روستایی (44.3%) کمتر از زنان شهری (45.5%) است. الگوی استفاده از روش پیشگیری از بارداری در زنان جوان با افزایش سن تغییر می‌کند و در دهه 20 زندگی به سمت استفاده از روش‌های مطمئن‌تر گرایش دارد. برای مثال، بالاترین میزان استفاده از آی‌یو.دی، آمپول و یا قرص را در گروه سنی $25-29$ سال شاهد هستیم. اگرچه، درصد قابل ملاحظه‌ای از این زنان در مناطق شهری کشور روش‌های سنتی (عمدتاً نزدیکی منقطع) را برای تنظیم باروری خود استفاده کردن. بطور کلی، حدود 69 درصد زنان جوان $15-29$ سال همسردار ایرانی در زمان مطالعه کشوری سال 1389 از یک روش پیشگیری از بارداری استفاده می‌کردند؛ یک درصد از روش‌های دائمی لوله بستن، 20.5 . درصد از یک روش سنتی و بقیه از یک روش موقت و مدرن از قبیل آی‌یو.دی (8.9% ، آمپول (4.6%)، قرص (16.6%) و یا کاندوم (17.4%)). این الگو حاکی از آن است که اکثریت قریب به اتفاق زنان جوان از یک روش پیشگیری از بارداری موقت برای فاصله‌گذاری و به تعویق انداختن باروری خود استفاده می‌کنند. در حالیکه، حدود یک چهارم زنان بزرگسال $30-49$ ساله از روش بستن لوله برای توقف دائمی باروری استفاده کردند.

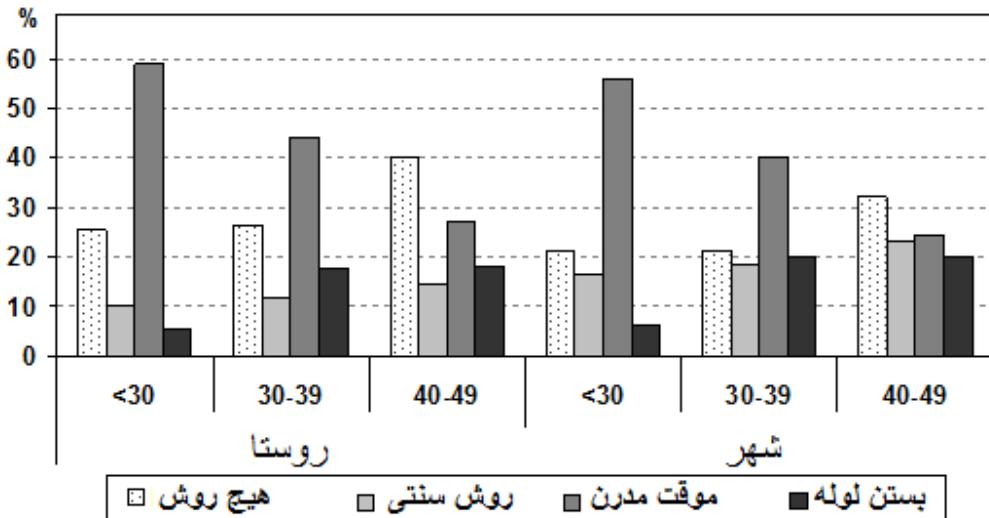
جدول ۱۱-۲، درصد استفاده کننده از روش پیشگیری از بارداری در زنان همسردار ۱۵-۴۹ سال بر حسب منطقه زندگی، گروه سنی و نوع روش - بررسی شاخص‌های چندگانه سلامت و جمعیت در جمهوری اسلامی ایران ، ۱۳۸۹

منطقه	گروه سنی	روشها	لوله زن	مرد	قرص	کاندوم	بسن	بسن لوله آی.بو.دی آمپول	تزریقی	سنی روشهای سایر
روستا										
	۱۵-۱۹ سال	۴۶.۳	۰.۰	۰.۰	۳.۱	۲.۷	۱۵.۵	۱۰.۲	۱۲.۴	۰.۴
	۲۰-۲۴ سال	۶۳.۶	۰.۲	۰.۰	۸.۷	۷.۷	۲۰.۴	۱۲.۳	۱۴.۳	۰.۰
	۲۵-۲۹ سال	۷۳.۹	۱.۱	۰.۶	۱۲.۴	۸.۲	۲۶.۲	۱۱.۶	۱۳.۸	۰.۲
جوانان (۱۵-۲۹ سال)	جوانان (۱۵-۲۹ سال)	۶۵.۰	۰.۵	۰.۳	۹.۴	۷.۱	۲۲.۲	۱۱.۶	۱۳.۸	۰.۱
بزرگسالان (۳۰-۴۹ سال)	بزرگسالان (۳۰-۴۹ سال)	۸۰.۱	۲۷.۵	۲.۱	۶.۳	۶.۱	۱۸.۸	۶.۶	۱۲.۷	۰.۱
شهر										
	۱۵-۱۹ سال	۴۵.۵	۰.۲	۰.۰	۳.۷	۱.۵	۸.۳	۱۰.۱	۲۰.۹	۰.۲
	۲۰-۲۴ سال	۶۷.۴	۰.۱	۰.۲	۸.۲	۳.۰	۱۳.۱	۲۰.۰	۲۲.۸	۰.۰
	۲۵-۲۹ سال	۷۸.۶	۰.۸	۱.۰	۱۰.۰	۳.۵	۱۵.۷	۲۲.۴	۲۵.۲	۰.۰
جوانان (۱۵-۲۹ سال)	جوانان (۱۵-۲۹ سال)	۷۰.۷	۰.۴	۰.۶	۸.۶	۳.۱	۱۳.۹	۲۰.۲	۲۳.۹	۰.۱
بزرگسالان (۳۰-۴۹ سال)	بزرگسالان (۳۰-۴۹ سال)	۸۳.۸	۲۱.۲	۵.۲	۸.۱	۱.۷	۱۲.۰	۱۲.۵	۲۳.۰	۰.۲
کل										
	۱۵-۱۹ سال	۴۵.۰	۰.۱	۰.۰	۳.۴	۲.۰	۱۱.۴	۱۰.۵	۱۷.۳	۰.۳
	۲۰-۲۴ سال	۶۶.۲	۰.۱	۰.۲	۸.۴	۴.۶	۱۵.۵	۱۷.۵	۲۰.۰	۰.۰
	۲۵-۲۹ سال	۷۷.۱	۰.۸	۰.۹	۱۰.۷	۴.۹	۱۸.۹	۱۹.۱	۲۱.۸	۰.۱
جوانان (۱۵-۲۹ سال)	جوانان (۱۵-۲۹ سال)	۶۸.۹	۰.۵	۰.۵	۸.۹	۴.۴	۱۶.۶	۱۷.۴	۲۰.۵	۰.۱
بزرگسالان (۳۰-۴۹ سال)	بزرگسالان (۳۰-۴۹ سال)	۸۲.۷	۲۲.۹	۴.۳	۷.۶	۲.۹	۱۳.۹	۱۰.۹	۲۰.۱	۰.۱

منبع: محاسبه توسط میمنت حسینی چاووشی

بکار بردن تحلیل چند متغیره نشان می‌دهد که سن نقش مهمی در تعیین نوع روش منتخب برای تنظیم باروری دارد. همانطور که در شکل ۲۲-۲ مشاهده می‌شود احتمال استفاده از یک روش مدرن و موقت پیشگیری از بارداری (آی.بو.دی، آمپول، قرص یا کاندوم) در سنین جوانی و تا قبل از ۳۰ سالگی سال بسیار بیشتر است، و احتمال عدم استفاده از هر نوع روش پیشگیری در زنان جوان بمراتب کمتر از آنچه است که در زنان بزرگسال مشاهده می‌شود. همینطور احتمال کمتر استفاده از روش‌های سنتی و روشهای دائم بستن لوله در زنان جوان حاکی از آن است که عمدۀ زنان ایرانی تا قبل رسیدن به سن ۳۰ سالگی از روشهای پیشگیری از بارداری در جهت تنظیم باروری و فاصله‌گذاری بین فرزند استفاده می‌کنند.

شکل ۲-۲، پیش‌بینی احتمال (درصد) استفاده از انواع روش‌های پیشگیری از بارداری در زنان همسردار ایرانی ۱۵-۴۹ سال بر حسب منطقه زندگی - بررسی باروری پائین در ایران، ۱۳۸۴

منبع: حسینی چاوشی و همکاران، ۲۰۰۷.

تاخیر باروری بعد از ازدواج برای به تاخیر اندختن فرزند اول می‌تواند حاکی از توافق زوجین برای ثبت روابط زناشویی و همچنین مسائل اقتصادی و رفاهی روز تازه ازدواج کرده باشد. همانگونه که در جدول ۱۲-۲ مشهود است، زنان جوانتر با اطمینان بیشتری احتمال دارد که از بدنی آمدن فرزند اول خود جلوگیری کنند و این نکته بسیار حائز اهمیت است که برنامه‌های تنظیم خانواده مشاوره و خدمات صحیح و بموضع را به زوجین تازه ازدواج کرده ارائه نماید.

جدول ۱۲-۲، روش پیشگیری از بارداری مورد استفاده قبل از فرزند اول - بررسی باروری پائین در ایران، سال ۱۳۸۴

گروه سنی	آی.بو.دی	روش سنتی	قرص یا آمپول توریقی	کاندوم	روش سنتی	جمع
کمتر از ۲۰ سال	.۰۷	۱۷.۹	۱۱.۹	۶۹.۵	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰
۲۰ - ۲۴ سال	.۰۰	۲۰.۰	۱۴.۲	۶۵.۸	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰
۲۵ - ۲۹ سال	.۰۰	۲۸.۷	.۷	۷۰.۵	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰
۳۰ سال یا بیشتر	.۰۰	۱۱.۵	۳۰.۲	۵۸.۳	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰

منبع: حسینی چاوشی، ۲۰۰۷.

حاملگی ناخواسته از جمله موارد دیگری است که به کیفیت و سهولت دسترسی به خدمات تنظیم خانواده، و همچنین به آگاهی و رفتار باروری زوجین بستگی دارد. جدول زیر تعداد حاملگی‌های سقط شده اعم از عمدی یا غیرعمد را در هر ۱۰۰۰ حاملگی در سنین جوانی و بزرگسالی بر اساس خواسته یا ناخواسته بودن حاملگی در بررسی سال ۱۳۸۴ در مجموع سه استان گیلان، اصفهان، یزد و شهر تهران نشان می‌دهد. همانگونه که مشاهده می‌شود میزان حاملگی‌های سقط شده در حاملگی‌های ناخواسته بمراتب بیشتر از حاملگی‌های خواسته است. بخصوص این واقعه با افزایش سن از میزان بالاتری

برخوردار است، بطوریکه میزان سقط در سنین جوانی در گروه سنی کمتر از ۲۵ سال معادل ۱۱۵، و در گروه سنی ۲۵-۲۹ سال حدود ۱۸۱ در هزار حاملگی ناخواسته است، ولی در سنین بزرگسالی به میزان ۲۶۳ در هزار افزایش می‌باید. این افزایش در مورد حاملگی‌های ناخواسته منجر به سقط عمد از شدت بیشتری برخوردار است. افزایش تصاعدی سقط عمد در حاملگی‌های ناخواسته ناشی از شکست استفاده از روش پیشگیری از بارداری می‌تواند نشانگر تصمیم قاطع زنان برای تحدید و یا تعویق باروری باشد.

جدول ۱۳-۲، تعداد حاملگی‌های منجر به سقط (در هر ۱۰۰۰ حاملگی خواسته و ناخواسته) در سنین جوانی و بزرگسالی، ایران، ۱۳۸۴

گروه سنی	حاملگی ناخواسته ناشی از شکست استفاده از روش پیشگیری					
	سقط غیرعمد			کل سقط	سقط عمد	سقط غیرعمد
	سقط غیرعمد	سقط عمد	کل سقط		سقط عمد	سقط غیرعمد
کمتر از ۲۵ سال	۵۶	۵	۵۱	۱۱۵	۴۲	۷۳
۲۵-۲۹ سال	۷۴	۲	۷۲	۱۸۱	۸۲	۹۹
۳۰ سال یا بیشتر	۶۹	۴	۶۵	۲۶۳	۱۶۷	۹۶

منبع: حسینی چاوشی، ۲۰۰۷.

همچنین، در سال ۱۳۸۵ از ۱,۳ میلیون تولد در کشور، ۹,۸ درصد آن مربوط به مادران زیر ۲۰ سال بوده است که به عنوان باروری نوجوانان مصطلح است. این نرخ در سال ۱۳۹۰ هر چند کاهش یافته و به ۸,۳ درصد رسیده است. با اینحال، در برخی استانها نظیر سیستان و بلوچستان و اردبیل این شاخص حدود ۱۴ درصد می‌باشد، کمترین آن با ۴ درصد مربوط به استان اصفهان است.

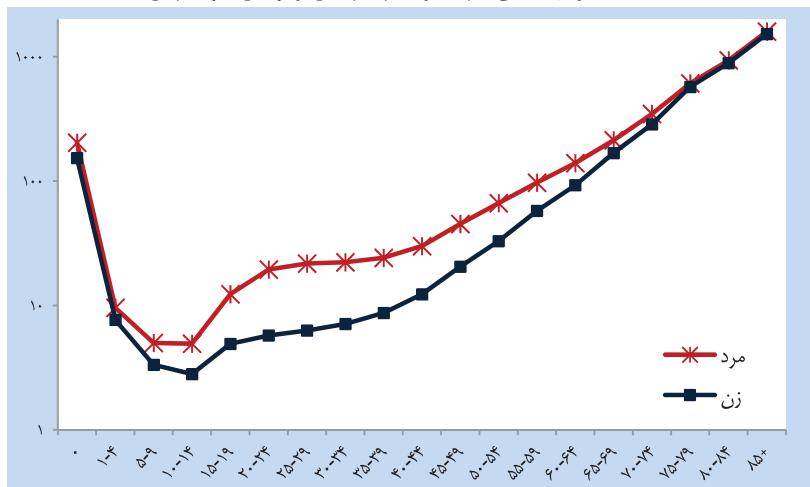
در سالهای اخیر، تاکید موافقین افزایش جمعیت بر آن بوده است که به منظور بالابردن باروری، خدمات تنظیم خانواده را محدود نمایند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که تداوم ارائه خدمات تنظیم خانواده بویژه برای زوجین جوان ضروری است. در صورت عدم ارائه خدمات تنظیم خانواده، پیامدهایی از جمله بارداری‌های ناخواسته و نیز سقط جنین بدبیال خواهد داشت که آثار ناگوار آن بر سلامت زنان و زوجین غیر قابل جبران است. علاوه بر آن، یکی از دلائل استفاده از برنامه‌های تنظیم خانواده، فاصله‌گذاری بین ازدواج و اولین فرزند و نیز تنظیم فاصله بین فرزندان است. دسترسی به خدمات تنظیم خانواده این امکان را فراهم می‌نماید که جوانان به ازدواج مبادرت نمایند و سپس با توجه به شرایط زندگی خود فرزندآوری‌شان را برنامه‌ریزی نمایند (عباسی‌شوازی، مورگان، حسینی‌چاوشی و مکدونالد، ۲۰۰۹). این استراتژی زندگی به مراتب بهتر از تأخیر در ازدواج است.

۲-۳-۲) وضعیت سلامت، مرگ و میر و رفتارهای پرخطر جوانان

۱-۳-۲-۲) مرگ و میر جوانان و علل آن

الگوی سنی مرگ و میر در کشورها بر مبنای تجربه آنها از دوران گذار جمعیتی متفاوت است. در کشورهایی که مراحل دوران گذار جمعیتی را طی نموده اند، در سنین پایین (زیر ۵ سال) میزان مرگ و میر اندک است و بر عکس در کشورهایی که مراحل آغازین گذار جمعیتی را طی می کنند، میزان مرگ و میر نوزادان بالاست. این میزان در کشورهای در حال گذار با توجه به سطح توسعه آنها بین دو دسته کشورهای فوق قرار دارد. این میزانها در سنین ۱۴-۵ سال به پایین‌ترین سطح خود می‌رسد، ولی در دوره جوانی میزانهای مرگ و میر بویژه برای مردان افزایش می‌یابد و از حدود ۵۰ سالگی، میزان مرگ با افزایش سن بطور چشمگیری افزایش خواهد یافت. هرچند جوانان از میزان‌های مرگ و میر پایین‌تری در مقایسه با سایر زیرگروه‌های جمعیتی کودکان، بزرگسالان و سالمندان برخوردارند، به طور نسبی میزانهای مرگ و میر در سنین جوانی در کشورهای در حال گذار در سطح بالایی قرار دارد. علاوه بر آن، حدود ۷۰ درصد مرگ‌های زود و نابهنجام در میان بزرگسالان با رفتارها و شرایطی مرتبط است که در دوران نوجوانی و جوانی آغاز شده یا رخ می‌دهد.

شکل ۲-۳، الگوی سنی مرگ و میر مردان و زنان در ایران، ۱۳۸۵

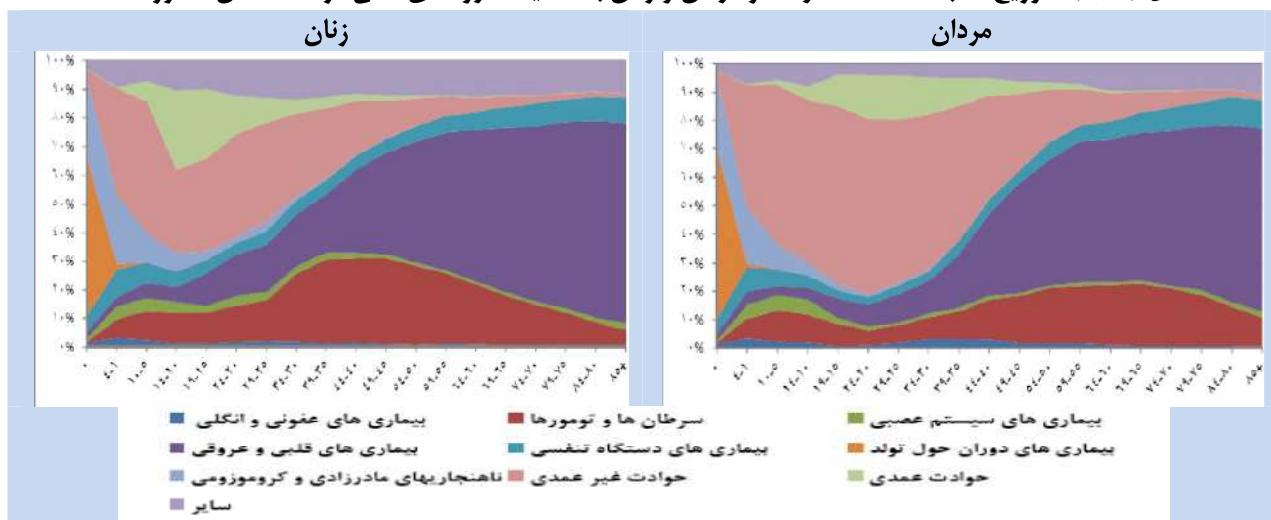

منبع: میرزایی و همکاران، زیر چاپ

نسبت میزان مرگ و میر ویژه سنی مردان به زنان در سنین جوانی (۱۵-۲۹ سال) بالاتر از حد انتظار است (شکل ۲-۳-۲). جدول عمر چندکاهشی بیانگر فزونی مرگ‌های ناشی از سوانح و حوادث در ایران نسبت به دیگر کشورها است و فزونی مرگ و میر مردان جوان نیز عمده‌باً مرگ و میرهای ناشی از تصادفات قابل تبیین است (میرزایی و قدرتی، ۱۳۹۰). اگر چه در تمام کشورها مرگ‌های ناشی از تصادفات در مردان بیش از زنان است، اما در ایران این پدیده بیشتر خود را نشان می‌دهد و در حوزه بهداشت عمومی به یک نگرانی تبدیل شده است (حسروی و همکاران، ۲۰۰۴).

تقریباً نیمی از جوانان بر اثر تصادفات جاده‌ای فوت می‌کنند. بعد از تصادفات، خودکشی حدود ۱۰ درصد علت مرگ جوانان را بخود اختصاص داده و بعنوان دومین علت مرگ جوانان محسوب می‌شود. در میان سایر علل منجر به فوت جوانان، سرطان‌ها (۹ درصد)، بیماری‌های قلبی (۶ درصد) و خشونت (۵ درصد) قابل توجه می‌باشند و ۲۴ درصد نیز به سایر علل مربوط می‌شود. شکل ۲۴-۲ نشان می‌دهد که مرگ و میرهای ناشی از حادث غیرعمدی (تصادفات) و عمدی (خودکشی، قتل و ...) در سنین جوانی بیشتر از سایر گروه‌های سنی است. از این‌رو، تصادفات، خودکشی و خشونت به عنوان علل منجر به فوت در میان جوانان بیشتر و محسوس‌تر از سایر گروه‌های سنی نمود پیدا می‌کنند.

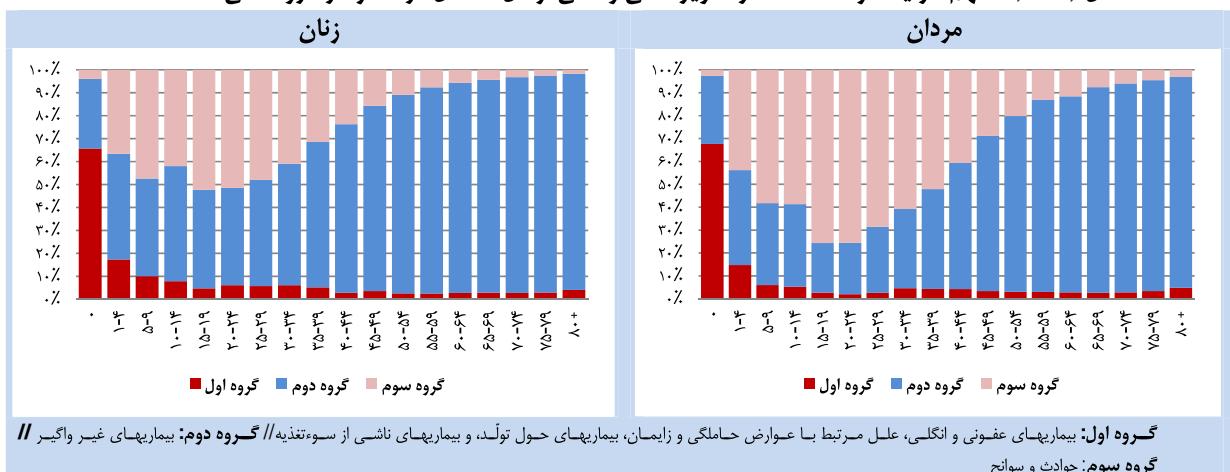
شکل ۲۴-۲، توزیع نسبت ۱۰ علت مرگ در مردان و زنان به تفکیک گروه‌های سنی در ۲۹ استان کشور، ۱۳۸۹

منبع: خسروی و همکاران، ۱۳۹۲:۳:۴۲۲-۳.

شکل ۲۵-۲ که بر اساس مقادیر احتمال مرگ و میر ($q(x)$) در جدول چندکاوشی ترسیم شده است، نشان می‌دهد که در مورد نوزادان کمتر از یک سال بیشترین احتمال مرگ، ناشی از علل گروه اول شامل بیماری‌های عفونی و انگلی، علل مرتبط با عوارض حاملگی و زایمان، بیماری‌های حول تولد، و بیماری‌های ناشی از سوءتعذیه است. سهم گروه اول علل مرگ در سنین بعد به شدت کاهش می‌یابد و در مقابل سهم گروه دوم (بیماری‌های غیر واگیر) و سوم (حوادث و سوانح) هر دو افزایش می‌یابد. از گروه سنی ۱۵-۱۹ سال به تدریج سهم گروه دوم که بیماری‌های غیر واگیر است، افزایش می‌یابد و از سهم مرگ‌های ناشی از حوادث کاسته می‌شود. سهم گروه سوم علل مرگ از احتمالات مرگ، در سنین ۱۵-۱۹ و ۲۰-۲۴ بیشترین مقدار و در آخرین گروه سنی، کمترین مقدار است. مقایسه نمودارهای مربوط به زنان و مردان نشان می‌دهد که روند تغییرات در سهم علل مرگ یکسان است، با این تفاوت که نقش گروه سوم از علل مرگ در مردان بسیار بیشتر از زنان است.

شکل ۲-۲۵، سهم هر یک از احتمالات مرگ ویژه علی و سئی از کل احتمال مرگ در هر گروه سنی، ۱۳۸۷

گروه اول: بیماریهای عفونی و انگلی، علل مرتبط با عوارض حاملگی و زایمان، بیماریهای حول تولد، و بیماریهای ناشی از سوتعذیه// گروه دوم: بیماریهای غیر واگیر
گروه سوم: حوادث و سوانح
منبع: میرزاچی و قدرتی، ۱۳۹۰، ص ۶۵.

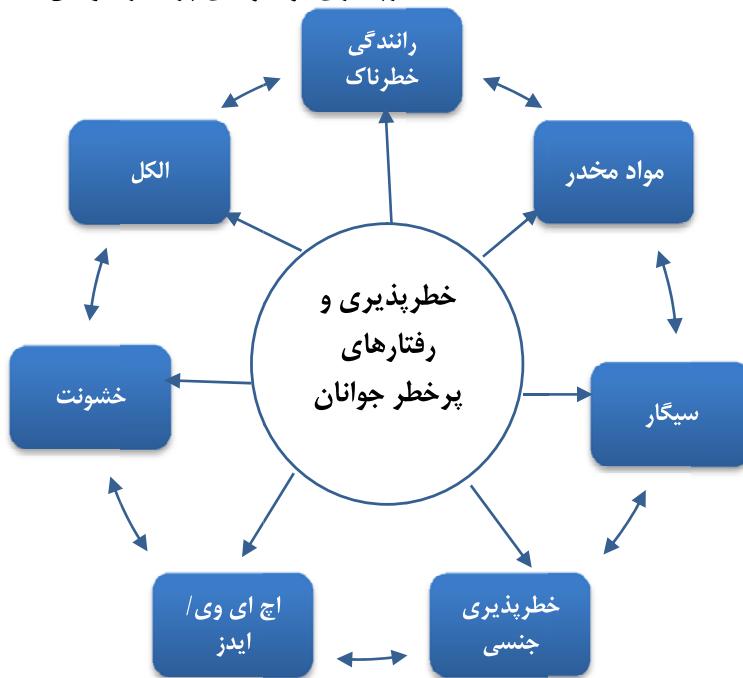
بطور کلی، صدمات و آسیبها در بین مردان و عوارض بهداشت جنسی و باروری در بین زنان جوان عمده‌ترین علل منجر به اختلال در سلامتی و ناتوانی محسوب می‌شوند.

۲-۳-۲) رفتارهای پرخطر / خطرپذیری جوانان

ریسک فاکتورها، عوامل و رفتارهایی هستند که سلامت جوانان و در نتیجه توسعه پایدار را مورد تهدید قرار می‌دهند. جوانان، اصلی‌ترین مرحله در چرخه زندگی در زمینه ظهور و اوج رفتارهای پرخطر بهداشتی محسوب می‌گردد. شواهد نشان‌دهنده اختلال در سلامتی و رفتارهای پرخطر در حال افزایش در دوران جوانی است. بسیاری از رفتارهای پر خطر از قبیل مصرف سیگار، مواد مخدر، الکل، و روابط جنسی نا ایمن در سنین جوانی اتفاق می‌افتدند. در واقع، «جمعیت‌های جوان با افزایش رفتارهای پرخطر بهداشتی شناخته شده‌اند، جوانان در معرض ریسک بالایی از مخاطره‌های رفتاری و بهداشتی (از مصرف مواد مخدر گرفته تا فعالیت‌های جنسی بدون حفاظ و نا ایمن) قرار دارند. زیرا نهادهای اقتصادی و اجتماعی که آنها را راهنمایی و حمایت کنند اندک هستند و در مقابل، خطرات پیرامونی زیاد می‌باشند» (کسنوز و کابالان، ۲۰۰۵: ۶۳).

دوران جوانی، دوران بافته شدن زنجیره ریسک‌ها و ظهور و اوج این عوامل و رفتارهای پرخطر می‌باشد. مطالعات و بررسی‌های مختلف در ایران نشان می‌دهد حدود نیمی از جوانان ایرانی، تجربه حداقل یکی از انواع رفتارهای پرخطر بهداشتی را داشته‌اند. همچنین، مطالعات انجام گرفته در حوزه جوانان از افزایش مصرف مواد، مصرف الکل، استفاده از مواد روان گردان، مصرف سیگار، خطرپذیری جنسی، رانندگی خطرناک و خشونت خبر می‌دهند (صدق سروستانی، ۲۰۰۴، سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۱، اسلامی تبار و دیگران، ۱۳۸۲، سلیمانی نیا و دیگران، ۱۳۸۴، رحیمی موخر و همکاران، ۱۳۸۵، مومن‌نسب و همکاران، ۱۳۸۵، سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۶، محمودیان و صادقی، ۱۳۸۸، محمدی و همکاران، ۱۳۹۰).

شکل ۲-۲۶، ابعاد خطرپذیری/ رفتارهای پرخطر جوانان

رفتارهای پرخطر در جوانان با یکدیگر به شدت همبسته‌اند. بین تمامی رفتارهای پرخطر رابطه مثبت و هم تغییری وجود دارد. از اینرو، می‌توان از زنجیره رفتارهای پرخطر و بافته شدن این زنجیره در دوره جوانی نام برد. هم وقوعی و هم تغییری این رفتارها را در ارائه راهکارهای پیشگیرانه بایستی مورد توجه قرار داد (شکل ۲-۲۶).

بطور کلی، چهار نوع ریسک و رفتار پرخطر در دوره جوانی شامل مصرف مواد (سیگار، الکل و موادمضر)، و روابط جنسی ناسالم، اجای‌وی/ایدز، و سوانح و حوادث ترافیکی است.

صرف مواد

استعمال دخانیات، مواد مخدر و الکل، یکی از شایعترین رفتارهای پرخطر بهداشتی است که در دوران جوانی آغاز و به اوج خود می‌رسد. نتایج مطالعات نشان می‌دهد که شیوع استعمال دخانیات (سیگارکشیدن) در بین جوانان از ۱۵ تا ۲۵ درصد در نوسان است (صدقیق سروستانی ۲۰۰۴، فرشاد ۲۰۰۷، سلیمانی‌نیا و همکاران ۱۳۸۴، محمدپور اصل و همکاران ۱۳۸۵). شیوع مصرف دخانیات در بین پسران دو برابر دختران می‌باشد، هر چند در سالهای اخیر شیوع این رفتار در بین دختران افزایش یافته است و تفاوت‌های جنسیتی در حال کاهش است. همچنین، سن شروع استعمال دخانیات در ایران پایین است. براساس نتایج طرح ملی سلامت و بیماری (۱۳۸۳) در ایران، حدود ۴۰ درصد مصرف کنندگان دخانیات قبل از ۲۰ سالگی شروع به تجربه این رفتار پرخطر کرده‌اند. چنین تجربه‌ای برای جوانان بیشتر بوده است، بطوری‌که حدود ۷۰ درصد جوانان ۱۵-۲۴ ساله، قبل از ۲۰ سالگی شروع به استعمال دخانیات کرده‌اند.

علاوه بر استعمال دخانیات و موادمخدّر، مصرف الكل نیز به عنوان یک ریسک فاکتور سلامت جوانان محسوب می‌شود. در این خصوص، مطالعه صدیق سروستانی (۱۳۰۴، ص ۲۰۰)، نشان داد که ۱۵/۸ درصد دانشآموزان ایرانی ۱۵-۱۸ ساله در معرض نوشیدن الكل و مشروب قرار دارند. مطالعه دیگری (سلیمانی‌نیا و دیگران، ۱۳۸۴) در شهر تهران نشان می‌دهد که حدود ۲۲ درصد نوجوانان دبیرستانی ۱۴-۱۹ ساله (۳۰ درصد پسران و ۱۳/۷ درصد دختران) تجربه نوشیدن الكل در مدت ۱۲ ماه قبل از بررسی را داشته‌اند. سوءصرف و نوشیدن پر مخاطره الكل توسط جوانان، پیامدهای منفی زیادی مانند غیبت از مدرسه، افت تحصیلی، تصادفات جاده‌ای، رفتارهای پر خطر جنسی، حاملگی نوجوانی و مرگ و میر به دنبال خواهد داشت.

علاوه بر مصرف سیگار و الكل، واقع شدن در مسیر قاچاق مواد مخدّر همراه با ساختار جوان جمعیتی کشور موجب شده است که از سال ۱۳۶۷ به بعد، اعتیاد به مواد مخدّر در بین جوانان ایرانی روندی صعودی داشته و سن مصرف مواد مخدّر در ایران پایین می‌باشد. بطوری که بیش از ۷۰ درصد مصرف کنندگان مواد مخدّر زیر ۳۰ سال سن دارند. بر اساس مطالعه صدیق سروستانی (۱۳۰۴، ص ۱۳۶)، ۱۳/۳ درصد دانش آموزان ایرانی ۱۵-۱۸ ساله در معرض مصرف موادمخدّر قرار داشته‌اند. بررسی سلیمانی‌نیا و دیگران (۱۳۸۴) نیز نشان داد که ۱۰ درصد نوجوانان دبیرستانی ۱۴-۱۹ ساله شهر تهران (۱۹/۱ درصد پسران در مقایسه با ۲/۵ درصد دختران) تجربه مصرف موادمخدّر در یکسال قبل از بررسی را داشته‌اند.

آمار رسمی بیانگر آنست که ۱,۳ میلیون نفر معتاد در کشور وجود دارد. با اینحال، آمارهای غیر رسمی از بیش از دو میلیون معتاد به موادمخدّر و شش میلیون نفر معتاد تفتنی حکایت دارد. همچنین سالانه حدود ۸ درصد بر جمعیت معتادین افزوده شده است (کیوان آرا و همکاران، ۱۳۸۷). نیمی از جمعیت معتادان جوان هستند و همچنین، حدود نیمی از آنها در فاصله سنی ۱۷ تا ۲۲ سال مصرف مواد را آغاز کرده‌اند. شروع زودهنگام، مصرف بیشتر، مداوم تر و استفاده از مواد خطرناک‌تر را افزایش می‌دهد (محمودیان و صادقی، ۱۳۸۸).

جوانان به دلیل بحران هویت، بحران‌های روانی ناشی از مشکلات اجتماعی، ماجراجویی، لذت‌طلبی و تنوع‌طلبی بیش از سایر گروه‌های اجتماعی در معرض استفاده از مواد مخدّر قرار می‌گیرند (سوث ۱۹۹۵؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۰). بر این اساس، حدود ۹۰ درصد مصرف کنندگان مواد مخدّر در دوره نوجوانی و جوانی شروع مصرف را آغاز کرده‌اند. همچنین جوانان در مقایسه با سایر گروه‌ها بیشتر گرایش به مصرف مواد مخدّر خطرناک‌تر دارند. در ایران اگرچه تریاک به عنوان شایعترین ماده مصرفی است، اما در سالهای اخیر در بین جوانان نوعی تغییر الگوی مصرف به سمت سایر موادمخدّر غیرقانونی از جمله قرص‌ها و داروهای روان‌گردان صورت گرفته است. از این‌رو، جوانان در مقایسه با سایر گروه‌های سنی، موادمخدّر را در ابعاد وسیع‌تر و با شیوه‌های مخاطره‌آمیزتری مصرف می‌کنند.

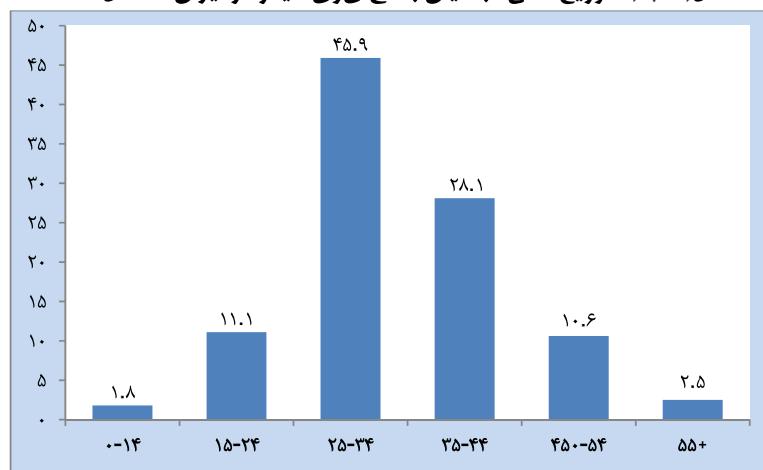
روابط جنسی نایمن

در بستر تغییر ارزشها و سبک زندگی جوانان، در سالهای اخیر شاهد افزایش و گسترش روابط با جنس مخالف قبل از ازدواج هستیم. حدود نیمی از دختران در شهر تهران ارتباطات دوستی با جنس مخالف داشته و کمتر از یک چهارم آنها ارتباط پیشرفت‌تر (نوعی تماس جنسی) و حدود یک دهم نزدیکی کامل جنسی داشته‌اند (خلج‌آبادی فراهانی و مهریار، ۱۳۸۹). جوانانی که درگیر روابط جنسی با جنس مخالف می‌شوند معمولاً از دریافت اطلاعات و خدمات مناسب برای حفاظت از خود در برابر بیماری‌های مقابله‌ای، ایدز، حاملگی ناخواسته و سقط در جامعه محروم می‌باشند، در نتیجه بیشتر احتمال دارد که در معرض عواقب جسمانی ناشی از روابط محافظت نشده قبل از ازدواج و عواقب روانی ناشی از خشونت‌های جنسی قرار گیرند (خلج‌آبادی فراهانی و مهریار، ۱۳۸۹). همچنین، مطالعه سازمان ملی جوانان (۱۳۸۴) بر روی جوانانی که تجربه جنسی قبل از ازدواج داشته‌اند، نشان داد که فقط دوپنجم آنها از کاندوم در تماس‌های جنسی استفاده کرده‌اند و همچنین به دلیل اهمیت بکارت در برخی از دختران روابط جنسی غیر واژینال به عنوان جایگزین برای روابط جنسی واژینال استفاده شده است. این در حالیست که احتمال ابتلاء به اچ‌ای‌وی/ایدز در این روابط بیشتر است.

اچ‌ای‌وی/ایدز

بر اساس برآوردهای سازمان بهداشت جهانی نیمی از عفونت‌های جدید اچ‌ای‌وی در میان جوانان ۲۴-۱۵ سال بوده است (مرکز ایدز سازمان ملل، ۲۰۰۴)، همچنین روزانه حدود ۶۰۰۰ جوان در سطح جهان به ویروس ایدز مبتلا می‌شوند (لوپز، ۱۳۸۲: ۱۳۶).

شکل ۲۷-۲۷، توزیع سنی مبتلایان به اچ‌ای‌وی/ایدز در ایران تا سال ۱۳۹۲

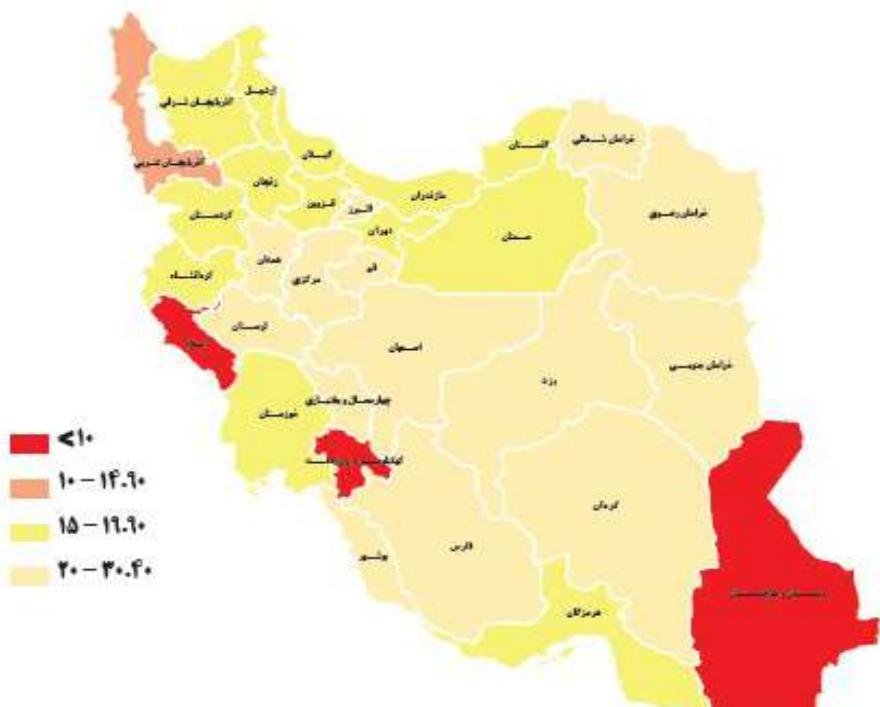
منبع: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۲، آخرین آمار مربوط به عفونت HIV/AIDS در ایران

طبق آمار وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ایران در سال ۱۳۹۲، تعداد ۲۷۰۴۱ مورد مبتلا به ویروس اچ‌ای‌وی در کشور شناسایی و ثبت شده است. حدود ۵۷ درصد آنان در گروه سنی ۱۵ تا ۳۴ سال قرار دارند. از این‌رو، بیشتر مبتلایان

به اج ای وی/ایدز در سنین جوانی قرار دارند. اعتیاد تزریقی حدود ۶۸ درصد، روابط ناسالم جنسی ۱۳ درصد، و انتقال از مادر به کودک ۱,۲ درصد، و فرآورده‌های خونی ۱ درصد از علل اج آی وی ایدز را شامل می‌شده و حدود ۱۰ درصد نیز دلیل نامشخص داشته است.

بر اساس نتایج طرح DHS (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که ۸۶ درصد زنان ۲۴-۱۵ ساله درباره ایدز شنیده‌اند، البته تنها ۱۹,۶ درصد آنها دارای آگاهی صحیح درباره پیشگیری از ایدز برخوردارند. ۶۱ درصد زنان نیز معتقد بودند که با استفاده از کاندوم در هر بار رابطه جنسی می‌توان شанс ابتلاء به ایدز را کاهش داد. همانطور که شکل ۲۸-۲ نشان می‌دهد در اغلب استانهای ایران میزان آگاهی صحیح درباره پیشگیری از اج ای وی/ایدز پایین است.

شکل ۲۸-۲، درصد زنان ۲۴-۱۵ ساله که دارای آگاهی صحیح درباره پیشگیری از اج ای وی/ایدز هستند، ۱۳۸۹

منبع: نتایج طرح DHS، ۱۳۸۹، ص ۱۰۰.

همچنین، در ایران یک نوع تحول جنسی و سنی در زمینه وقوع اج آی وی/ایدز از مردان به زنان و از افراد میانسال به جوانان و نوجوانان در حال وقوع می‌باشد (قاضی طباطبایی و همکاران، ۱۳۸۵؛ از اینرو، افزایش ضریب جوانی مبتلایان به ایدز و همچنین تغییر علل ابتلاء در جهت افزایش روابط ناسالم جنسی یکی از مسائل و چالش‌های عمده فراروی سلامت جوانان است.

سوانح و حوادث ترافیکی

حدود نیمی از مرگ‌های سالانه جوانان ناشی از تصادفات جاده‌ای می‌باشد. با توجه به مطالعه بار بیماری‌های کشور در گروه سنی ۱۵-۲۹ حدود ۵۹ درصد سال‌های زندگی از دست رفته در مردان و ۳۷ درصد سال‌های زندگی از دست رفته در زنان ناشی از حوادث عمدی و غیر عمدی است. مرگ و میر ناشی از حوادث ترافیکی مهم‌ترین سه‌م در بالابودن مرگ مردان نسبت به زنان دارد (محمودیان و صادقی، ۱۳۸۶).

بر اساس آمارهای سازمان جهانی بهداشت (۲۰۱۳) در ایران سالانه ۲۳,۲۴۹ نفر بر اثر تصادفات و سوانح ترافیکی فوت می‌شوند، ۷۹ درصد آنان مردان و ۲۱ درصد زنان هستند. بیشتر این مرگ و میرها برای جوانان ۱۵-۲۹ سال رخ می‌دهد. جوانان بخارط ناپختگی احساسی و اجتماعی، نداشتن تجربه کافی در رانندگی، رانندگی در شرایط مصرف الکل و موادمخدّر، عدم استفاده از وسایل ایمنی، استفاده بیشتر از وسایل موتوری بعنوان وسیله نقلیه و داشتن تمایل به انجام رفتارهای مخاطره‌آمیز هنگام رانندگی، بیشتر از سایر گروههای سنی در مقابل تصادفات جاده‌ای آسیب‌پذیر می‌باشند. از این‌رو، سوانح و حوادث ترافیکی به عنوان یک اولویت سلامت و به احتمال قوی اولین اولویت سلامت جوانان مطرح است.

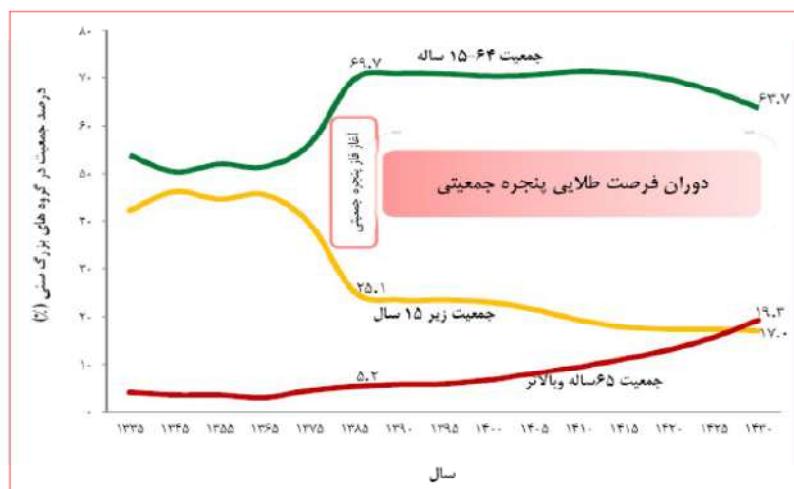
بدین ترتیب، جوانی، زمان فرصت و در عین حال زمان ریسک و خطر می‌باشد. عدم تامین نیازمندی‌های توسعه‌ای این جمعیت قبل توجه در زمینه‌های مختلف از جمله بهداشت و سلامتی، موجب بروز ریسک فاکتورها و مسائل فراروی سلامت جوانان بعنوان چالشی فراروی توسعه‌پایدار می‌شود. همزمانی و درهم تنیدگی انواع انتقال‌های جمعیت‌شناختی مانند انتقال جمعیتی، انتقال ساختارسنجی، انتقال اپیدمیولوژیکی، انتقال ازدواج و خانواده، انتقال تحرکی/ شهری، مسائل و نیازهای بهداشتی جوانان را پیچیده‌تر و متنوع‌تر ساخته است. در جوانان مسائل و چالش‌های بهداشتی با علل رفتاری مانند حاملگی ناخواسته و زودهنگام، سقط جنین، بیماری‌های آمیزشی، اج ای وی / ایدز، مصرف موادمخدّر، سوانح و تصادفات، افسردگی و رفتارهای خودآسیبی مانند خودکشی درحال افزایش است و این مسائل و چالش‌ها که خود از یکسو به عنوان پیامد توسعه نابرابر و ناپایدار محسوب می‌شوند، از سوی دیگر می‌توانند مانع تحقق توسعه پایدار شوند. بر این اساس نادیده گرفتن نیازهای بهداشتی جوانان می‌تواند تهدیدی برای آینده و توسعه پایدار باشد.

۳-۲) وضعیت اقتصادی جوانان

۱-۳-۲) تورم جوانی و آغاز فاز پنجره جمعیتی

در بستر گذار جمعیتی، مرحله‌ای از تحولات جمعیتی آغاز می‌گردد که "پنجره جمعیتی" نامیده می‌شود. فاز پنجره جمعیتی با تورم جوانی جمعیت و ورود کوهروت بزرگی از جوانان که برای شغل و انباشت سرمایه‌ی انسانی رقابت می‌کنند، آغاز می‌شود. در دوران پنجره جمعیتی نسبت جمعیت در سنین فعالیت افزایش یافته و به حداقل خود می‌رسد.

شکل-۲، ۲۹، فاز پنجره جمعیتی ایران

منبع: صادقی، ۱۳۹۱.

باتوجه به افزایش نسبت جمعیت سنین فعالیت و کاهش نسبت‌های وابستگی سنی، ایران در سال ۱۳۸۵ وارد فاز پنجره جمعیتی شده است. همانطور که در شکل ۲۹-۲ مشخص است فاز پنجره جمعیتی یک وضعیت موقتی در ساختار جمعیتی کشور است. اندازه و زمان‌بندی پنجره جمعیتی بیشتر به روندهای گذشته‌ی مرگ‌ومیر و بویژه باروری بستگی دارد. علاوه بر اینها نبایستی نقش مهاجرت را در این زمینه فراموش کرد. بر این اساس، فاز پنجره جمعیتی ایران در سال ۱۳۸۵ باز شده و برای بیش از چهار دهه باز می‌ماند و از سال ۱۴۳۰ به بعد با افزایش جمعیت سالم‌مند به تدریج بسته خواهد شد. در سال ۱۴۳۰ نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر در سناریوهای مختلف پیش‌بینی به حدود ۱۸-۲۰ درصد می‌رسد و در نتیجه نسبت وابستگی سنی مجددًا شروع به افزایش می‌کند.

موتورهای پنجره جمعیتی برای رشد و توسعه‌ی اقتصادی، اثرات ترکیبی و رفتاری^۱ آن می‌باشند (بلوم و همکاران، ۲۰۰۳). در این زمینه بلوم و ویلیامسون (۱۹۹۸) معتقدند که پنجره و موهبت جمعیتی به دو دلیل موجب ایجاد فرصت‌هایی برای رشد

1. Composition and Behavioral Effects

تولید سرانه و رشد اقتصادی می‌شود؛ اول اینکه نوعی تأثیر خالص ساختار سنی در GDP کل وجود دارد؛ افزایش جمعیت در سنین فعالیت منجر به افزایش نسبت تولید کنندگان به مصرف کنندگان می‌شود و این شرایط برای رشد تولید سرانه مطلوب است. این اثرِ ترکیبی با توجه به فراهم شدن زمینه‌های حضور زنان در بازار کار قوت بیشتری پیدا می‌کند. دلیل دوم به اثرات رفتاری ساختار سنی در حال تغییر بر می‌گردد. اثرات رفتاری اشکال مختلفی دارند، زیرا از یکسو، بدنی در حال رشدی از نیروی کار جوان در ساختار نیروی کار وجود دارد که می‌تواند بهره‌وری و تولید را افزایش دهد و از سوی دیگر، با توجه به الگوی چرخه‌ی زندگی، تغییرات ساختار سنی با ایجاد تغییراتی در الگوهای تولید و مصرف منجر به افزایش تولید و پس‌انداز می‌شود.

از اینرو، مکانیزم‌های ترکیبی و رفتاری پنجره جمعیتی نظیر افزایش عرضه نیروی کار، افزایش مشارکت زنان، کاهش نسبت‌های وابستگی (بار تکفل)، تعامل تغییرات ساختار سنی جمعیت با چرخه زندگی تولید و مصرف، افزایش قدرت پس‌اندازها و سرمایه‌گذاری، بهبود و توسعه سرمایه انسانی، افزایش کیفیت جمعیت و غیره، فرصت طلایی و پتانسیل‌های زیادی برای اثرگذاری مثبت بر رشد و توسعه اقتصادی فراهم می‌کند.

در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که آیا پنجره جمعیتی (DW) به پنجره فرصت اقتصادی^۱ (EW) تبدیل خواهد شد؟ به بیان دیگر، چطوری می‌توان سود جمعیتی را به سود توسعه‌ای تبدیل کرد؟ در پاسخ می‌توان گفت که این وضعیت بطور اتوماتیک عمل نمی‌کند و بهره‌برداری از آن نیازمند بسترهاي مناسب اقتصادي، اجتماعی، سیاستی و نهادی است. دو بستر مهم برای بهره‌برداری از فرصت طلایی جمعیت برای توسعه؛ یکی، گسترش فرصت‌های شغلی و وضعیت اشتغال مساعد، و دیگری، سرمایه‌گذاری مطلوب است. از اینرو، فرصت‌ها و چالش‌های جمعیتی پیش‌رو بیشتر به این وضعیت بر می‌گردد که اگر روندهای جدید تغییرات ساختار سنی جمعیت در ایران به درستی مدیریت شود و سیاست‌های مناسب و مؤثر اتخاذ شود، می‌توان زمینه‌ی بهره‌برداری از پنجره‌ی جمعیتی فرصت را فراهم آورد و بعد مختلف توسعه‌ای را بهبود بخشد. اما در مقابل، اگر ضعیف مدیریت شود نه تنها این فرصت از دست خواهد رفت، بلکه با روی دیگر سکه یعنی تهدیدها، چالش‌ها و مسائل آن روبرو خواهیم شد.

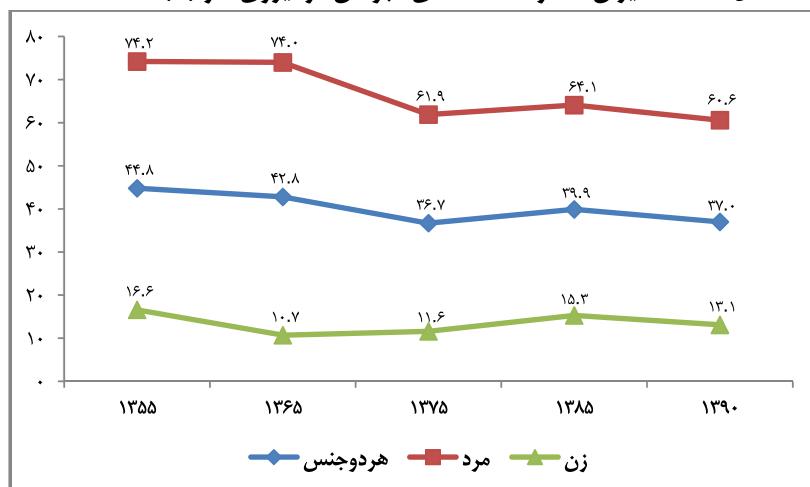
بدین ترتیب، مهمترین چالش فراروی پنجره و سود جمعیتی، بیکاری و فقدان فرصت‌های شغلی و سرمایه‌گذاری کافی در این زمینه برای جوانان است. در این شرایط که بخش قابل توجهی از نیروی کار نمی‌توانند اشتغال داشته باشند، سود بالقوه جمعیتی به آسانی تبدیل به "بار جمعیتی" می‌شود.

۲-۳-۲) میزان مشارکت جوانان در نیروی کار

میزان مشارکت جوانان در نیروی کار در سال ۱۳۵۵ حدود ۴۵ درصد (درصد برای مردان و ۶ درصد برای زنان) که در سال ۱۳۹۰ به ۳۷ درصد (۶۱ درصد برای مردان و ۱۳ درصد برای زنان) کاهش یافته است (شکل ۳۰-۲). کاهش میزان مشارکت جوانان در نیروی کار عمدتاً ناشی از افزایش در میزان اشتغال به تحصیل آنها می‌باشد.

در سال ۱۳۹۰، ۸,۷ میلیون نفر از جمعیت ۲۳,۷ میلیون نفری جوان، جمعیت فعال بوده و در بازار کار مشارکت داشته‌اند. از جمعیت ۸,۷ میلیون نفری جوان فعال در نیروی کار ۷,۲ میلیون نفر مرد و تنها ۱,۵ میلیون نفر زن بوده است. در این سال، میزان مشارکت نیروی کار جوان^۱ (LFPR) حدود ۳۷ درصد بوده است. میزان مشارکت جوانان در نیروی کار برای مردان ۶۰ درصد و برای زنان ۱۳,۱ درصد بوده است. از این‌رو، میزان مشارکت اقتصادی مردان جوان حدود پنج برابر بیشتر از زنان جوان می‌باشد.

شکل ۳۰-۳، میزان مشارکت اقتصادی جوانان در نیروی کار (%)، ۱۳۹۰ ۱۳۵۵

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۵۵-۹۰.

۲-۳-۳) وضعیت اشتغال جوانان

بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰، از جمعیت ۲۳,۷ میلیون نفری جوانان، ۲۷,۶ درصد شاغل، ۹,۴ درصد بیکار، ۲۸,۱ درصد محصل، و ۲۵,۵ درصد خانه‌دار، ۴,۰ درصد دارای درآمد بدون کار و ۷,۷ درصد سایر گروه‌های غیرفعال جمعیت از نظر اقتصادی نظیر بازنشستگان بوده‌اند. البته در این زمینه، وضعیت مردان و زنان متفاوت است، در حالی که حدود نیمی از جمعیت مردان جوان را شاغلین تشکیل داده است، برای زنان جوان حدود نیمی از جمعیت‌شان خانه‌دار بوده است (جدول ۱۴-۲).

^۱ youth labour force participation rate

جدول ۲، وضعیت فعالیت و اشتغال جوانان ۲۹ - ۱۵ ساله در ایران، ۱۳۹۰

						وضعیت فعالیت و اشتغال	
زنان		مردان		هردو جنس			
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۷,۸	۹۱۷۵۸۰	۴۷,۲	۵۶۲۲۲۱۲	۲۷,۶	۶۵۳۹۷۹۲	شاغل	جمعیت فعال
۵,۳	۶۲۶۵۴۹	۱۳,۴	۱۵۹۳۷۶۶	۹,۴	۲۲۲۰۳۱۵	بیکار	
۲۸,۲	۳۳۲۱۲۱۹	۲۸,۱	۳۳۳۹۸۷۰	۲۸,۱	۶۶۶۱۰۸۹	محصل	جمعیت غیرفعال
۵۰,۸	۵۹۸۶۶۸۵	۰,۵	۶۰۹۲۱	۲۵,۵	۶۰۴۷۶۰۶	خانهدار	
۰,۳	۳۰۳۹۶	۰,۵	۶۱۷۶۵	۰,۴	۹۲۱۶۱	دارای درآمد بدون کار	
۶,۵	۷۶۲۷۷۲۸	۸,۹	۱۰۶۳۸۴۸	۷,۷	۱۸۲۶۵۷۶	سایر	
۱,۲	۱۴۵۳۹۲	۱,۴	۱۶۱۲۶۳	۱,۳	۳۰۶۶۵۵		اظهارنشده
۱۰۰,۰	۱۱۷۹۰۵۴۹	۱۰۰,۰	۱۱۹۰۳۶۴۵	۱۰۰,۰	۲۳۶۹۴۱۹۴		کل جمعیت

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

همچنین، از جمعیت ۸,۷ میلیون نفر جوان فعال، ۶,۵ میلیون نفر شاغل و ۲,۲ میلیون نفر بیکار بوده است. بر این اساس، میزان اشتغال جوانان ۱۵-۲۹ ساله برابر با ۷۵ درصد و میزان بیکاری آنها ۲۵ درصد بوده است. در مقایسه با سایر گروههای سنی میزان اشتغال در بین جوانان کمتر و در مقابل میزان بیکاری بیشتر است. میزان اشتغال مردان جوان ۷۸ درصد و برای زنان جوان ۵۹ درصد بوده است.

جدول ۲-۱، ساختار شغلی جوانان شاغل در ایران، ۱۳۹۰

روستایی		شهری		کل		ساختار شغلی	
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد		
۰,۷	۰,۵	۳,۳	۲,۲	۲,۶	۱,۶	قانونگذاران، مقامات عالیرتبه و مدیران	
۶,۲	۱,۰	۲۸,۵	۴,۶	۲۲,۳	۳,۳	متخصصان	
۳,۱	۱,۲	۱۲,۶	۵,۴	۹,۹	۳,۹	تکسینی‌ها و دستیاران	
۳,۴	۱,۰	۱۶,۲	۴,۰	۱۲,۶	۳,۰	کارمندان اداری و دفتری	
۴,۲	۴,۸	۱۱,۸	۱۵,۶	۹,۷	۱۱,۸	کارکنان خدماتی و فروشندگان فروشگاهها و بازارها	
۴۷,۹	۳۵,۶	۶,۷	۴,۶	۱۸,۲	۱۵,۴	کارکنان ماهر کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری	
۲۲,۲	۱۶,۲	۱۰,۰	۲۶,۱	۱۳,۶	۲۲,۷	صنعتگران و کارکنان مشاغل مربوط	
۱,۰	۷,۶	۱,۹	۱۰,۷	۱,۶	۹,۶	متصدیان و موئیزاز کاران ماشین‌الات و دستگاهها و رانندگان وسایل نقلیه	
۷,۰	۲۴,۵	۳,۲	۱۷,۱	۴,۲	۱۹,۶	کارگران ساده	
۳,۳	۷,۶	۵,۹	۹,۸	۵,۲	۹,۱	سایر و اظهارنشده	
۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	کل جمعیت شاغل	
۲۵۳۲۲۴	۱۹۴۴۳۳۶	۶۶۲۸۴۱	۳۶۷۲۳۶۵	۹۱۷۵۸۰	۵۶۲۲۲۱۲		

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

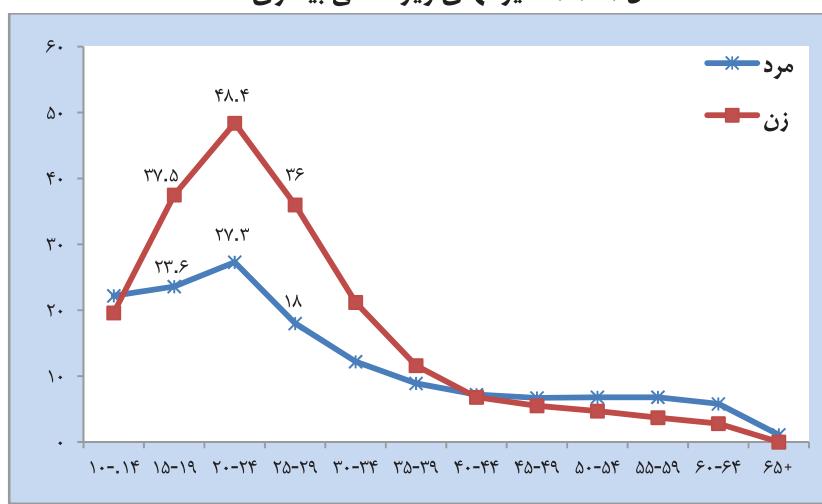
از اینرو، تعداد ۶,۵ میلیون از مردان جوان و ۹۱۸ هزار زن جوان در سال ۱۳۹۰ شاغل بوده اند. ساختار شغلی این افراد در جدول ۲-۱۵-۲۹ میله است. بر این اساس، مردان جوان بیشتر به عنوان صنعتگران و کارکنان مشاغل مرتبط، کارگران ساده، و کارکنان ماهر کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری مشغول فعالیت هستند. البته، در مناطق شهری بیشتر در بخش صنعت و در مناطق روستایی بیشتر در بخش خدمات شاغل هستند. زنان جوان، بیشتر در مشاغل تخصصی، دفتری و اداری مشغول هستند.

۴-۳) بیکاری جوانان

بیکاری یکی از مهم‌ترین مسایل و چالش‌های پیش‌روی جوانان ایرانی است که پیامدهای اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی مختلفی را به دنبال داشته باشد. دو عامل عمده ایجاد کننده این وضعیت، یکی رشد بالای جمعیت در برهه زمانی بعد از انقلاب و تورم جوانی، و دیگری عدم برنامه‌ریزی مناسب اقتصادی- اجتماعی است.

گروه‌های سنی واقع در سنین جوانی بالاترین میزان‌های بیکاری را در مقایسه با سایر گروه‌های سنی دارند. میزان بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ ساله در سال ۱۳۹۰، ۲۵,۳ درصد بوده است. این نرخ برای مردان جوان ۲۲,۱ درصد و زنان جوان ۴۰ درصد می‌باشد. نرخ بیکاری جوانان شهری برابر با ۲۷ درصد و جوانان روستایی ۱۸ درصد بوده است.

شکل ۲-۳۱، میزانهای ویژه سنی بیکاری، ۱۳۹۰

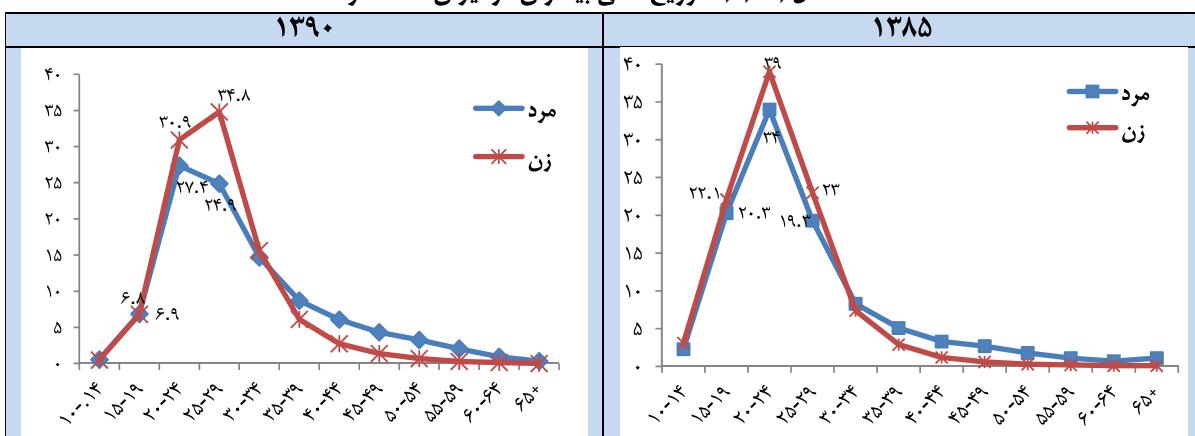
منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

بطور متوسط سالانه ۱,۲ میلیون نفر جوان وارد بازار کار می‌شوند، این در حالیست که سالانه فقط ۳۰۰ هزار نفر نیروی کار بازنشسته می‌شوند (صالحی اصفهانی و اگل، ۲۰۰۷: ۶). این وضعیت عدم تعادلی، بیکاری جوانان را رقم زده است. همانطور که در شکل ۲-۳۱ مشاهده می‌شود در سنین جوانی، گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله بالاترین میزان بیکاری را دارد. در این گروه سنی نرخ بیکاری مردان به ۲۷ درصد و بیکاری زنان به ۴۸ درصد رسیده است. همچنین میزان بیکاری زنان جوان تقریباً دو برابر مردان جوان است، تقریباً نیمی از زنان فعال در دهه ۲۰ زندگیشان نمی‌توانند کار پیدا کنند. این در حالیست که بخش کوچکی از جمعیت زنان جمعیت فعال بوده که در بازار کار هستند یا متقاضی ورود به بازار کار می‌باشند.

از اینرو، یکی از مشخصه‌های بارز بازار کار، عدم تعادل‌های جنسیتی در بازار کار است که در نرخ مشارکت پایین زنان جوان و میزان بالاتر نرخ بیکاری زنان جوان در مقایسه با مردان جوان نمایان است. میزان‌های مشارکت در نیروی کار برای زنان جوان پایین‌تر از مردان جوان است، که به طور عمده سنت‌های فرهنگی و فقدان فرصت‌ها برای زنان برای ترکیب مسئولیت‌های کاری و خانوادگی را منعکس می‌کند. با توجه به افزایش نرخ مشارکت زنان با تحصیلات آموزش عالی، زنان

درصدی زیادی از بیکاران دانشگاهی را تشکیل می‌دهند. حتی در بهترین شرایط اقتصادی، زنان جوان معمولاً نسبت به مردان جوان مشکلات بیشتری در یافتن کار دارند، هنگامی که شغلی پیدا می‌کنند، آن شغل معمولاً پرداخت کمتری دارد و آنها بیشتر در اقتصاد غیر رسمی فاقد هرگونه امنیت شغلی یا مزایای اجتماعی مشغول به کار می‌شوند.

شکل ۳۲-۲، توزیع سنی بیکاران در ایران، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

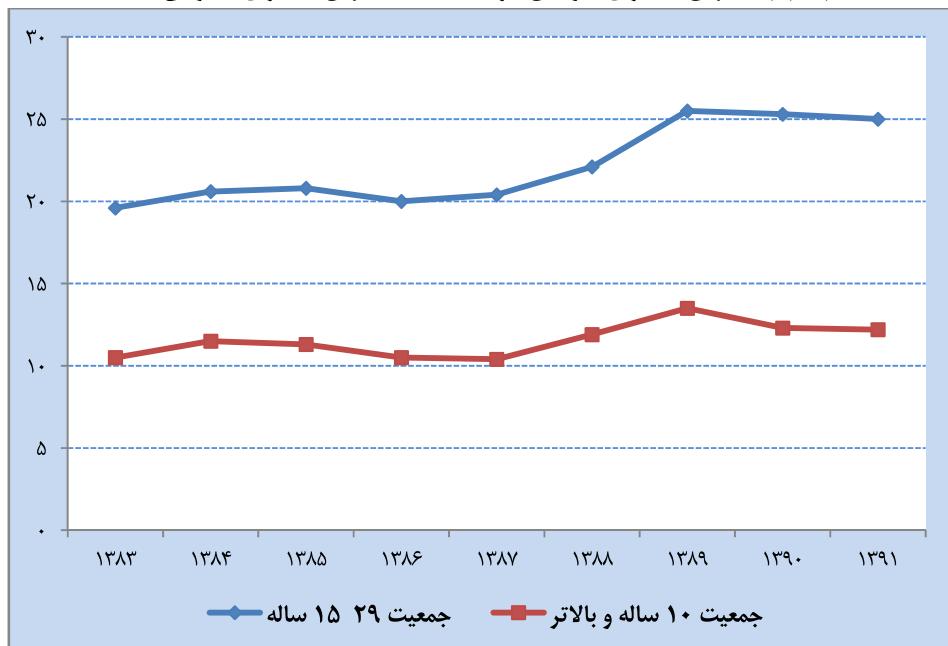

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری‌های جمعیتی ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰.

علاوه بر بالا بودن نرخ بیکاری جوانان، محاسبه سهم جوانان از جمعیت بیکار نشان می‌دهد که در سال ۱۳۵۵، ۴۳ درصد بیکاران کشور را جوانان ۱۵-۲۹ ساله تشکیل می‌داده است. این رقم در سال ۱۳۸۵ به حدود ۷۷ درصد افزایش یافته است. بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۸۵ حدود ۳ میلیون بیکار در کشور بوده است که ۷۷ درصد آن (۲,۳ میلیون نفر) در سنین جوانی (۱۵-۲۹ سال) بوده‌اند. این رقم برای مردان ۷۴ درصد و برای زنان ۸۴ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۰، بیش از ۳,۵ میلیون نفر بیکار داشته‌ایم که ۶۲,۴ درصد آنها (جمعیتی برابر با ۲,۲ میلیون نفر) در گروه سنی ۱۵-۲۹ سال قرار داشته‌اند، این رقم برای مردان و زنان به ترتیب ۵۹ درصد و ۷۳ درصد بوده است (شکل ۳۲-۲).

از اینرو، طبق آمارهای موجود در فاصله سالهای ۱۳۸۳-۹۱ از مجموع ۲,۶ میلیون بیکار کشور، ۱,۷ تا حدود ۲,۳ میلیون نفر در سنین ۱۵ تا ۲۹ سال قرار داشته‌اند. به عبارت دیگر، کشور در ۸ سال گذشته در اوج تقاضای کارجویان برای کار قرار داشته و طبق گفته کارشناسان، فشار تقاضا برای ورود به بازار کار تا حدائق نیمه دهه ۹۰ نیز ادامه خواهد یافت. در این زمینه، همانطور که در شکل ۳۳-۲ مشخص است در سال‌های اخیر بالاترین نرخ بیکاری مربوط به گروه سنی ۱۵ تا ۲۹ سال بوده که رقمی حدود ۲۵ درصد بوده است، رقمی که دو برابر میزان بیکاری عمومی است. فاصله و شکاف نرخ بیکاری جوانان و نرخ بیکاری عمومی در کشور حداقل ۱۰ درصد است که فاصله قابل توجهی است.

شکل ۲-۳۳، میزان بیکاری جوانان در مقایسه با میزان بیکاری عمومی، ۱۳۸۳-۹۱

منبع: پردازش بر اساس طرح آمارگیری نیروی کار و نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

علاوه بر این، تفاوت‌های استانی محسوسی در نرخ بیکاری جوانان در کشور وجود دارد. نرخ بیکاری مردان جوان در ۸ استان کشور از مرز ۳۰ درصد فراتر رفته است. برای مثال، نرخ بیکاری مردان جوان در استانهای خوزستان، سیستان و بلوچستان به ۳۸ درصد رسیده است. این نرخ در استانهای ایلام، کهکیلویه و بویراحمد، لرستان و کرمانشاه به مرز ۳۵ درصد نزدیک شده است. نرخ بیکاری زنان جوان در ۵ استان کشور، یعنی استانهای کهکیلویه و بویراحمد، ایلام، لرستان، خوزستان و کرمانشاه از ۵۰ درصد فراتر رفته است و حتی در استان کرمانشاه به ۶۰ درصد رسیده است (شکل ۳۴-۲).

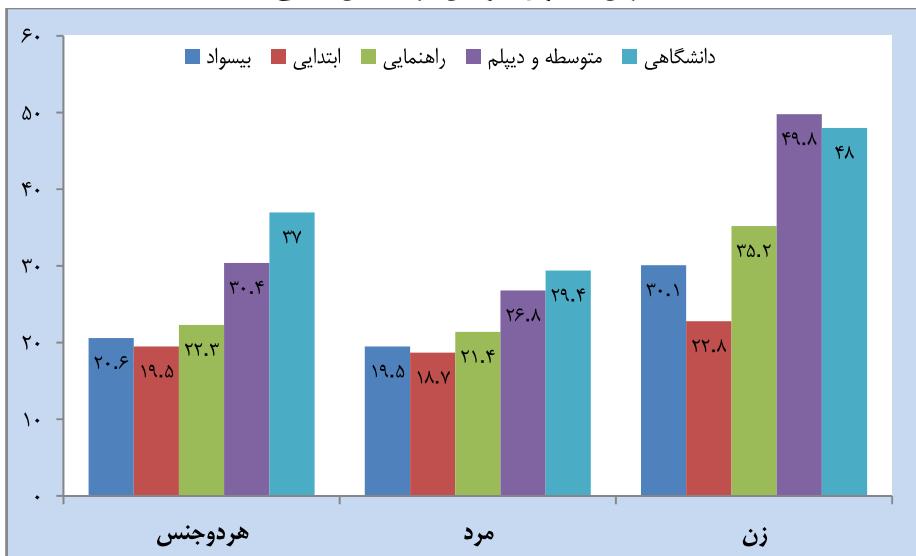
شکل ۲-۳۴، میزان بیکاری مردان و زنان جوان به تفکیک استان، ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری جمعیتی ۱۳۹۰.

نکته قابل تأمل در بیکاری جوانان در ایران، نرخ‌های بالای بیکاری فارغ التحصیلان دانشگاهی است. در سالهای اخیر، بیشترین درصد کارجویان کشور را جوانانی تشکیل می‌دهند که پس از تحصیلات دانشگاهی متلاطمی کار هستند. بعد از رقابت آموزشی و تحصیلی، جوانان ایرانی با موانع متعددی در گذار به اشتغال مواجهند. بویژه جوانان فارغ التحصیل دانشگاهی که با میزان‌های بالای بیکاری و همچنین طول مدت طولانی بیکاری روبرو هستند. بر اساس برآورد صالحی اصفهانی و اگل (۲۰۰۷) تقریباً سه سال بیکاری برای آنهاست که شغلی ندارند در زمان فارغ التحصیلی مورد انتظار است. بر اساس برآوردها، حدود ۴۳ درصد کل متلاطمهان کار کشور فارغ التحصیلان دانشگاهی هستند. همچنین، از حدود ۳.۵ میلیون نفر بیکار سال ۱۳۹۰ یک سوم جوانان فارغ التحصیل دانشگاهی هستند. سهم زنان بیکار با تحصیلات دانشگاهی از جمعیت بیکار حتی به ۵۰ درصد رسیده است. همانطور که در شکل ۳۵-۲ مشاهده می‌شود، میزان بیکاری جوانان در میان افراد با تحصیلات دانشگاهی بالاترین است. بطوری که میزان بیکاری جوانان که ۲۵ درصد بوده است، در میان جوانان با تحصیلات دانشگاهی ۳۷ درصد می‌باشد. میزان بیکاری مردان و زنان جوان با تحصیلات دانشگاهی به ترتیب، ۲۹ و ۴۸ درصد بوده است.

شکل ۲-۳۵، میزان بیکاری جوانان بر اساس سطح تحصیلات، ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس داده‌های دو درصدی سرشماری ۱۳۹۰

از اینرو، در سالهای اخیر بیکاری جوانان بیشترین میزان رشد سالانه را داشته است و مساله اشتغال و بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی مهمترین مساله حال حاضر در جامعه ایران است. بیکاری جوانان بویژه فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، هزینه‌هایی را بر اقتصاد، بر جامعه و بر افراد و خانواده‌هایشان وارد می‌کند. برخی افراد جوان که قادر به کسب درآمد نیستند باید از نظر مالی توسط خانواده‌هایشان حمایت شوند، در نتیجه منابع مالی برای خرج کردن و سرمایه‌گذاری کردن در خانواده‌هایشان کاهش می‌یابد. در اینصورت، سرمایه‌گذاری‌هایی که برای آموزش و تحصیلات انجام شده از دست می‌رود و همه این موارد تهدیدی برای توسعه اقتصاد و اجتماعی خواهد بود.

۵-۳-۲) فقر جوانان

یکی دیگر از مسایل اقتصادی فراروی جوانان، بویژه جوانان سرپرست خانوار، فقر می‌باشد. نحوه توزیع فقر بین خانوارها بر حسب سن سرپرست خانوار بر اساس معیار فقر مطلق نشان می‌دهد که در طول دوره ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۹ سهم خانوارهای با سن سرپرست کمتر از ۲۵ سال از فقر افزایش یافته است و در مقابل سهم سایر گروه‌های سنی کاهش داشته است. در سال ۱۳۷۹ سهم خانوارهایی که سن سرپرست آنها کمتر از ۲۵ سال است از کل فقر مطلق جامعه ۸,۲ درصد بوده است، عر ۱۸,۶ درصد خانوارهای فقیر مربوط به خانوارهای با سن سرپرست بین ۲۶ تا ۳۵ سال، عر ۲۵,۶ درصد مربوط به خانوارهای با سن سرپرست ۳۶ تا ۴۵ سال، عر ۱۶,۷ درصد مربوط به خانوارهای با سن سرپرست بین ۴۶ تا ۵۵ سال، و در نهایت ۳۰,۹ درصد مربوط به خانوارهایی با سن سرپرست ۵۶ سال به بالا بوده است (خدادادکاشی و باقری، ۱۳۸۴). البته با توجه به سهم جمعیتی متفاوت خانوارها در هر کدام از توزیع‌های سنی ارقام بدست آمده بایستی در سهم جمعیتی آنها تقسیم شود. نتایج نشان

می‌دهد که نسبت سهم فقر گروه زیر ۲۵ سال به سهم جمعیتی آنها بزرگتر از یک است. این نسبت در سایر گروه‌ها کمتر از یک است. از این‌رو، نسبت به جمعیت، فقر در خانوارهای با سن سرپرست زیر ۲۵ سال شیوع بیشتری دارد.

نتایج مطالعه راغفر و سادات اصل (۱۳۸۸) نشان داد که میزان آسیب‌پذیری سرپرست‌های خانوار شاغل و فاقد تحصیلات عالی در مجموع بالاست و در میان تمام گروه‌های سنی بویژه گروه‌های سنی جوان در دوره ۱۳۷۹-۸۹ روند افزایشی داشته است. با افزایش تحصیلات عالی در میان سرپرست‌های خانوار خصوصاً سرپرست‌های با رده سنی جوان‌تر میزان آسیب‌پذیری نسبت به فقر کاهش می‌یابد. در این زمینه، یافته‌ها نشان داد که در میان سرپرست‌های خانوار شاغل و فاقد تحصیلات عالی، گروه‌های سنی جوان‌تر نسبت به میزان تحصیلات عالی آسیب‌پذیرترند و هر چه قدر میزان تحصیلات عالی در گروه‌های سنی جوان‌تر باشد میزان آسیب‌پذیری نسبت به فقر شدت بیشتری خواهد داشت. اما در گروه‌های سنی بالاتر آسیب‌پذیری سرپرست خانوار نسبت به میزان تحصیلات کمتر است. گروه‌های سنی بالاتر به دلیل اینکه از پیش وارد بازار کار شده‌اند تجربه کاری‌شان خلاً تحصیلات عالی را پر کرده است و این خانوارها اغلب دارای فرزندان باسود و شاغل هستند، به همین دلیل این گروه‌ها نسبت به میزان تحصیلات عالی آسیب‌پذیری کمتری را نشان می‌دهند و کمتر در معرض خطر آسیب‌پذیری نسبت به فقر از جهت میزان تحصیلات عالی هستند. علاوه بر این، داشتن شغل یا فقدان آن از جمله اصلی‌ترین عوامل موثر بر آسیب‌پذیری سرپرستان خانوار نسبت به فقر است. میزان آسیب‌پذیری جوانان نسبت به بقیه گروه‌های سنی بالاتر است و این امر به دلیل آسیب‌پذیرتر بودن گروه‌های سنی جوان‌تر نسبت به فقر در مقابل اشتغال است. در مجموع نتایج نشان می‌دهد در گروه‌های سنی جوان‌تر میزان آسیب‌پذیری در طول دوره ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۹ با شدت بیشتری روند افزایشی را نشان می‌دهد و این امر به دلیل نیاز بیشتر گروه‌های جوان‌تر نسبت به اشتغال و آسیب‌پذیرتر بودن آنهاست. بدین ترتیب، جوانان بزرگترین گروه جمعیتی به لحاظ تعداد هستند و در عین حال گروهی محروم بویژه بلحاظ اشتغال محسوب می‌شوند. اوج فشار جمعیتی جوانان در فاصله سنی ۲۵ تا ۲۹ سال، طی ۵ سال آینده ظاهر خواهد شد که این رقم از نظر شرایط بازار کار آینده، بطور هشداردهنده‌ای بالاتر از ارقام معمول خواهد بود. از این‌رو، تغییر ساختار و جوانی جمعیت ایران و افزایش فارغ التحصیلان دانشگاهی با درخواست شمار زیادی از جوانان برای ورود به بازار کار همراه است. توجه به ایجاد اشتغال و بازار کار اجتناب ناپذیر است و مداخلات دولتی مؤثرتری برای ایجاد سیاست‌ها و برنامه‌های اشتغال‌زایی بایستی اتخاذ شود. ایجاد فرصت‌های درآمدزا ضروری است زیرا افراد جوان نه تنها مبدع عقیده‌ها و نوآوری‌ها، بلکه "محركان توسعه اقتصادی" در یک کشور می‌باشند. صرف نظر کردن از این توان بالقوه اتلافی جبران ناپذیر برای اقتصاد کشور است.

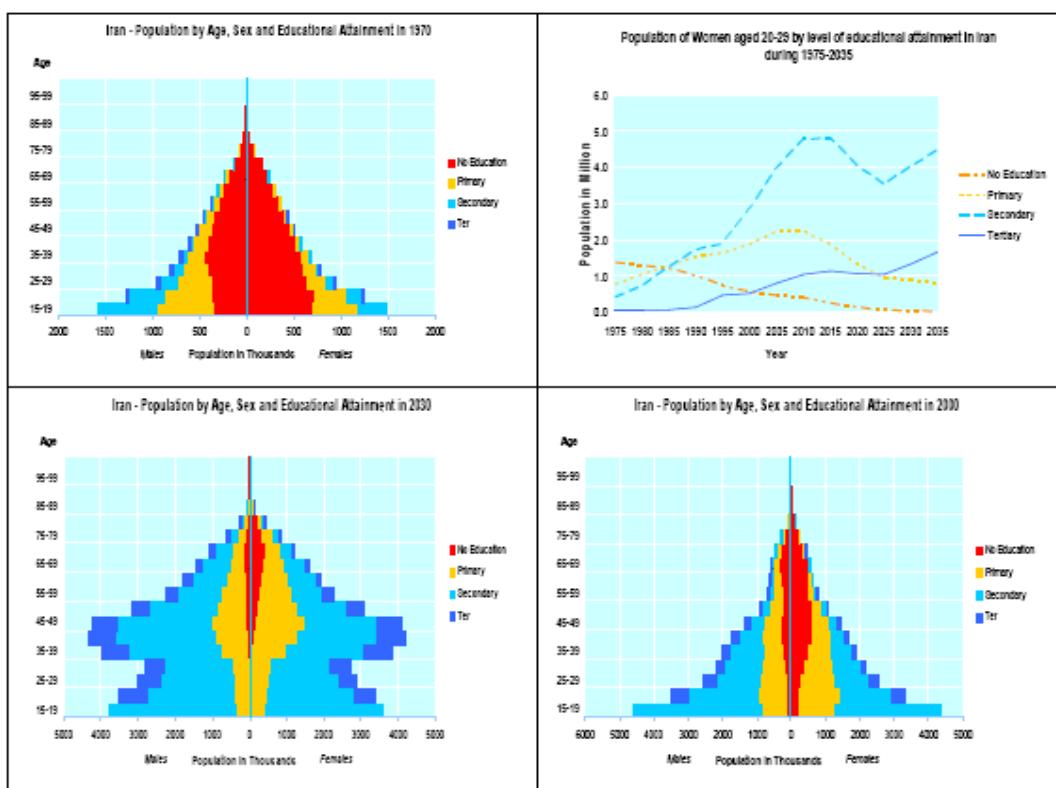
۲-۴) وضعیت اجتماعی- فرهنگی جوانان

در این بخش از گزارش، ابتدا به ترسیم وضعیت آموزشی و تحصیلی جوانان در ایران پرداخته، سپس وقت و زمانی را که برای فراغیری مهارت و کسب سرمایه انسانی صرف می‌کنند بررسی می‌شود. در ادامه، الگوهای گذران وقت، استفاده از اینترنت، و اوقات فراغت جوانان ارایه می‌شود. در نهایت، به برخی از ابعاد تغییرات هویتی و ارزشی جوانان پرداخته می‌گردد.

۱-۴) آموزش و تحصیلات

آموزش و تحصیلات یکی از مهمترین ابعاد زندگی اجتماعی است که جایگاه کلیدی بویژه در دوران جوانی دارد. کشور ایران، در چند دهه اخیر با تحولات ژرفی در این حوزه مواجه بوده است. همانطور که شکل ۳۶-۲ نشان می‌دهد در سال ۱۹۷۰ (۱۳۵۰ هـ) بخش اعظمی از جمعیت ایران بی‌سواد بوده است. این در حالی است که در سالهای ۱۳۸۰ و بعد از آن جمعیت بی‌سواد در حال محو شدن از هرم سنی ایران خواهد بود و صرفاً در میان سالمندان مشاهده می‌شود. علاوه بر این، همانطور که نمودارها نشان می‌دهد در طول زمان بر جمعیت دارای تحصیلات دانشگاهی افزوده شده است.

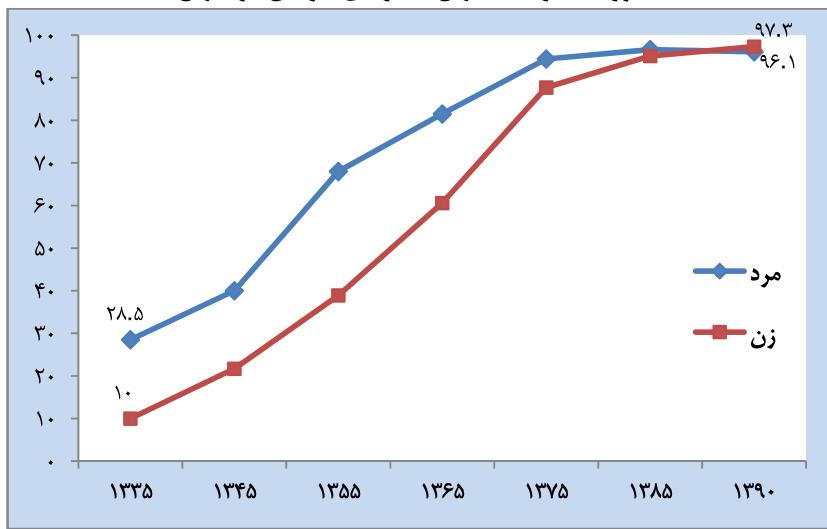
شکل ۳۶-۲، تغییرات سطوح تحصیلی جمعیت ایران از ۱۹۷۰ تا ۲۰۳۰

منبع: عباسی‌شوازی و همکاران ۲۰۱۰؛ لوتوz و همکاران ۲۰۰۸.

بیشترین تحول آموزشی در بین جوانان رخ داده است. افزایش سریع میزان باسوسادی جوانان و سطح تحصیلات آنها مصدقه‌های بارز این تحول می‌باشد. در سال ۱۳۳۵، حدود ۲۸ درصد مردان جوان باسوساد بوده‌اند، این میزان در طول زمان افزایش یافته و در سال ۱۳۹۰ به ۹۶ درصد رسیده است. روند افزایشی سواد برای زنان جوان چشمگیرتر بوده است و میزان باسوسادی آنها از ۱۰ درصد سال ۱۳۳۵ به ۹۷ درصد افزایش یافته است (شکل ۳۷-۲). علاوه بر اینها، در طول زمان شکاف جنسیتی از بین رفته و حتی میزان باسوسادی زنان از مردان بیشتر شده است.

شکل ۳۷-۲، روند تحولات میزان باسوسادی جوانان در ایران، ۱۳۳۵-۱۳۹۰

منبع: پردازش بر مبنای نتایج سرشماریهای جمعیتی کشور ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰.

در سال ۱۳۹۰، تعداد ۷ میلیون و ۲۰۰ هزار نفر از جوانان ۱۵-۲۹ ساله مشغول به تحصیل بوده‌اند. به بیان دیگر، در این سال ۳۰٪ درصد جوانان اشتغال به تحصیل داشته‌اند (جدول ۱۶-۲). میزان اشتغال به تحصیل جوانان در سنین ۱۹-۲۹ سال ۶۰ درصد، در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله ۲۸ درصد و در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله حدود ۱۰ درصد بوده است. در گروه سنی ۱۵-۱۹ ساله میزان اشتغال به تحصیل پسرها بیشتر از دخترها و در گروه سنی ۲۰-۲۴ سال این قضیه برعکس است.

جدول ۱۶-۲، میزان اشتغال به تحصیل جوانان در سال ۱۳۹۰

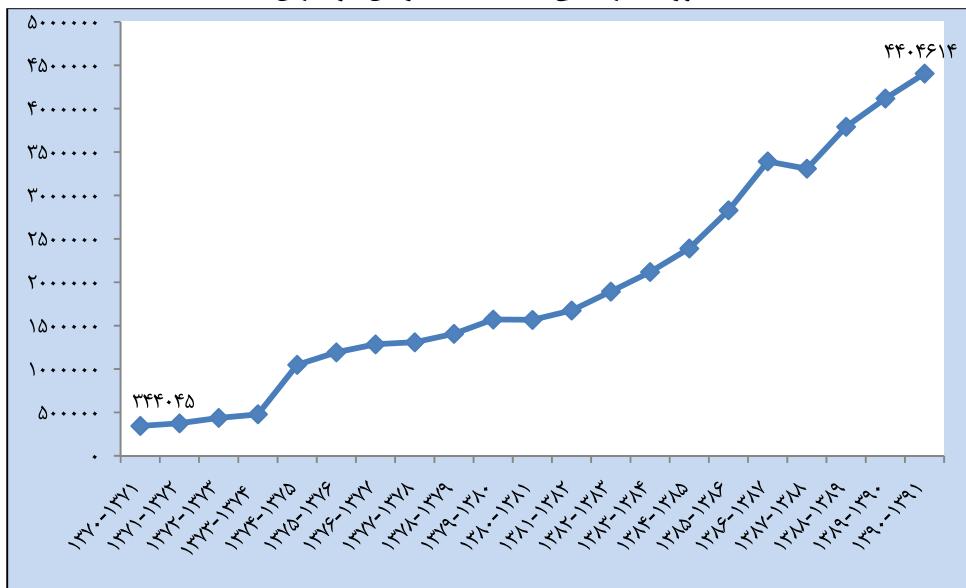
زنان			مردان			هردو جنس			گروههای سنی
میزان اشتغال به تحصیل (%)	جمعیت در حال تحصیل	کل جمعیت	میزان اشتغال به تحصیل (%)	جمعیت در حال تحصیل	کل جمعیت	میزان اشتغال به تحصیل (%)	جمعیت در حال تحصیل	کل جمعیت	
۵۷.۷	۱۸۸۲۳۱۷	۳۲۵۹۶۰۷	۶۲.۰	۲۰۷۶۴۳۴	۳۳۴۷۴۳۶	۵۹.۹	۳۹۵۸۷۵۱	۶۶۰۷۰۴۳	۱۵-۱۹ ساله
۲۹.۳	۱۲۳۵۸۹۷	۴۲۱۲۹۲۲	۲۶.۷	۱۱۲۲۴۵۴	۴۲۰۱۵۷۵	۲۸.۰	۲۳۵۸۳۵۱	۸۴۱۴۴۹۷	۲۰-۲۴ ساله
۱۰.۲	۴۳۸۴۲۴	۴۳۱۸۰۲۰	۱۰.۲	۴۴۲۳۴۷۹	۴۳۵۴۶۳۴	۱۰.۲	۸۸۱۹۰۳	۸۷۷۲۶۵۴	۲۵-۲۹ ساله
۳۰.۲	۳۵۵۶۶۳۸	۱۱۷۹۰۵۴۹	۳۰.۶	۳۶۴۲۲۳۶۷	۱۱۹۰۳۶۴۵	۳۰.۴	۷۱۹۹۰۰۵	۲۲۶۹۴۱۹۴	۱۵-۱۹ ساله

منبع: پردازش بر مبنای نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

حدود ۵۰ درصد جوانان ۱۹-۱۵ ساله که در سال ۱۳۹۰ اشتغال به تحصیل داشته‌اند، در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی بویژه در مقطع لیسانس مشغول به تحصیل بوده‌اند. این نسبت برای پسران ۴۷ درصد و برای دختران ۵۲ درصد می‌باشد.

از اینرو، بخش قابل توجهی از جوانان در دانشگاه‌ها مشغول به تحصیل می‌باشند. همانطور که شکل ۳۸-۲ نشان می‌دهد در دو دهه اخیر (۱۳۷۰-۹۰) تعداد دانشجویان کشور روند افزایشی بسیار سریعی داشته است و حدود ۱۳ برابر شده است، یعنی از ۳۴۴ هزار نفر سال ۱۳۷۰ به ۴۰۵ میلیون و ۴۰۵ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

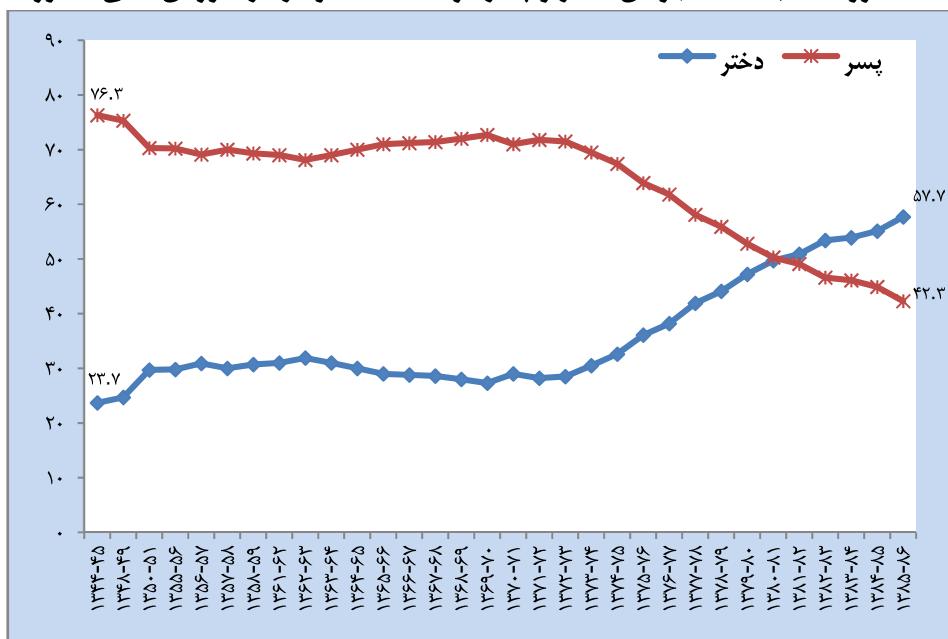
شکل ۳۸-۲ ، روند افزایشی تعداد دانشجویان در ایران، ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر مبنای آمارهای موسسه آموزش عالی.

حضور زنان در آموزش عالی پدیده‌ای نسبتاً متاخر است. نسبت جنسیتی دانشجویان در بسیاری از دانشگاه‌های دنیا به نفع دختران در حال تغییر است. در ایران، در سال ۱۳۴۵-۴۶ ۲۳,۷ درصد کل دانشجویان را تشکیل می‌دادند، این نسبت در قبل از انقلاب (۱۳۵۶) به ۳۱ درصد افزایش یافت. در سال ۱۳۸۰ نسبت دانشجویان دختر و پسر باهم مساوی شد و از ۱۳۸۰ به بعد حدود یک دهه است که تعداد دانشجویان دختر نسبت به پسر پیشی گرفته است. حتی در سالهای اخیر (۱۳۹۱) حدود ۶۰ درصد پذیرفته شدگان کنکور سراسری ورود به دانشگاه دختر بوده‌اند. البته، اگر چه جامعه ما در دهه‌ی گذشته با افزایش قابل توجه ورود دختران به دانشگاه روبه رو شده است و بیش از سه پنجم ورودی‌ها به دانشگاه‌ها را دختران تشکیل می‌دهد، ولی هنوز نابرابری در ابعاد دیگر آموزشی وجود دارد. دختران در رشته‌های خاصی حضور پر رنگ‌تری دارند و در برخی رشته‌ها هنوز حضور آنها کمزنگ است. همچنین حضور دختران در دوره‌های تحصیلات تكمیلی کمتر از پسران است (شکل ۳۹-۲).

شکل ۲-۳۹، روند نسبت دانشجویان دختر و پسر در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی کشور، ۱۳۴۴-۸۵

منبع: پردازش بر اساس خسروخاور و قانعی‌راد، ۲۰۱۰.

در سال ۱۳۹۰، حدود ۱۰ درصد پسران و ۱۳ درصد دختران جوان دارای تحصیلات ابتدایی بوده‌اند، ۲۱ درصد پسران و ۱۵ درصد دختران جوان تحصیلات راهنمایی داشته‌اند، حدود ۴۴ درصد پسران و دختران جوان از تحصیلات متوسطه و دیپلم برخوردار بوده‌اند. تفاوت پسران و دختران در دسترسی به تحصیلات عالی قابل توجه است، بدین معنی که ۲۸ درصد دختران جوان در مقایسه با ۲۴ درصد پسران دارای تحصیلات عالی و دانشگاهی بوده‌اند (جدول ۱۷-۲).

جدول ۱۷-۲، توزیع سطوح تحصیلی جوانان ۱۵-۲۹ ساله در سال ۱۳۹۰

سطح تحصیلات	هردو جنس	مردان	زنان
ابتدایی و نهضت	۱۱.۶	۱۰.۲	۱۳.۰
راهنمایی	۱۸.۰	۲۱.۱	۱۴.۹
متوسطه و دیپلم	۴۴.۰	۴۴.۳	۴۳.۷
تحصیلات عالی / دانشگاهی	۲۶.۴	۲۴.۴	۲۸.۴

منبع: پردازش بر مبنای نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

علاوه بر افزایش سطح تحصیلات جوانان ایرانی و حضور چشمگیر آنها در دانشگاه‌ها، بسیاری از جوانان زمانی از زندگی روزمره خود را به فراغیری مهارت و کسب سرمایه انسانی می‌پردازند. موضوعی که در ادامه به تشریح آن می‌پردازیم.

۲-۴) کسب سرمایه انسانی و فرآگیری مهارت

سرمایه انسانی جوانان در شکل مستقیم آن یعنی با استفاده از شاخص‌های وضع سواد و سطح تحصیلات بررسی شد. در این بخش از گزارش با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش گذران وقت مناطق شهری ایران (۱۳۸۸) قصد داریم به سنجش غیرمستقیم سرمایه انسانی جوانان ۱۵-۲۹ ساله با استفاده از شاخص مدت زمانی که افراد به فرآگیری دانش و مهارت‌ها اختصاص می‌دهند، بپردازیم.

سرمایه انسانی به عنوان دانش، مهارت، توانایی و دیگر صفات داده شده به انسان‌ها که مرتبط با فعالیت‌های اقتصادی هستند تعریف شده است (سازمان توسعه و تعاون اقتصادی، ۱۹۹۸: ۹). در یک تعریف کلی سرمایه انسانی را برابر با واژه سرمایه فکری می‌گیرند؛ دانشی که می‌تواند تبدیل به ارزش شود (هورومنیا، ۲۰۱۱: ۱۵۹) به طور سنتی نیز سرمایه انسانی به عنوان سرمایه‌گذاری در توانایی‌ها، دانش، مهارت‌ها و انگیزه‌های انسانی برای افزایش بهره‌وری انسانی تعریف می‌شود.

در این گزارش، برای سنجش سرمایه انسانی از شکل غیرمستقیم آن یعنی مدت زمانی (به دقیقه) را که افراد در روز به فعالیت‌های مرتبط با سرمایه انسانی می‌پردازند، استفاده شد. از جمله این فعالیت‌ها زیر گروه "فرآگیری" در پیمایش گذران وقت بودند که شرکت در کلیه فعالیت‌های آموزشی و پرورشی، انجام تکالیف مرتبط، مطالعه، شرکت در کلاس‌های آموزشی غیررسمی (ربان، کامپیوتر و سایر مهارت‌ها) و هر گونه فعالیتی که مرتبط با یادگیری بود را شامل می‌شدند. علاوه بر این، بخش فعالیت‌های مزدی نیز شامل زیر گروه‌هایی تحت عنوان فعالیت‌های کارآموزی بود، از این فعالیت‌ها نیز به عنوان فرآگیری مهارت استفاده شده و از جمع کلیه این فعالیت‌ها مقیاس کسب سرمایه انسانی ساخته شد.

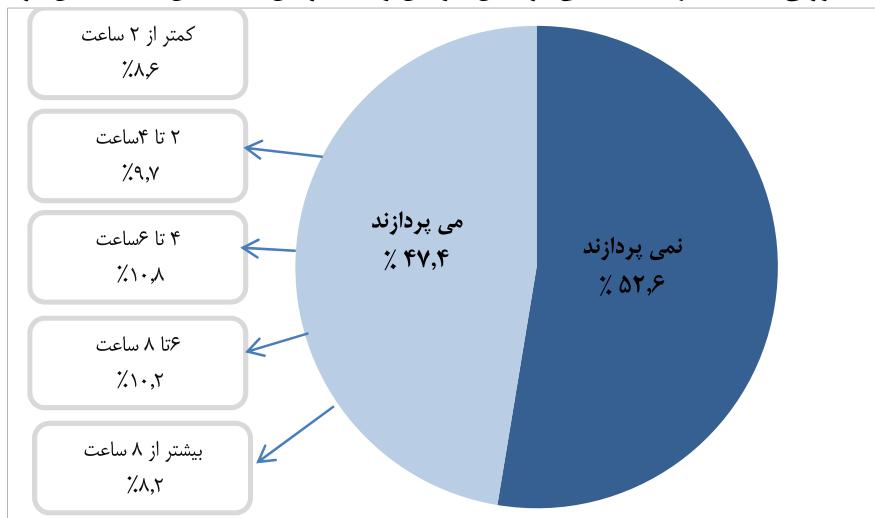
در تئوری سرمایه انسانی دوران جوانی و نوجوانی از مهمترین دوره‌های زندگی فرد دانسته شده و نظر بر این است که مهارت‌هایی که در این دوران کسب می‌شود پیش‌بینی‌هایی قوی از دست آوردهایی که او در آینده خواهد داشت، می‌باشند.

۲-۴-۱) سرمایه انسانی و فرآگیری مهارت: یافته‌های تحقیق

بررسی ویژگیهای نمونه نشان داد که از ۹۰۳۶ فرد ۱۵ تا ۲۹ ساله شرکت کننده در پیمایش گذران وقت، ۵۵ درصد مرد و ۴۵ درصد زن بوده‌اند. همچنین، میانگین سنی آنها ۲۰,۵ سال بوده است.

سطح کسب سرمایه انسانی در بین افراد مورد بررسی نشان داد که حدود نیمی از آنها (۵۲,۶ درصد) هیچ زمانی را در روز به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی نمی‌پردازند، در مقابل ۴۷,۴ درصد روزانه زمانی را به کسب فعالیت‌های مرتبط با سرمایه و مهارت انسانی اختصاص داده‌اند؛ بلحاظ زمان صرف شده ۶,۸ درصد افراد کمتر از ۲ ساعت، حدود ۳۰ درصد بین ۲ تا ۸ ساعت و ۸ درصد نیز بیش از ۸ ساعت از زمان خود را در طی روز به کسب سرمایه انسانی اختصاص می‌دهند (شکل ۴۰-۲).

شکل ۲-۴، توزیع کسب سرمایه انسانی در میان جوانان و مدت زمان اختصاص یافته به آن در طی روز، ۱۳۸۸

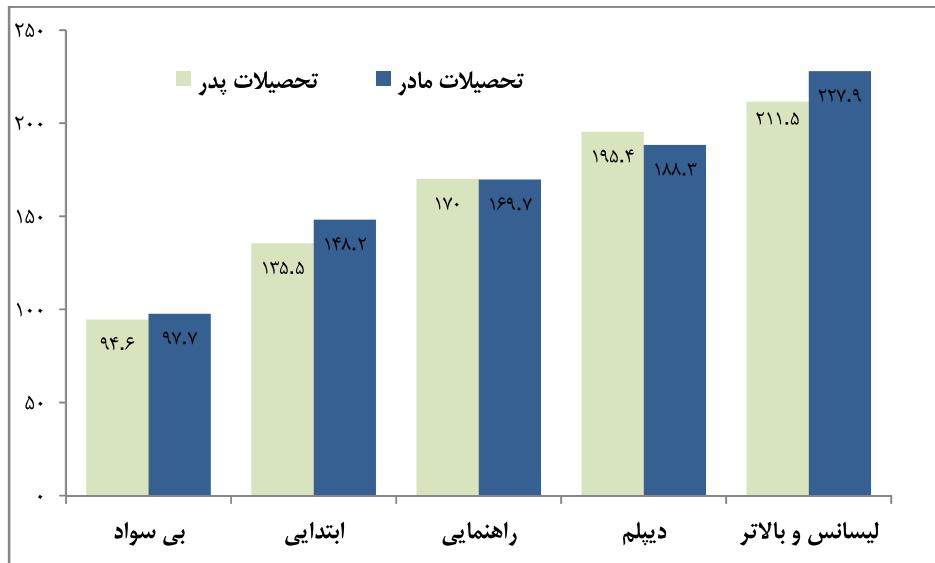

منبع: تحلیل ثانویه داده‌های پیامیش گذران وقت، ۱۳۸۸.

تحلیل مدت زمانی که افراد به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند، نشان از این است که دخترها به طور متوسط روزانه در حدود ۴۵ دقیقه بیشتر از پسرها وقت خود را در فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی اختصاص می‌دهند. عدم پرداختن به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی در روز (صفر دقیقه) در بین پسرها بیشتر از دخترها است، ولی در سایر موارد درصد دخترها بیشتر از پسرها به کسب سرمایه انسانی می‌پردازند. از اینرو، دختران وضعیت بهتری را در کسب سرمایه انسانی نسبت به پسران دارند. همچنین، هر اندازه زمانی که افراد در فعالیت‌های مرتبط با کار مزدی مشغولند بیشتر باشد، مقدار زمانی که آنها به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند کمتر است ($r = -0.380$)^۲. علاوه بر ویژگیهای فردی، خانواده و ویژگی‌های آن از بسترهای مهم تأثیرگذار بر کسب سرمایه انسانی فرزندان است. در این زمینه، نتایج تحلیلی مطالعه نشان داد هر چه که والدین در سطوح تحصیلی بالاتر هستند، متوسط زمانی که فرزندان آنها به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند نیز بیشتر است. در شکل ۲-۴ به خوبی مشاهده می‌شود که در بین والدین بی‌سواند کمترین سطح کسب سرمایه انسانی برای فرزندان، و در بین والدین دارای تحصیلات عالی بیشترین سطح کسب سرمایه انسانی برای فرزندان وجود دارد.

از اینرو، سطح سواد و تحصیلات والدین، بهویژه مادر، در تعیین میزان زمانی که فرزندان آنها به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند بسیار تأثیرگذار است. نتایج نشان از اهمیت آگاهی والدین در جهت سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی فرزندان می‌باشد. علاوه بر این، اشتغال و کار مزدی والدین نیز در کنار تحصیلات والدین (هرچند کمتر از آن) اثر مثبت بر کسب سرمایه انسانی فرزندان دارد. سرمایه انسانی فرزند نیاز به سرمایه‌گذاری والدین داشته و این سرمایه‌گذاری در ابتدا نیاز به آگاهی والدین از نیازهای فرزندان و سپس منابع مالی در جهت رفع آن می‌باشد.

شکل ۲-۴ ، متوسط زمان روزانه (به دقیقه) پرداختن به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی در جوانان ۲۹ ساله شهری ایران بر حسب سطح تحصیلات والدین

منبع: تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش گذران وقت، ۱۳۸۸.

علاوه بر تحصیلات والدین، بُعد خانوار رابطه‌ی منفی و معنادار با کسب سرمایه انسانی دارد. هر چه بعد خانوار کوچکتر باشد متوسط کسب سرمایه انسانی آنها بیشتر است. نتایج نشانگر این است که تک فرزندی و دو فرزندی بهترین حالت در کسب سرمایه انسانی فرزندان هستند. کسانی که در خانواده‌های با یک و دو فرزند زندگی می‌کنند به طور متوسط در حدود یک ساعت بیشتر از کسانی که در خانواده‌های با ۵ فرزند و بیشتر زندگی می‌کنند به فعالیت‌های مرتبط با کسب سرمایه انسانی می‌پردازند. از اینرو، با افزوده شدن به تعداد اعضای خانواده از کسب سرمایه انسانی فرزندان کاسته می‌شود. با توجه به نظریه گری بکر (۱۹۷۵) و تئوری رقیق‌سازی^۱ جودیت بلیک (۱۹۷۰) می‌توان گفت که ضرورتاً با افزوده شدن به تعداد فرزندان، محدودیت بیشتری در منابع خانواده برای آنها وجود خواهد داشت و لذا بر سرمایه انسانی فرزندان اثر منفی خواهد گذاشت. البته منابع فقط اقتصادی نیستند که بتوان آنرا جبران کرد بلکه باید به مدت زمان خود والدین در جهت پرورش فرزندان و کمک به آنها نیز توجه داشت و اینکه والدین در روز وقت محدودی را برای گذران با فرزندان خود دارند و این وقت در زمانی که فرزندان بیشتر می‌شود، برای آنها محدودتر می‌شود.

¹ Dilution

۳-۴-۲) گذران وقت جوانان: الگوهای و عوامل مؤثر

گذار به بزرگسالی مرحله مهمی در مسیر زندگی جوانان به شمار می‌آید. زیرا جوانان در این مرحله با انواع تغییرات اجتماعی، روانشناختی، اقتصادی و زیست‌شناسنخی روبرو می‌شوند که می‌توانند نقش مهمی در موفقیت‌ها یا ناکامی‌های آینده آنان ایفا نمایند. در این راستا، رفتارهای جوانان و نقش‌هایی که بر عهده می‌گیرند، در آماده‌سازی آنان برای ورود به دوره بزرگسالی اهمیت دارد (مورتیمر و لارسون^۱، ۲۰۰۲). جوانان امروز برای گذر به بزرگسالی و پذیرفتن انواع نقش‌های اجتماعی و اقتصادی، نظیر نقش‌های همسری، والدینی و شغلی، نسبت به نسل‌های پیش با چالش‌های بیشتری روبرو هستند.

در اینجا، با استفاده از تحلیل داده‌های مربوط به ۳۴۷۱ جوان ۱۵-۲۹ ساله در پیامیش گذران وقت (۱۳۸۸) به مطالعه نقش‌های رفتاری جوانان ایرانی می‌پردازیم. نقش‌های رفتاری جوانان بر اساس طبقه‌بندی نقش‌های اوپونگ^۲ (۱۹۸۰ و ۱۹۸۳) تعریف می‌شود. اوپونگ (۱۹۸۸: ۲۰-۱۸) هفت نقش را برای زنان تعریف می‌کند که عبارتند از نقش‌های همسری، مادری، خانه‌داری، شغلی، خویشاوندی، اجتماعی و فردی. نقش همسری فعالیتها و خدماتی را شامل می‌گردد که یک زن به شوهر خود ارائه می‌دهد. نقش مادری، فعالیتها را در بر می‌گیرد که با پرورش کودکان و مراقبت از آنان در ارتباط هستند. نقش خانه‌داری، به رفتارهایی اشاره دارد که داخل خانه و در ارتباط با مسئولیت‌های خانه‌داری انجام می‌گیرند. نقش شغلی به فعالیتهای درآمد زا که در قالب فعالیت‌های اقتصادی گوناگون صورت می‌گیرند اشاره دارد. نقش خویشاوندی تمام رفتارهایی را که یک زن به عنوان خواهر، دختر، مادر بزرگ، عمه، خاله و غیره انجام می‌دهد شامل می‌گردد. نقش اجتماعی به شرکت در انواع مراسم مذهبی، رویدادهای سیاسی، فعالیتهای محلی و غیره اشاره دارد. نقش فردی نیز فعالیت‌هایی را شامل می‌گردد که فرد در جهت پرورش دانش و مهارت‌های فردی یا پر کردن اوقات فراغت انجام می‌دهد. اگرچه این نقش‌ها برای زنان تعریف شده‌اند، هر کدام از آنها را می‌توان به گونه‌ای مشابه برای مردان نیز تعریف کرد. اطلاعات پیامیش گذران وقت، شناسایی پنج نقش از هفت نقش معرفی شده را امکان پذیر می‌سازد. این نقش‌ها عبارتند از نقش‌های والدینی (مادری یا پدری)، خانه‌داری، شغلی، اجتماعی و فردی. هر یک از این نقش‌ها در قالب فعالیت‌های مرتبط با آن‌ها تعریف شده و زمانی که جوانان به آنها اختصاص داده‌اند، اندازه‌گیری شده است.

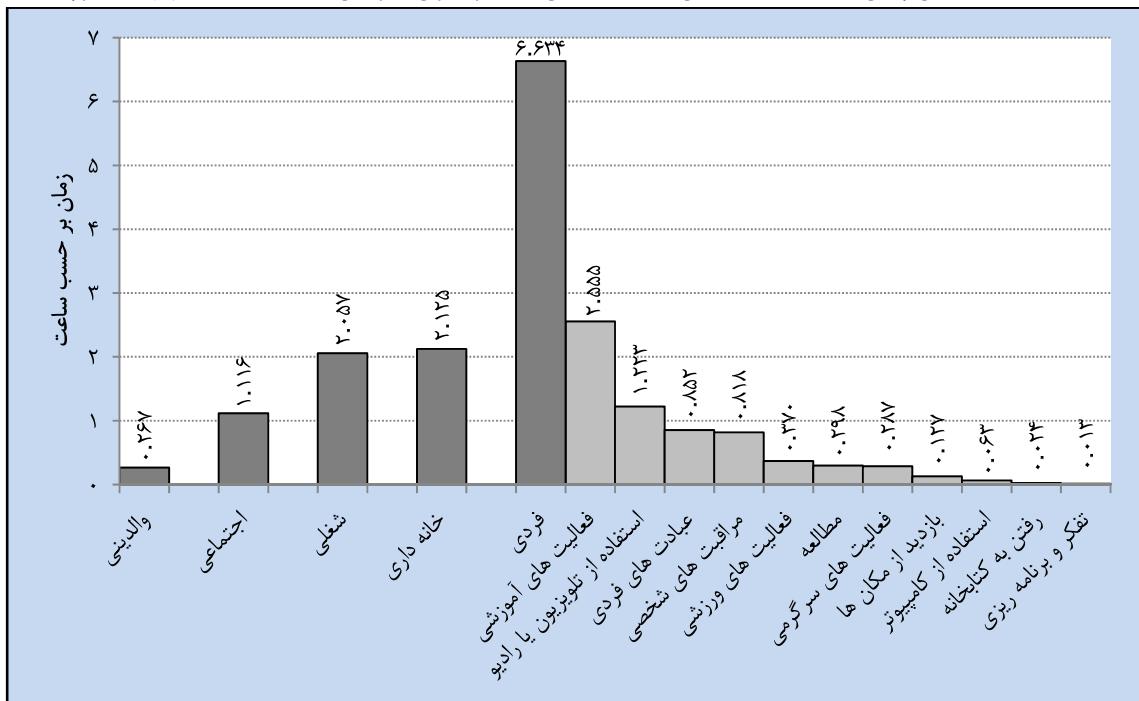
همانطور که شکل ۲-۴ نشان می‌دهد بیشترین وقت جوانان به نقش فردی (روزانه ۶,۶ ساعت) اختصاص می‌یابد و نقش‌های خانه‌داری (روزانه ۲,۱ ساعت)، شغلی (روزانه ۲,۱ ساعت)، اجتماعی (روزانه ۱,۱ ساعت) و والدینی (روزانه ۰,۱۶ ساعت) در مراتب بعدی قرار می‌گیرند. در میان فعالیت‌های مربوط به نقش فردی، فعالیت‌های آموزشی (اعم از آموزش دقیقه) در مراتب بعدی قرار می‌گیرند. در میان فعالیت‌های مربوط به نقش فردی، فعالیت‌های فردی ۵۱,۱ دقیقه و مراقبت‌های رسمی و غیر رسمی ۲,۵ ساعت، استفاده از تلویزیون یا رادیو ۱,۲ ساعت، عبادات‌های فردی ۱,۱ دقیقه و مراقبت‌های شخصی ۴۹,۱ دقیقه از وقت روزانه جوانان را به خود اختصاص می‌دهند. زمان صرف شده در سایر فعالیت‌های مربوط به نقش‌های فردی (ورزش، مطالعه، سرگرمی، بازدید از مکان‌ها، استفاده از کامپیوتر، رفتن به کتابخانه و تفکر و برنامه‌ریزی)

¹ Mortimer and Larson

² Oppong

کمتر است و از روزانه ۲۲,۲ دقیقه برای فعالیتهای ورزشی تا کمتر از یک دقیقه برای رفتن به کتابخانه و تفکر و برنامه‌بریزی در نوسان است.

شکل ۲-۴۲، میانگین زمان (ساعت) اختصاص یافته به نقش‌های گوناگون، جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهری کشور، ۱۳۸۸

الگوهای رفتاری جوانان بر حسب ویژگی‌های فردی آنان (جنس، سن، سطح تحصیلی، وضعیت فعالیت و وضعیت تأهل) متفاوت است. نتایج تحلیل الگوهای گذران وقت جوانان بر حسب ویژگی‌های جمعیتی در جدول ۱۸-۲ نشان می‌دهد که زنان نسبت به مردان وقت بیشتری را به نقش‌های والدینی، خانه‌داری و عبادت‌های فردی اختصاص می‌دهند. در مقابل، زمان اختصاص یافته از سوی زنان به نقش شغلی، مراقبت شخصی، ورزش و سرگرمی کمتر از مردان است.

افزایش سن با زمان اختصاص یافته به نقش‌های والدینی، خانه‌داری و شغلی رابطه مثبت و با زمان اختصاص یافته به نقش فردی و در میان زیر مجموعه‌های این نقش، با آموزش، ورزش، مطالعه و سرگرمی رابطه منفی دارد. با افزایش سطح تحصیلی، زمان اختصاص یافته به نقش فردی و در میان فعالیت‌های مرتبط با این نقش، آموزش، ورزش و مطالعه افزایش می‌یابد. از سوی دیگر، افزایش سطح تحصیلی زمان اختصاص یافته به نقش‌های والدینی، خانه‌داری، اجتماعی و شغلی را کاهش می‌دهد.

جدول ۲-۱۸، میانگین زمان (ساعت) اختصاص یافته به نقش‌های گوناگون بر حسب ویژگیهای فردی،
جوانان ۱۵ ساله شهری کشور، ۱۳۸۸

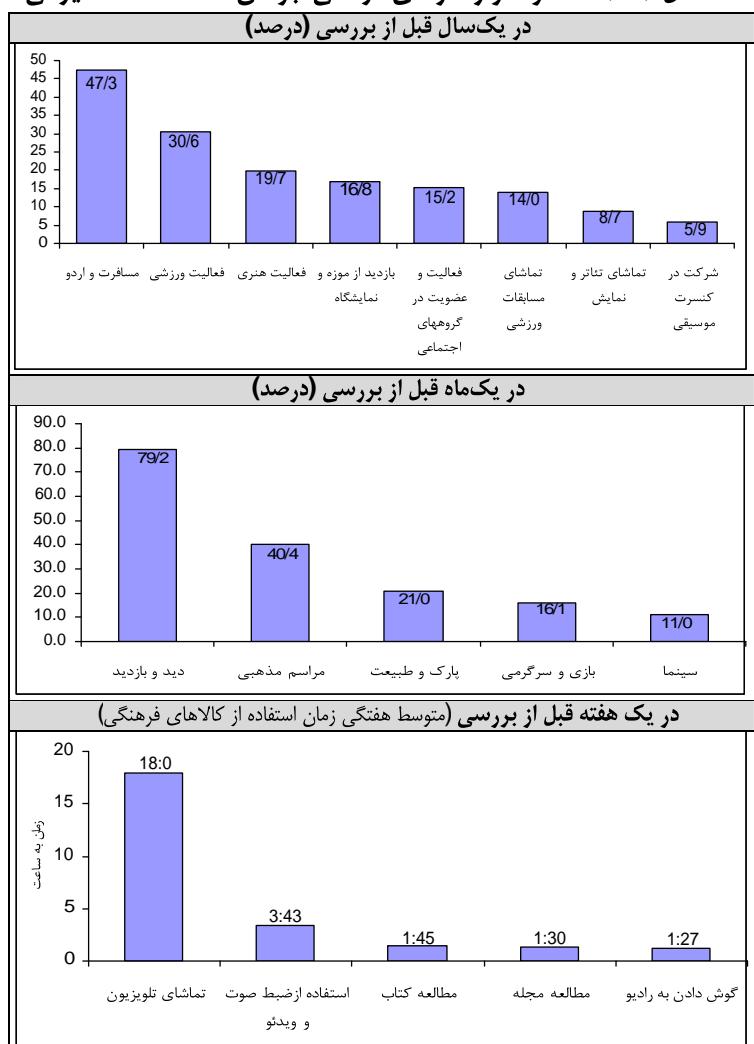
نقش	کل	جنس		سن			سطح تحصیلی				وضعیت اقتصادی			وضعیت تأهل	
		ذکر	زن	۰-۵	۶-۱۰	۱۱-۱۵	۱۶-۲۰	۲۱-۲۵	۲۶-۳۰	۳۱-۳۵	۳۶-۴۰	۴۱-۴۵	۴۶-۵۰	۵۱-۵۵	۵۶-۶۰
والدینی	۰,۲۶۷	۰,۰۵۲	۰,۴۷۴	۰,۰۶۰	۰,۰۴۷	۰,۶۹۳	۰,۱۰۷	۰,۱۴۴	۰,۲۶۰	۰,۳۱۹	۰,۴۹۵	۰,۴۹۱	۰,۲۳۲	۰,۰۷۵	۰,۷۴۰
خانهداری	۲,۱۲۵	۰,۹۶۸	۳,۲۴۲	۱,۴۴۳	۱,۲۰۸	۳,۹۵۰	۱,۰۹۶	۱,۶۳۷	۱,۹۶۶	۲,۵۶۹	۳,۲۱۷	۲,۸۵۶	۲,۰۵۵	۱,۴۵۱	۳,۶۸۵
شغلی	۲,۰۵۸	۳,۴۳۷	۰,۷۲۷	۱,۸۳۹	۰,۲۵۵	۰,۶۱۳	۶,۸۲۴	۱,۵۴۵	۱,۷۹	۳,۲۲۲	۲,۹۱۹	۳,۳۱۹	۲,۱۳۲	۰,۸۶۷	۲,۵۶۰
اجتماعی	۱,۱۱۶	۱,۱۰۷	۱,۱۲۵	۱,۰۷۳	۰,۸۵۸	۱,۳۵۰	۱,۱۹۱	۱,۰۷۹	۱,۰۵۲	۱,۳۱۳	۱,۳۲۲	۱,۱۹۴	۱,۲۲۶	۰,۹۱۶	۱,۲۱۴
فردی	۶,۶۳۴	۶,۵۰۲	۶,۷۷۱	۷,۷۶۸	۱۰,۱۷۰	۴,۹۶۴	۳,۷۷۱	۸,۰۹۵	۷,۱۲۲	۴,۷۵۶	۴,۱۴۰	۴,۵۹۵	۶,۴۱۵	۸,۶۶۴	۷,۷۶۷
آموزش	۲,۵۵۵	۲,۶۳۲	۲,۴۷۵	۳,۴۵۳	۶,۱۰۳	۰,۵۲۹	۰,۳۴۰	۳,۰۹۶	۳,۰۴۷	۰,۷۲۶	۰,۲۴۰	۰,۶۸۰	۲,۳۳۹	۴,۷۱۴	۰,۴۹۸
تلوزیون/رادیو	۱,۲۲۳	۱,۲۰۱	۱,۲۲۳	۱,۲۳۶	۱,۱۲۵	۱,۵۱۷	۱,۰۳۳	۰,۹۹۰	۱,۲۲۱	۱,۳۷۶	۱,۵۱۶	۱,۱۹۲	۱,۱۸۷	۱,۱۹۳	۱,۱۹۲
عبادت فردی	۰,۸۵۲	۰,۷۵۱	۰,۹۴۹	۰,۸۳۵	۰,۸۴۱	۰,۹۵۳	۰,۷۵۳	۰,۹۰۷	۰,۸۱۹	۰,۸۷۴	۰,۸۳۳	۰,۹۰۷	۰,۸۳۸	۰,۸۱۰	۰,۸۹۱
مراقبت شخصی	۰,۸۱۸	۰,۷۵۳	۰,۸۸۶	۰,۷۷۰	۰,۸۴۰	۰,۷۴۰	۰,۷۹۰	۰,۸۴۷	۰,۷۸۱	۰,۸۷۸	۰,۸۲۴	۰,۸۲۸	۰,۸۳۴	۰,۷۸۷	۰,۷۷۰
ورزش	۰,۳۷۰	۰,۲۳۸	۰,۵۰۶	۰,۳۱۰	۰,۴۳۹	۰,۳۷۶	۰,۳۸۱	۰,۳۹۸	۰,۴۰۵	۰,۳۷۴	۰,۳۴۷	۰,۳۰۶	۰,۳۳۵	۰,۲۵۲	۰,۴۲۵
مطالعه	۰,۲۹۸	۰,۳۰۱	۰,۳۹۵	۰,۱۶۴	۰,۳۵۷	۰,۳۶۸	۰,۳۹۰	۰,۱۶۰	۰,۳۶۴	۰,۳۴۶	۰,۱۹۷	۰,۱۰۲	۰,۲۴۳	۰,۲۷۹	۰,۲۷۵
سرگرمی	۰,۲۸۷	۰,۲۱۰	۰,۳۶۶	۰,۱۵۷	۰,۳۴۳	۰,۳۱۷	۰,۲۹۴	۰,۱۹۷	۰,۳۲۹	۰,۳۱۳	۰,۲۱۰	۰,۱۹۷	۰,۲۳۸	۰,۲۸۴	۰,۳۳۹

غیرشاغلین زمان بیشتری را به نقش‌های والدینی، خانهداری و اجتماعی و در میان زیر مجموعه‌های نقش فردی، استفاده از تلویزیون یا رادیو و عبادت فردی اختصاص می‌دهند، اما زمان صرف شده در نقش شغلی و نیز مراقبت‌های شخصی توسط شاغلین بیشتر از سایر طبقات است و محصلین نیز زمان بیشتری را به نقش فردی و در میان زیر مجموعه‌های آن، آموزش، مطالعه، ورزش و سرگرمی اختصاص می‌دهند. جوانان هرگز ازدواج نکرده نسبت به جوانانی که حداقل یک بار ازدواج کرده (اعم از متاهلین و افرادی که همسر خود را در اثر فوت یا طلاق از دست داده‌اند)، زمان بیشتری را به نقش فردی و در میان فعالیت‌های مرتبط با این نقش، آموزش، ورزش، مطالعه و سرگرمی اختصاص می‌دهند.

۴-۴) رفتارهای فراغتی جوانان

در این بخش از گزارش به مطالعه الگو و نحوه گذران اوقات فراغت جوانان ۲۹-۱۵ ساله ایرانی و بررسی اشکال مختلف نابرابری اجتماعی در این الگوهای رفتارها می‌پردازد. نحوه گذران اوقات فراغت، با توجه به تکنیک بودجه زمان، بسته به مورد برای دوره‌های زمانی یکسال، یکماه و یک هفته قبل از بررسی مورد مطالعه قرار گرفت. در بین فعالیت‌های فراغتی جوانان مربوط به یکسال قبل از بررسی، مسافرت و اردو بیشترین و شرکت در کنسرت موسیقی کمترین درصد را بخود اختصاص داده است. در بین فعالیت‌های مربوط به یکماه قبل از بررسی، دید و بازدید بیشترین و رفتن به سینما کمترین بوده است. در بین فعالیت‌های مربوط به یک هفته قبل از بررسی که بیشتر زمان صرف شده به استفاده از کالاهای فرهنگی را در بر می‌گیرد، تماشای تلویزیون بیشترین و گوش دادن به رادیو کمترین بوده است (شکل ۴-۲).

شکل ۴-۳، الگوها و رفتارهای فراغتی جوانان ۲۹-۱۵ ساله ایرانی

منبع: صادقی و همکاران، ۱۳۸۵.

بطور کلی، یافته‌های تحقیق بیانگر اهمیت نمادین فراغت در زندگی اجتماعی جوانان و رابطه معنادار آن با اشکال مختلف تمایزات و نابرابری‌های اجتماعی در جامعه است. وضعیتی که در چارچوب آن جوانان دسترسی متفاوتی به فرصت‌ها و موقعیت‌های مرتبط با اوقات فراغت دارند و در نتیجه الگوها و رفتارهای فراغتی متفاوتی را با توجه به ابعاد مختلف نابرابری اجتماعی یعنی نابرابری‌های فضایی، جنسیتی، قومیتی و طبقاتی تجربه می‌کنند.

بر اساس نتایج مطالعه، رفتارها و فعالیت‌های فراغتی از پایگاه و موقعیت افراد در جامعه تأثیر می‌پذیرد. دختران جوان عمدتاً برای گذراندن اوقات فراغت خود در جامعه نه تنها با نابرابری فرصت‌های اجتماعی بلکه با موانع فرهنگی جدی مواجه هستند، آن‌ها نابرابری‌هایی را در زمان فراغت و دسترسی به منابع و فضاهای فراغتی تجربه می‌کنند. بنابراین، پایگاه و نقش مردانه و زنانه، یکی از عوامل مهم تمایزبخش در بیشتر الگوها و رفتارهای فراغتی جوانان محسوب می‌شود و کلیشه‌های جنسیتی در اوقات فراغت نمود عینی پیدا می‌کنند. دختران در بیشتر زمینه‌ها و فعالیت‌های فراغتی، بویژه در فعالیت‌هایی که متضمن حضور در عرصه عمومی است، حضور کمزنگ‌تری نسبت به پسران دارند. در تبیین رفتار محدود فراغتی دختران و زنان جوان، علاوه بر محدودیت فضاهای فراغتی برای آنها، می‌توان بر رویکردهای فرهنگی - اجتماعی نابرابری جنسیتی نیز تأکید داشت. بر این اساس، نابرابری جنسیتی در رفتارهای فراغتی، ناشی از موقعیت اجتماعی، نقش‌های اجتماعی، تقسیم کار جنسیتی، کلیشه‌ها و باورهای جنسیتی در جامعه می‌باشد.

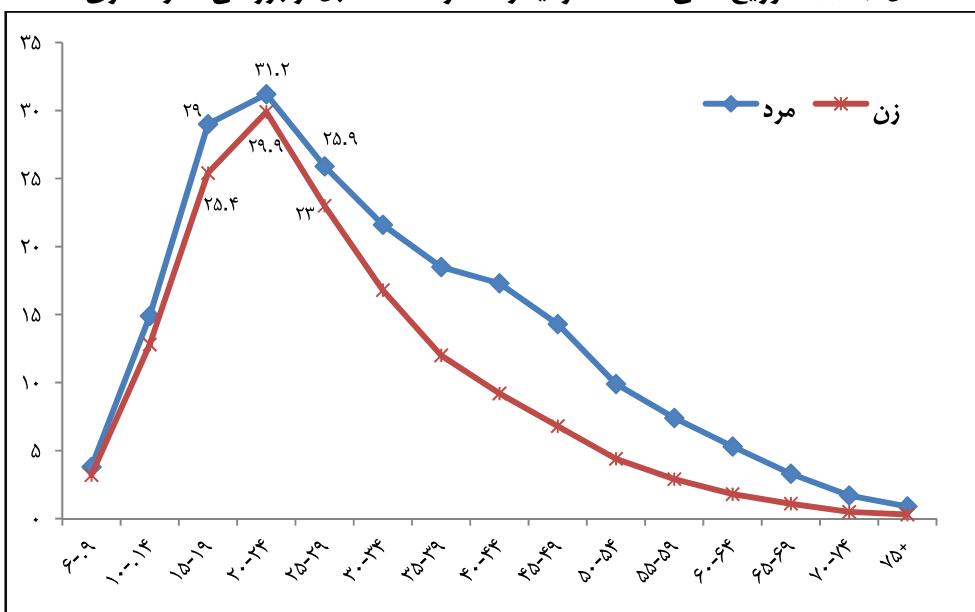
علاوه بر نابرابری جنسیتی، نتایج بررسی نشان‌دهنده نابرابری فضایی (روستا - شهری) در اکثر الگوها و فعالیت‌های فراغتی جوانان می‌باشد. این تفاوت‌ها و نابرابری‌ها به‌ویژه در زمینه‌هایی که نیازمند وجود کانون‌ها و امکانات فراغتی است، محسوس‌تر است. همچنین نتایج مطالعه نشان می‌دهد که اوقات فراغت مبنای طبقاتی دارد و تفکیک و قشریندی طبقاتی در عرصه اوقات فراغت، همچون عرصه‌های دیگر، می‌تواند عامل تفاوتی باشد. بین افراد طبقات پایین و بالا در مورد استفاده از فراغت به‌ویژه در زمینه‌هایی چون تفریح و سرگرمی، ذایقه فرهنگی و روابط اجتماعی، تفاوت‌هایی وجود دارد و افراد قشر کم‌درآمد بسیار کمتر از سایر طبقات برای تفریح خود هزینه می‌کنند. بنابراین، به تناسب اینکه جوانان به کدام قشر و طبقه تعلق دارند، دارای امکانات متفاوتی برای اوقات فراغت‌اند. یکی دیگر از نتایج این مطالعه، وجود نوسانات قومی در الگوها و رفتارهای فراغتی جوانان می‌باشد. تفاوت‌ها و نابرابری‌های قومی در حوزه‌های فراغت می‌تواند هم ناشی از نابرابری قومی در دسترسی به منابع و فرصت‌های فراغتی باشد و هم ناشی از تفاوت در ترجیحات قومی و فرهنگی در ارتباط با فعالیت‌های تفریحی و فراغتی باشد.

۴-۵) جوانان و اینترنت

در سالهای اخیر رفتارهای فراغتی رسانه محور بیشتر مورد توجه و استقبال جوانان بوده است. در واقع، بستر و منابع فراستنی فراغت از قبیل تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی، و فضاهای مجازی بخش زیادی از رفتار فراغتی جوانان را بخود اختصاص داده است. در این میان، اینترنت جایگاه ویژه‌ای دارد.

میزان استفاده جوانان از اینترنت در سالهای اخیر روندی رو به افزایش داشته است. در سال ۱۳۷۶، ۱۰ درصد، در سال ۱۳۸۱، ۱۹ درصد و در سال ۱۳۹۰، ۲۸ درصد جوانان از اینترنت استفاده می‌کردند. توزیع سنی کابران اینترنتی نشان می‌دهد که جوانان بیشتر از سایر زیرگروه‌های جمعیتی از اینترنت استفاده می‌کنند (شکل ۲-۴). همچنین، میزان استفاده از اینترنت در بین مردان بیشتر از زنان و در بین جوانان ۲۰-۲۴ ساله بیشتر از سایر گروه‌های سنی می‌باشد.

شکل ۲-۴، توزیع سنی استفاده از اینترنت در ۱۲ ماه قبل از بررسی، سرشماری ۱۳۹۰

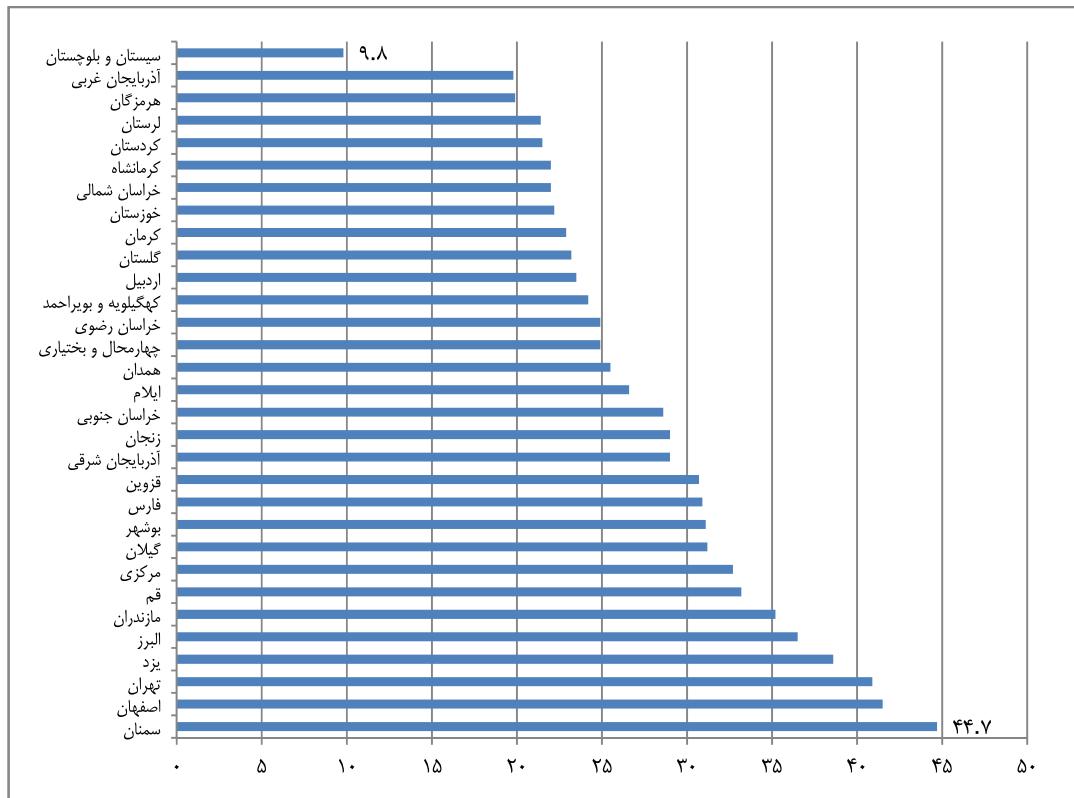

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

استفاده گسترده جوانان در مقایسه با بزرگسالان و والدین از اینترنت و سایر فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی موجب پدیده‌ی با عنوان "شکاف دیجیتال"^۱ شده است. شکاف دیجیتال اصطلاحی است در اشاره به فاصله بین مردمانی که به فناوری دیجیتال و فناوری اطلاعات دسترسی مؤثری دارند با مردمانی که دسترسی بسیار محدودی به این فناوری‌ها داشته باشند. این پدیده بیانگر آنست که شکاف قابل توجهی بین جوانان و نسل‌های قبلی از نظر آشنایی، علاقه و میزان استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات وجود دارد.

میزان استفاده جوانان از اینترنت در مناطق روستایی حدود ۱۰ درصد و در مناطق شهری ۳۵ درصد است. علاوه بر این، تفاوت‌های استانی محسوسی در ضریب نفوذ اینترنت در بین جوانان وجود دارد. همانطور که شکل ۴۵-۲ نشان می‌دهد میزان استفاده جوانان از اینترنت در برخی استانها نظیر تهران، سمنان و اصفهان به بیش از ۴۰ درصد می‌رسد. در مقابل، ضریب نفوذ اینترنت در بین جوانان در استان سیستان و بلوچستان کمتر از ۱۰ درصد می‌باشد.

شکل ۴۵-۲، ضریب نفوذ اینترنت در بین جوانان به تفکیک استان، ۱۳۹۰

منبع: پردازش بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰.

اینترنت با خود تغییرات اجتماعی به همراه می‌آورد و این تغییرات بیش از همه در میان جوانان که بیشترین تعداد کاربران اینترنتمی هستند، رخ می‌دهد. جوانان ایرانی در خلال استفاده از اینترنت در معرض دگرگونی‌های فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته‌اند. بهره‌گیری از اینترنت، گاه به فرآگیری برخی ارزش‌های منتشر در فضای جهانی و گاهی نیز موجب تفاوت‌های ارزشی بین والدین و فرزندان شده است. استفاده از اینترنت سبک دینداری تکثیرگرایانه و استدلالی را رواج داده است (جواهری و باقری، ۱۳۹۱). استفاده از اینترنت اثرات مثبتی در توانمندی جوانان و بالا بردن سطح آگاهی آنها نیز دارد، و بنابراین استفاده موثر از آن می‌تواند به افزایش سرمایه انسانی در کشور کمک نماید.

۴-۶) ارزش‌ها و انتظارات اجتماعی

ارزش‌ها ریشه در اعتقادات، باورها و مناسبات اجتماعی دارند. ارزش‌ها یکی از مهم‌ترین اجزاء نظام فرهنگی در سطح کلان و نظام شخصیت در سطح خرد هستند و تأثیر بسیاری بر الگوهای رفتاری و فکری افراد دارند. جوامع مختلف دارای ارزش‌های مختلفی هستند و وجه تمایز جوامع از یکدیگر همین ارزش‌ها، نگرش‌ها و آمال و آرزوهای مردم آن جامعه است. سیر تحول ارزش‌ها و باورها سریع‌تر از حوزه‌های دیگر است. نسل جوان در مقایسه با نسل مسن بیشتر بر ارزش‌های فرامادی تاکید دارد تا مادی. امروزه تقدیرگرایی و اعتقاد به شانس و سرنوشت و مواردی از این دسته در حال خارج شدن از حوزه فرهنگ عمومی جوانان هستند (عباسی‌شوازی و صادقی، ۱۳۹۱). تحصیلات از جمله عواملی بوده است که بر تغییر ارزش‌ها تأثیر داشته است. البته، در دهه‌های اخیر در میان عوامل مؤثر بر شکل‌گیری فرهنگ‌ها و ارزش‌های جوانان نقش فرایندهای فرامی‌فرهنگی پر رنگ‌تر شده است. جهانی شدن نقشی تعیین کننده در این زمینه داشته‌اند. توسعه فناوری، گسترش ارتباطات، افزایش مهاجرت‌ها و آمد و شدهای بین فرهنگی و باز شدن درهای جامعه به سمت کالاهای مصرفی جوامع دیگر، مجموعه‌پیچیده‌ای از تغییر نگرش‌ها و ارزش‌ها را پدید آورده است. بطور کلی، بسیاری از جوانان جهانی شدن را به عنوان پدیده‌ای چند وجهی می‌بینند که انتظارات، نیازها و شیوه‌های تعامل آنها را تحت تاثیر قرار داده است و بطور معناداری آنها را از جوانان نسل‌های پیشین متفاوت ساخته است.

۴-۶-۱) جوانان و ارزش‌های در حال تغییر ازدواج و خانواده

یکی از ابعاد تحولی ازدواج و خانواده در ایران، تغییر ارزش‌ها و ایده‌ال‌ها در ارتباط با ازدواج به ویژه زمان و موقعیت ازدواج می‌باشد. بر اساس مطالعات انجام شده (برای مثال احمدنیا و مهریار ۱۳۸۳؛ عسکری ندوشن، عباسی‌شوازی و صادقی ۱۳۸۸)، بررسی موقعیت ایده‌ال ازدواجی بیانگر آاست که حدود ۹۰ درصد جوانان معتقد‌مند موقعیت ایده‌ال ازدواج برای پسران، بعد از اشتغال به کار و دارا بودن شرایط مالی مناسب می‌باشد، همچنین حدود نیمی از جوانان پاسخگو مناسب‌ترین موقعیت ازدواج برای دختران را بعد از اتمام تحصیلات دانشگاهی و کسب استقلال اقتصادی بیان نموده‌اند که در واقع بیانگر نوعی تغییر ارزشی در جامعه و ظهور نقش‌های اجتماعی جدید برای زنان می‌باشد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۶).

در خصوص معیارها و ملاک‌های همسرگزینی مطالعات نشان می‌هد که نظام سنتی انتخاب همسر در حال تغییر است. مطالعه احمدنیا و مهریار در تهران (۱۳۸۳) نشان می‌دهد که ۹۵/۳ درصد پاسخگوییان معتقد بودند که جوانان باید اجازه داشته باشند که پیش از ازدواج با هم معاشرت کرده تا با خصوصیات فردی همسر آینده‌شان آشنا شوند و ۵۷/۸ درصد ترجیح می‌دهند که همسر آینده‌ی خود را پس از مشورت با پدر و مادر ولی با توجه به سلیقه‌ی خود انتخاب نمایند و تنها ۹ درصد اظهار کردند که مایلند صرفاً پدر و مادر در این مورد برایشان تصمیم بگیرند. از این‌رو، الگوی ازدواج‌های ترتیب یافته توسط والدین که به عنوان شکل سنتی ازدواج در ایران مطرح بود در حال تغییر به الگوی ازدواجی خودانتخابی با مشورت والدین

می باشد. علاوه بر اینها، مطالعه سلسله مراتب ارزش‌های ازدواج در جوانان ایرانی نشان داد که در مقیاس سلسله مراتب ارزش‌های ازدواجی جوانان، بعد برابرنگری (برابری زوجین و مشارکت در زندگی زناشویی) و خودپیروی (انتخاب شخصی همسر، استقلال از والدین، پذیرش طلاق، و پذیرش عشق به عنوان مهمترین اصل زندگی زناشویی) در رتبه های بالاتر و بعد محاط شدگی (نظیر پیوستگی به والدین پس از ازدواج، تبعیت از والدین در انتخاب همسر، ایفای نقشهای سنتی زناشویی، اعتقاد به عشق پس از ازدواج بجای عشق اولیه، و پاییندی به آداب و رسوم ازدواج) و سلسله مراتبی (مرد محوری و برتی مرد در زندگی زناشویی) در جایگاه پایینتری قرار دارند. همچنین تهرانی‌ها نسبت به جوانان سایر استانها در ارزش‌های ازدواج خودپیروتر و برابرنگرتر می‌باشد (دلخوش، ۱۳۸۸). از اینرو، الگوهای ارزش‌ها و هنجارهای ازدواج و تشکیل خانواده در بین جوانان در حال تغییر است. جوانان ایرانی در رویارویی با الگوهای ارزشی سنتی و مدرن ازدواج، تاکید کمتری بر ارزش‌های سنتی دارند.

۴-۶-۲) جوانان و رضایت اجتماعی

رضایت ذهنی فرد از هر جنبه خاص از زندگی بازتاب شکاف بین سطح آرزوها و وضعیت عینی می‌باشد، هر چه احتمال و امید دستیابی به هدف بیشتر باشد عواطف مثبت در رضایت وی از شرایط عینی بهتر خواهد شد.

جدول ۱۹-۲، میزان رضایت از زندگی زنان جوان ۲۴ ۱۵ ساله، ۱۳۸۹

میزان رضایت از زندگی	کل	شهری	روستایی
رضایت از زندگی با خانواده	۸۹,۵	۸۹,۳	۹۰,۱
رضایت از دوستان	۷۹,۲	۷۸,۶	۸۰,۵
رضایت از محل تحصیل	۷۸,۳	۷۸,۰	۷۹,۳
رضایت از شغل فعلی	۸۱,۲	۸۲,۴	۷۷,۷
رضایت از محیط زندگی	۷۱,۲	۷۱,۶	۷۰,۴
رضایت از خود	۸۶,۸	۸۶,۸	۸۶,۹
رضایت از درآمد	۶۴,۲	۶۴,۰	۶۴,۸
خیلی یا نسبتاً شاد هستند	۶۰,۰	۶۱,۱	۵۷,۷

منبع: پردازش بر اساس MIHDS Ir، ۱۳۸۹، ص ۱۰۳ و ۱۰۲.

بررسی میزان رضایت اجتماعی زنان جوان ۱۵-۲۴ ساله بر اساس نتایج DHS (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که از رضایت اجتماعی نسبتاً مطلوبی برخوردارند. حدود ۹۰ درصد از زندگی با خانواده شان رضایت داشته، ۸۷ درصد از خود رضایت داشته، ۸۰ درصد از دوستان خود رضایت داشته، ۷۸ درصد از محل تحصیل، ۸۱ درصد از شغل فعلی، ۷۱ درصد از محیط زندگی، و ۶۴ درصد از درآمدهایشان رضایت داشته‌اند. از اینرو، بیشترین میزان رضایت از زندگی با خانواده و کمترین میزان رضایت از درآمدهایشان بوده است. همچنین، میزان رضایت از زندگی در ابعاد مختلف به غیر از محل زندگی، در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری است. علاوه بر اینها، حدود ۶۰ درصد از زنان جوان (۶۱ درصد در مناطق شهری و ۵۷ درصد در مناطق روستایی) خود را خیلی یا نسبتاً شاد ارزیابی کرده‌اند (جدول ۱۹-۲).

۴-۲-۳-۶) جوانان و سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی، شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین گروهی و تعاملات افراد با گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است که قرین همبستگی و انسجام اجتماعی و برخورداری افراد و گروه‌ها از حمایت اجتماعی و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی می‌باشد (موسوی، ۱۳۸۵). مفهوم سرمایه اجتماعی از طرف جامعه‌شناسانی مانند بوردیو (۱۹۸۵)، کلمن (۱۹۸۸)، و پوتنام (۱۹۹۳) به عنوان یک روش عینی و تجربی برای اطلاق به عناصر ساختار اجتماعی مانند اعتماد، اطمینان به کanal های ارتباطی، هنجارها و ضمانت‌های اجرایی روش که به تشخیص کنش جمعی و رفتار نهادمند شده کمک می‌کند عرضه شد. سؤال اساسی در این رویکرد این است که چطور نهادها و ساختارها و روابط اجتماعی جای می‌گیرند؟ اعتماد و اطمینان، مبادله اطلاعات و... چه نقشی در احتمال همکاری و کنش جمعی دارد؟ در هر صورت، سرمایه اجتماعی عبارت است از نهادها، روابط، نگرشها و ارزشهای که تعاملات بین مردم را هدایت کرده و به رشد و شکوفائی اقتصادی و اجتماعی کمک می‌کنند.

نتایج سنجش سرمایه اجتماعی جوانان ایرانی در سال ۱۳۸۵ در یک پیمایش نمونه‌ای بالغ بر ۴۵۰۰ نفر جوان ۱۵-۲۹ ساله ساکن در استانهای کشور و با استفاده از مقیاس چندبعدی، نشان دهنده ضعف سرمایه اجتماعی در میان جوانان به ویژه در بعد روابط انجمنی و اعتماد به ناآشنایان و مسولان است (شیانی و همکاران، ۱۳۸۸). نتایج بررسی سرمایه اجتماعی، ابعاد و مولفه‌های آن در میان جوانان ایرانی در جدول ۲۰-۲ نشان داده شده است. بر این اساس، میزان سرمایه اجتماعی جوانان در بعد روابط انجمنی در پایین‌ترین حد و در احساس برخورداری از حمایت اجتماعی در بالاترین میزان قرار دارد.

در روابط انجمنی نیز کمترین میزان سرمایه اجتماعی به قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی و پس از آن کمک‌های مالی و فکری باز می‌گردد و بیشترین درصد مربوط به همکاری با نهادهای مدنی است. در مولفه هنجارها و اعتماد اجتماعی که در حد کم روبه متوسط ارزیابی شده بالاترین درصدها به ترتیب به اعتماد به گروه‌های اجتماعی و کمترین حد به اعتماد به مسئولان بر می‌گردد. مولفه پیوندها و اعتماد بین فردی هم در مجموع کم برآورد شده است. بالاترین میزان در این بعد مربوط به مشارکت در فعالیت‌های جمعی دیگران و کمترین میزان مربوط به رفت و آمد با دیگران و اعتماد به افراد بوده است. همبستگی و انسجام اجتماعی نیز در مجموع ۴۱ درصد کم، ۳۳ درصد متوسط و ۲۶ درصد زیاد بوده است که بالاترین میزان در این مولفه به میزان مدارای قومی- مذهبی و کمترین میزان به پذیرش اجتماعی بر می‌گردد. مولفه احساس برخورداری از حمایت اجتماعی در میان جوانان بالا بوده است.

از اینرو، میزان سرمایه اجتماعی جوانان در ایران به لحاظ اکثر مولفه‌ها و ابعاد پایین روبه متوسط است. میزان آن در زمینه روابط انجمنی به ویژه قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی و کمک به نهاد بسیار پایین است. در بعد هنجارها و اعتماد اجتماعی، اعتماد به گروه‌های اجتماعی و نهادها در حد بالا و اعتماد به مسئولان و اطمینان از رعایت وظایف شهروندی پایین بوده است. مشارکت در فعالیت‌های جمعی و رفتارهای دواطلبانه برای رفع مشکلات دیگران بالا و رفت و

آمد در حد پایین است. سرمایه اجتماعی به لحاظ میزان مدارای قومی و مذهبی و میزان انسجام بین قومی در حد قابل قبول ولی میزان پذیرش اجتماعی وضعیت نامطلوب تری دارد. جوانان از احساس مطلوبی نسبت به برخورداری از حمایت دیگران برخوردار هستند. در مجموع میزان سرمایه اجتماعی جوانان ۳۴,۷ درصد در حد کم، ۳۳,۵ درصد در حد متوسط و ۳۱,۸ درصد در حد زیاد برآورد شده است (شیانی و همکاران، ۱۳۸۸).

جدول ۲۰-۲، توزیع درصدی شاخص‌های سرمایه اجتماعی جوانان در ایران، ۱۳۸۵

توزیع درصدی			مؤلفه‌ها و شاخص‌های سرمایه اجتماعی جوانان
زیاد	متوسط	کم	
۱۶/۰	۳۴/۷	۴۹/۳	روابط اجتماعی
۲۷/۹	۳۸/۴	۳۸/۷	همکاری با نهادهای مدنی
۱۷/۴	۳۸	۴۷/۶	عضویت در نهادهای مدنی
۲۷/۶	۲۶/۳	۵۰/۱	حضور در برنامه‌های نهادهای مدنی
۶/۰	۱۳/۳	۸۰/۷	کمک فکری به نهادهای مدنی
۶/۰	۱۶/۳	۷۷/۷	کمک مالی به نهادهای مدنی
۱/۳	۱۵/۳	۸۳/۴	قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی
۲۹/۸	۳۲/۷	۳۷/۵	هنچارها و اعتماد اجتماعی
۳۲/۸	۳۴/۱	۳۳/۱	اعتماد به نهادها و سازمان‌ها
۳۷/۲	۳۲/۴	۳۰/۴	اعتماد به گروههای اجتماعی
۲۵/۲	۴۲/۳	۳۲/۵	ارزیابی از وضعیت جامعه
۲۰/۴	۳۱/۱	۴۸/۵	اعتماد به مستولان
۲۲/۰	۳۵/۸	۴۱/۲	اطمینان از رعایت حقوق شهروندی
۲۰/۷	۳۸/۱	۴۱/۲	اطمینان از رعایت وظایف شهروندی
۲۵/۸	۳۷/۲	۳۷/۰	اطمینان از رعایت ارزش‌های اخلاقی در جامعه
۲۱/۷	۲۶/۶	۴۴/۹	پیوندها و اعتماد بین فردی
۲۹/۹	۳۲/۱	۳۸/۰	احساس تعلق به دیگران
۲۷/۸	۳۳/۱	۳۹/۱	اعتماد به افراد دیگر
۳۱/۹	۳۳/۶	۳۴/۵	همکاری و مشارکت داوطلبانه برای رفع مشکلات دیگران
۳۲/۴	۳۳/۹	۳۳/۷	مشارکت در فعالیت‌های جمیع دیگران
۲۲/۳	۳۶/۱	۴۱/۶	رفت و آمد با دیگران
۲۵/۹	۳۳/۰	۴۱/۱	همبستگی و انسجام اجتماعی
۲۸/۶	۳۷/۵	۴۳/۹	پذیرش اجتماعی
۳۲/۹	۳۱/۰	۳۵/۱	انسجام بین قومی
۳۷/۳	۳۳/۶	۲۹/۱	مدارای قومی و مذهبی
حمایت اجتماعی			سرمایه اجتماعی کل
۶۹/۱	۷/۲	۲۳/۷	احساس برخورداری از حمایت اجتماعی
۳۱/۸	۳۳/۵	۳۴/۷	

منبع: شیانی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۷۶.

بدین ترتیب، پدیده تغییر ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های آن در طول تاریخ از یک دوره به دوره‌ای دیگر شکل گرفته و گسترش یافته است، اما در دهه‌های اخیر تغییرات آن بیشتر محسوس بوده است. جوانان بیشتر در معرض تأثیرپذیری از جریانات و فرایندهای تغییر هستند و آمادگی بیشتری برای همراه شدن و پذیرفتن هنچارها، ارزش‌ها و نگرش‌های جدید و متفاوت از نسل‌های پیشین دارند.

فصل سوم: قوانین، سیاست‌های و برنامه‌های مرتبط با جوانان

۱-۳) مقدمه

تامین نیازهای گسترده جمعیت جوان در کشور مستلزم سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جامع و اساسی است. با توجه به تحولات جمعیتی و حجم بالای جمعیت جوان در کشور، سیاست‌گذاری درباره امور جوانان همواره در دستور کار بسیاری از نهادهای دولتی بوده است. در ایران بخشی از وظایف نهادهایی از جمله وزارت ورزش و جوانان، وزارت کار و رفاه اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت و آموزش پزشکی، و.... مربوط به امور جوانان می‌باشد.

امور علمی، آموزشی و پژوهشی جوانان عمدتاً توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت و آموزش پزشکی، وزارت آموزش و پرورش و بنیاد ملی نخبگان، دنبال می‌شود. آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای جوانان توسط سازمان فنی و حرفه‌ای کشور، فراهم کردن شغل و حمایت از طرحهای اشتغال‌زایی بویژه برای جوانان بر عهده وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی است. تامین سلامت جوانان و اجرای برنامه‌هایی در زمینه ارتقای سلامت جوانان توسط اداره سلامت نوجوانان و جوانان وزارت بهداشت اجرا می‌شود. برنامه‌ای امدادی و مداخله‌ای در موقع بحران عمدتاً توسط جوانان فعال در جمعیت هلال احمر کشور صورت می‌گیرد. شاید در این میان مهمتر از همه، وزارت ورزش و جوانان است که کنشگر فعال و بازیگر اصلی در فعالیت‌ها و برنامه‌های مرتبط با امور جوانان است.

وزارت ورزش و جوانان در تاریخ ۸ دیماه ۱۳۸۹ و پس از ادغام سازمان تربیت بدنی و سازمان ملی جوانان در مجلس هشتم تشکیل شد. این وزارت عالی‌ترین مرجع رسیدگی به مسایل مربوط به ورزش و جوانان در ایران است. مهمترین اهداف وزارت ورزش و جوانان، شامل پرورش نیروی جسمانی و تقویت روحیه سالم در افراد، توسعه و تعمیم ورزش و هماهنگ ساختن فعالیتهای تربیت بدنی و تفریحات سالم، ایجاد و اداره امور مراکز ورزش و توسعه و ترویج ورزش قهرمانی به منظور تحقق اهداف نظام، حل مسائل جوانان، اعتلا و رشد نسل جوان کشور، و استفاده بهینه از استعداد و توانایی‌های نسل جوان می‌باشد. علاوه بر اینها، وزارت ورزش و جوانان دارای مرکز مطالعات و تحقیقات راهبردی است که در آن مطالعات و تحقیقات عدیده ای در خصوص مسائل جوانان حمایت و اجراء می‌شود (رجوع شود به جدول ۵ ضمیمه گزارش).

اهمیت سیاست‌گذاری درباره جوانان چنان است که در اکثر برنامه‌های پنج ساله توسعه جمهوری اسلامی بخشی از این برنامه را به خود اختصاص داده است. با اینحال، بین برنامه‌ریزی و اجرایی شدن برنامه‌ها فاصله بسیاری وجود دارد. با توجه به مسایل پیچیده و متعدد از جمله بیکاری که امروزه جوانان با آن روبرو هستند مشخص می‌شود که بسیاری از این سیاست‌گذاری‌ها کارا نبوده و جامه عمل به خود نپوشانده است. امروز حدود ۳۲ درصد جمعیت کل کشور را جوانان یا همان افراد ۱۵-۲۹ ساله تشکیل می‌دهد که با توجه به این ساختار سنی جمعیت، اهمیت این سیاست‌گذاری‌ها بیش از پیش می‌باشد. نیروی جوانی که امروز در کشور ما وجود دارد می‌تواند پیشرفت و توسعه بیشتر کشور را بدنبال داشته باشد که این

مهم نیازمند برنامه‌ریزی در راستای تأمین نیازهای متعدد سینن جوانی است، چرا که بدون برآورده شدن نیازهای توسعه‌ای جوانان خصوصاً اشتغال، نه تنها امکان استفاده از این نیرو محقق نخواهد شد بلکه همین نیروی جوان ممکن است چالش‌های عدیدهایی برای کشور به همراه داشته باشد. سیاستگذاری‌های شتابزده بدون در نظر گرفتن ابعاد مختلف مسائل، راه به جایی نخواهد برد. براین اساس بهره بردن از نظرات کارشناسان در حوزه‌های مختلف مرتبط با جوانان و تدوین سیاست‌های قابل اجرا و علمی به منظور سامان دادن نیروی جوان جامعه، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد.

مطالعه مجموعه مصوبات، استاد و آینین‌نامه‌های دستگاه‌های سیاست‌گذار از جمله سازمان ملی جوانان، وزارت ورزش و جوانان، وزارت کار و رفاه اجتماعی، وزارت بهداشت و که مهم‌ترین نهادهای سیاست‌گذار در حوزه جوانان هستند، در شناخت مبانی نظری و محورهای اصلی سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی در حوزه جوانان کمک می‌کند. در این بخش سعی می‌شود متن رسمی انتشار یافته سیاست‌ها که بطور آزاد در دسترس عموم قرار گرفته یا بطور رسمی تنها در دسترس متصدیان مرتبط قرار می‌گیرد مورد مذاقه قرار گیرد. در ادامه سیاست‌های مربوط به جوانان در سه بخش بررسی می‌شود. در بخش اول رویکردهای عمدۀ در سیاست‌گذاری جوانان بحث و بررسی می‌شود، در بخش دوم، ماده قانون‌های مرتبط با جوانان در برنامه‌های ۵ ساله توسعه ارائه می‌گردد، و در بخش سوم، قوانین، برنامه‌ها و مصوبات نهادها و دستگاه‌های دولتی مختلف مرور می‌شود.

۲-۳) رویکردهای عمدۀ در سیاست‌گذاری جوانان در ایران

گفتمان‌های غالب درباره جوانان را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد که در جدول ۱-۳ گزارش شده است. در دوره اول که با سال‌های آغازین انقلاب اسلامی مقابن است، هیچ ساختار فرابخشی که مسئول رسیدگی به امور جوانان باشد وجود نداشت. در دوره دوم یعنی سال‌های جنگ تحمیلی، جوانان بیشتر بعنوان نیروهای مدیریت کننده جنگ نگریسته می‌شدند. در این دوره نیز ساختار فرابخشی مختص جوانان وجود نداشت. در دوره سازندگی (۱۳۶۸-۷۶) نگاه فرهنگی به جوانان که در دوره‌های قبل شکل گرفته بود حتی پررنگ‌تر گردید و عمدتاً به اوقات فراغت جوانان و جلوگیری از تهاجم فرهنگی غرب تأکید شد. در این دوره شورای عالی جوانان در سال ۱۳۷۳ به عنوان یک نهاد فرابخشی در راستای رسیدگی به امور جوانان تأسیس گردید. اولین موضوعی که این شورا مورد توجه قرار داد تصویب منشور تربیتی جوانان بود که مؤید غلبه رویکرد فرهنگی در امور جوانان بود. در نهایت این که در برنامه‌های اول و دوم توسعه بیشتر بر سیاست‌گذاری فرهنگی برای جوانان تأکید گردید. در دوره اصلاحات (۱۳۷۶-۸۴)، جوانان به عنوان عاملان اجتماعی و پیشبرد تحولات اجتماعی دیده می‌شدند. این دوره را می‌توان به دو زیردوره تقسیم نمود؛ در شش سال اول دولت اصلاحات ضمن حفظ مسولان در حوزه جوانان، رویکردها در حوزه جوانان از فرهنگی صرف به فرهنگی - اجتماعی تغییر کرد؛ بر مشارکت جوانان بویژه از طریق سازمان‌های مردم نهاد در کنار طرح مشاوره ملی جوانان و اوقات فراغات جوانان تأکید گردید؛ مرکز ملی جوانان تأسیس و همچنین شبکه ملی

سازمان‌های مردم نهاد جوانان راه اندازی شد. از موضوعات قابل توجه دیگر در این دوره این است که در برنامه سوم توسعه و بر مبنای رهیافت اجتماعی - فرهنگی توجه بیشتری به جوانان مبذول گردید. در دو سال آخر دولت اصلاحات که افرادی همسوٽر با دولت، سکان امور جوانان را در دست گرفتند در برنامه‌های مرتبط با جوانان نیز تغییراتی ایجاد شد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به اتخاذ رویکرد بین بخشی و چند بعدی در حوزه جوانان، تأکید بیشتر بر اهمیت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جوانان، تأسیس مجمع ملی جوانان و توجه بیشتر به سازمان‌های مردم نهاد جوانان، تدوین منشور حقوق جوانان، تدوین سند جوانان در چشم انداز ۲۰ ساله کشور، تدوین سند جامع فرابخشی ساماندهی امور جوانان، تأسیس ستاد ساماندهی امور جوانان و همچنین تصویب سیاست ملی جوانان اشاره نمود.

جدول ۱-۳، رویکردهای اصلی سیاست‌گذاری امور جوانان در ایران

دوره	رویکرد اصلی سیاست‌گذاری
۱۳۵۷- ۱۳۵۹	جوانان به عنوان پیشگامان انقلاب اسلامی
۱۳۵۹- ۱۳۶۷	جوانان به عنوان پیشگامان دفاع مقدس
۱۳۶۸- ۱۳۷۶	جوانان به عنوان قربانیان تهاجم غرب
۱۳۷۶- ۱۳۸۴	جوانان به عنوان عاملان تغییرات اجتماعی
۱۳۸۴- ۱۳۹۲	جوانان به عنوان عاملان و ذی‌نفعان عدالت اجتماعی

منبع: بر اساس تاج‌هزینه‌ی، ۱۳۹۲

در دوره اصولگرایی (۱۳۸۴-۹۲) جوانان بیشتر بعنوان عاملان و ذی‌نفعان عدالت اجتماعی نگریسته می‌شدند. در این دوره هر چند کمیته مشاوران جوان رئیس جمهوری ایجاد و همچنین با تأسیس «صندوق مهر امام رضا» و «طرح مسکن مهر» به موضوعات ازدواج، اشتغال و مسکن جوانان اولویت داده شد، اما سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌هایی‌ها در عمل کنار گذاشته شد، به شورای عالی جوانان توجه لازم نگردید و تنها دو جلسه آن شورا تشکیل گردید، و اولویت‌های دولت از طریق طرح‌های منفرد جدید دنبال شد (تاج‌هزینه‌ی، ۱۳۹۲).

۳-۳) متون سیاست‌گذاری در حوزه جوانان

۱-۳-۳) مواد قانونی مرتبط با جوانان در برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۰- ۱۳۹۴)

آخرین برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران برنامه پنجم می‌باشد که برای دوره ۵ ساله ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ تدوین شده است. در این برنامه در ده ماده آن به امور جوانان توجه شده است. در جدول ۶ ضمیمه این گزارش سعی شده است موادی از این برنامه که بطور مستقیم و یا بصورت تلویحی با امور جوانان مرتبط هستند گزارش گردد. بررسی مواد قانونی مرتبط با امور جوانان نشان می‌دهد که عمدۀ آنها رویکردی آموزشی و فرهنگی دارند.

۳-۳-۲) قوانین، برنامه‌ها و مصوبات مرتبط با جوانان

• سند چشم‌انداز ۱۴۰۴

در بخش امور فرهنگی، علمی و فناوری بند ۱۰ به اصلاح نظام آموزشی کشور شامل: آموزش و پرورش، آموزش فنی و حرفه‌ای و آموزش عالی و کارآمد کردن آن برای تأمین منابع انسانی مورد نیاز در جهت تحقق اهداف چشم‌انداز اشاره شده است. همچنین در بند ۱۵ تقویت هویت ملی جوانان متناسب با آرمان‌های انقلاب اسلامی شامل بخش‌های زیر مد نظر قرار گرفته است:

- الف فراهم کردن محیط رشد فکری و علمی و تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان.
- ب توجه به مقتضیات دوره جوانی و نیازها و توانایی‌های آن‌ها.

• قانون تسهیل ازدواج جوانان (مصطفی سال ۱۳۸۴)

طرح تسهیل ازدواج جوانان با عنوان طرح تسهیلات ازدواج جوانان مشتمل بر سیزده ماده و چهار تبصره می‌باشد که در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۹/۲۷/۱۳۸۴ مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۰/۷/۱۳۸۴ به تأیید شورای نگهبان رسید و در اجرای اصل یکصد و بیست و سوم (۱۲۳) قانون اساسی برای اجراء به دولت و سپس به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور ابلاغ گردید. برخی از مواد قانون نامبرده به شرح جدول ۷ ضمیمه گزارش می‌باشد.

• آیین‌نامه اجرایی ساماندهی ازدواج جوانان

هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۲/۱۲/۱۳۸۳ بنایه پیشنهاد شماره ۱۱۳۲۸ سازمان ملی جوانان و به استناد ماده (۱۱۲) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران آیین‌نامه اجرایی ساماندهی ازدواج جوانان را تصویب کرد. شرح این آیین‌نامه و مواد آن در جدول ۸ ضمیمه گزارش آورده شده است.

• مصوبات شورای عالی جوانان

شورای عالی جوانان در جلسات خود که در فاصله زمانی ۱۳۷۱/۷/۱۵ تا ۱۳۸۶/۲/۶ گردیده است، برنامه‌هایی را به تصویب رساندند که اهم آن‌ها در جدول ۹ ضمیمه، گزارش شده است. منشور تربیتی نسل جوان، ارتقای هویت دینی و ملی جوانان، و سند ساماندهی مسکن جوانان از جمله برنامه‌های مصوب این شورا بوده است.

• مصوبات جلسه مشترک هیئت دولت و جوانان

در جلسه مشترک هیات دولت و جوانان مورخه چهارشنبه ۲۴ آبان ۱۳۹۱ با توجه به درخواست‌ها و مطالباتی که جوانان داشتند، مصوباتی به تصویب رسید که اهم این مصوبات به شرح زیر است:

- تصویب سازوکارهای قانونی برای مشارکت جوانان در فرآیندهای مدیریتی و مشارکتی امور مرتبط با جوانان
- تخصیص بودجه جاری فرهنگی مرتبط با فعالیتهای جوانان در استانها
- احیای سازمان ملی جوانان از دیگر مصوبات امروز جلسه مشترک هیات دولت و جوانان بود چراکه در این جلسه یکی از مطالباتی که جوانان مطرح کردند احیای این سازمان بود که در پی این موضوع رئیس‌جمهور به رحیمی دستور داد که لایحه احیای سازمان ملی جوانان را در دولت تهیه کند و به مجلس شورای اسلامی ارائه کند.
- مشارکت و حضور جوانان در طرح‌های مهر ماندگار از دیگر مصوبات این جلسه بود که آقای رئیس‌جمهور به محابایان که یکی از وظایفش، پیگیری طرح‌های مهر ماندگار است دستور داد تا زمینه را برای مشارکت جوانان در طرح‌های مهر ماندگار فراهم کند و از جوانان در اجرای این طرح‌ها استفاده شود.
- تخصیص بودجه برای حمایت از پژوهش نخبگان استانی نیز از دیگر مصوبات بود که رئیس‌جمهور به نسرين سلطان‌خواه معاون علمی رئیس‌جمهور دستور داد که بودجه لازم را در این ارتباط اختصاص دهد و قول داد که دولت نیز در این زمینه کمک‌های لازم را انجام دهد.
- رفع موافع مصوبه جذب نخبگان جوان در سازمان‌های دولتی در استان‌ها که رئیس‌جمهور در این زمینه گفت در این ارتباط مصوبه و آیین‌نامه لازم را داریم و پیگیری این موضوع به استانداری‌ها واگذار شده و آنها اجازه جذب دارند.
- تأکید بر فعالیت پارک‌های علم و فناوری در استان‌هایی که این پارک‌ها احداث شده‌اند و ایجاد پارک‌های علم و فناوری در استان‌هایی که این پارک‌ها ایجاد نشده‌اند از دیگر مصوبات این جلسه بود (سایت خبرگزاری دانشجویان ایران "ایستا"، کد خبر: ۹۱۰۸۲۴۱۵۶۲۸).

• آیین نامه ساماندهی و اعتباربخشی مراکز مشاوره

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۲۳/۷/۱۳۹۱ بنا به پیشنهاد شماره ۷/۴/۱۳۹۱ ۲۵۳۳۸/۱۰۰ معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور و به استناد ماده (۴۳) قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، آیین‌نامه ساماندهی و اعتباربخشی مراکز مشاوره را زیر تصویب نمود. ماده ۳ این آیین‌نامه که با امور جوانان مرتبط‌تر بود عبارت است از:

- ماده ۳- خدمات مراکز مشاوره ازدواج و تحکیم خانواده به شرح زیر تعیین می‌شود:
 - الف - آموزش و مشاوره حقوق و وظایف متقابل زن، مرد و فرزندان در خانواده
 - ب - آموزش و مشاوره ازدواج (پیش و پس از ازدواج)
 - پ - آموزش و مشاوره امور اعتقادی، فرهنگی، تربیتی و رفتاری خانواده
 - ت - آموزش و مشاوره در جهت ارتقاء توانمندی جوانان در امور فردی و اجتماعی
 - ث - تسهیل همسرگزینی

• طرح کارورزی دانش آموختگان

هدف اصلی تدوین طرح فوق انتقال مهارت‌ها و تجربیات عملی به دانش آموختگان دانشگاهی و فراهم آوردن بستر مناسب جهت ورود آنها به بازار کار کشور بوده است. در کنار کسب تجربه و ارتقاء مهارت دانش آموختگان، شناسایی رشته‌های

تحصیلی مورد نیاز بخش‌های مختلف کشور نیز و اندازه‌گیری میزان تناسب عملکرد نظام آموزش عالی به لحاظ رشته‌های تحصیلی دانش‌آموختگان با نیازهای بازار کار از دیگر اهداف این طرح بوده است. شایان ذکر است موضوع مذکور نیز در بند الف ماده ۲۱ قانون برنامه پنجم توسعه آمده است.

از اهداف اصلی طرح می‌توان به ارتقاء توانمندی‌های حرفه‌ای دانش‌آموختگان آموزش عالی با رویکرد ساماندهی بازار کار، آشنایی بیشتر با وظایف مشاغل خاص و فرآگیری مهارت‌های مرتبط با آن، ایجاد زمینه‌های مناسب برای رشد فرهنگ بکارگیری نیروهای متخصص در واحدهای اقتصادی، ارتقاء سطح علمی بخش‌های تولیدی با رویکرد اصلاح ساختار تولید کشور اشاره نمود. از اهداف فرعی طرح نیز می‌توان به شناسایی رشته‌های تحصیلی مورد نیاز بخش‌های مختلف (ظرفیت‌های خالی طرف تقاضا)، اندازه‌گیری میزان تطبیق رشته‌های دانش‌گاهی دانش‌آموختگان نظام آموزش عالی با تخصص ظرفیت‌های مورد نیاز در بازار کار، نظام‌مند کردن ساز و کارهای موجود مشابه طرح کارورزی در سطح بخش خصوصی، ایجاد زمینه‌های بکارگیری نیروی متخصص مورد نیاز و ارتقاء کیفی نیروی انسانی برای نوسازی در بخش‌های مختلف کشور، تعامل و همگرایی بیشتر بین کارورز و کارفرما در مدت زمان مشخص به منظور شناخت بیشتر از همیگر جهت ادامه همکاری بعد از اتمام دوره کارورزی اشاره نمود (گروه اشتغال دانش‌آموختگان، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی). شایان ذکر است موضوع مذکور نیز در بند الف ماده ۲۱ قانون برنامه پنجم توسعه آمده است. این ماده به شرح زیر است: دولت مکلف است به منظور گسترش شایستگی حرفه‌ای از طریق افزایش دانش و مهارت با نگرش به انجام کار واقعی در محیط، اصلاح هرم تحصیلی نیروی کار و ارتقاء و توانمندسازی سرمایه‌های انسانی، کاهش فاصله سطح شایستگی نیروی کار کشور با سطح استاندارد جهانی و ایجاد فرصت‌های جدید شغلی و حرفه‌ای برای جوانان و ارتقاء جایگاه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای نظام آموزش فنی و حرفه‌ای و علمی- کاربردی کشور اعم از رسمی، غیررسمی و سازمان نایافته، ظرف یکسال از تاریخ تصویب این قانون در محورهایی همچون استمرار نظام کارورزی و فراهم سازی ارتقاء مهارت در کشور اقدامات لازم را انجام دهد.

• شرکت‌های تعاونی دانش بنیان

در اساسنامه این شرکت که در حدود اختیارات وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی است و در ماده ۳ آن تحت عنوان موضوع فعالیت آمده است:

- آموزش، توانمندسازی و بازآموزی دانش‌آموختگان و دانشجویان جهت تهیه وارائه طرح‌های توجیهی برای ورود به فضای کسب‌وکار.
- زمینه‌یابی جهت ایجاد اشتغال دانش‌آموختگان و وارائه مشاوره در زمینه‌های کارآفرینی، اشتغال و کاربردی سازی اختراع و تحقیق.
- سازمان‌دهی دانشجویان و دانش‌آموختگان در قالب شرکت‌های تعاونی تخصصی با هدف ایجاد اشتغال و ورود به فضای کسب‌وکار.
- شناسایی، جذب و انتقال تسهیلات و کمک به مخترعین، کارآفرینان و پدیدآورندگان طرح‌های علمی و تحقیقاتی.

• راه اندازی رشته مطالعات جوانان در مقطع کارشناسی ارشد

دوره کارشناسی ارشد مطالعات جوانان بر اساس رویکرد بین رشته‌ای (جامعه‌شناسی، پژوهش اجتماعی، روانشناسی، فرهنگ‌شناسی و مطالعات دینی) در بسیاری از دانشگاه‌ها در کشورهای اروپایی و امریکایی از دهه ۱۹۷۰ تاکنون طراحی شده است. در ایران در دانشگاه تهران، پس از تصویب برنامه درسی رشته مطالعات جوانان در آبان ماه سال ۱۳۸۳ در شورای برنامه ریزی آموزشی دانشگاه تهران، مقدمات برگزاری اولین دوره کارشناسی ارشد مطالعات جوانان فراهم گردید. در مهرماه سال ۱۳۸۴ اولین گروه دانشجویان این رشته وارد دانشگاه تهران شدند. علاوه بر دانشگاه تهران، در سالهای اخیر دانشگاه مازندران در مقطع کارشناسی ارشد به پذیرش دانشجو در رشته مطالعات جوانان پرداخته است.

رشته مطالعات جوانان یکی از شاخه‌های علوم اجتماعی در دوره کارشناسی ارشد است که به مطالعه ویژگیها، مسائل، خرده فرهنگ جوانان، تحولات اجتماعی جوانان و نهادها و سازمانهای اجتماعی فعال در حوزه جوانان می‌پردازد. هدف دوره کارشناسی ارشد مطالعات جوانان تربیت و تأمین نیروی انسانی ماهر و متخصص در حوزه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی برای انجام امور پژوهشی، آموزشی و مدیریتی و برنامه‌ریزی در زمینه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی مرتبط با جوانان است. با این وجود، این پرسش همواره مطرح است که چقدر تعامل بین دانشگاه، مراکز تحقیقاتی جوانان و نهادهای سیاست‌گذاری وجود دارد.

۳-۴) جمع‌بندی: نقد و بررسی سیاست‌ها و برنامه‌ها

بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با جوانان در حوزه‌های مختلف سیاستی حاکی از آن است که علی‌رغم برخی از پیشرفت‌های به دست آمده، کاستی‌های متعددی در این زمینه وجود دارد. به‌طور خاص، می‌توان از این واقعیت یاد کرد که بسیاری از اسناد و برنامه‌های ملی تدوین شده در حوزه‌های مختلف زندگی جوانان (به ویژه اسناد تخصصی و منحصرأً مرتبط با جوانان) طی دو دهه گذشته فقط در حد نظر باقی مانده و در مقام عمل به واقع نپیوسته‌اند. تاج مzinanی (۱۳۹۲) برخی از مهم‌ترین علل این امر را ۵ مورد زیر می‌داند:

۱- مشخص نبودن جایگاه نهادهای رسمی متولی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی /امور جوانان: بر اساس مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی جوانان به عنوان عالی‌ترین مرجع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان در حوزه امور جوانان معین گردیده است و سازمان ملی جوانان (وزارت ورزش و جوانان) نیز به عنوان بازوی فکری و عملیاتی این شورا و هماهنگ‌کننده اصلی دستگاه‌های مختلف مرتبط با امور جوانان از سوی مجلس شورای اسلامی تعیین شده است. با وجود این، هم‌پوشانی‌هایی بین حیطه وظایف و اختیارات این نهادها و سایر نهادهای مشابه وجود دارد (برای مثال شورای عالی کار و شورای عالی آموزش و پرورش). با توجه به سابقه بیشتر، شناخته شده بودن، بخشی بودن و مشخص‌تر بودن جایگاه نهادهای مزبور، معمولاً مصوبات آن نهادها بیشتر در معرض اجرایی شدن قرار دارد و مصوبات شورای عالی جوانان به جزء مواردی که صرفاً در حیطه اختیارات وزارت ورزش و جوانان قرار دارد، امکان اجرایی شدن نمی‌یابد.

۲- مشخص نبودن جایگاه اسناد خاص جوانان در نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور: به تبع ابهام در جایگاه شورای عالی و بازوی فکری و عملیاتی آن، اسناد و برنامه‌های مصوب آنها نیز از این ابهام رنج می‌برند. برای مثال، در سال ۱۳۸۴ و پس از تدوین سند توسعه اشتغال جوانان (از مجموعه اسناد ۱۳ گانه زیرمجموعه سند جامع ساماندهی امور جوانان) در سازمان ملی جوانان و تصویب آن در شورای عالی جوانان، جلسات متعددی بین سازمان ملی جوانان و وزارت کار برگزار گردید تا نحوه ادغام این سند در سند توسعه اشتغال کل کشور (مصطفوب شورای عالی اشتغال) بررسی و مشخص گردد، چون اعتقاد بر این بود که باید هر دو سند از طریق یک سازوکار واحد دنبال شوند. این ابهام در مورد سایر حوزه‌ها نظیر بهداشت و سلامت، رفاه اجتماعی، آموزش و مشارکت نیز وجود دارد و باعث می‌شود اسناد خاص جوانان پس از تصویب مجال اجرایی شدن پیدا نکنند.

۳- ابهام جایگاه برنامه‌های خاص جوانان در نظام بودجه‌ریزی کشور: بودجه برنامه‌های مختلف از طریق لا یکه پیشنهادی دولت (که به نوبه خود از پیشنهادهای تک‌تک دستگاه‌ها تشکیل شده است) به مجلس ارایه شده و مورد بررسی و تصویب قرار می‌گیرد. با توجه به دو ابهام پیش‌گفته، معمولاً وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های مختلف در هنگام پیشنهاد بودجه به معرفی برنامه‌های خاص خود پرداخته و توجهی به مفاد برنامه‌های خاص جوانان که مصوب شورای عالی جوانان است ندارند. همچنین، از آنجایی که وزارت ورزش و جوانان به عنوان یک دستگاه اجرایی و مسئول اجرای کل برنامه‌های مصوب شورای

عالی جوانان شناخته نمی‌شود، غیر بودجه محدود مربوط به وظایف مرتبط با هماهنگی دستگاهها و پارهای فعالیتهای مرتبط و بعضاً حاشیه‌ای دیگر، بودجه‌ای برای اسناد و برنامه‌های مصوب دریافت نمی‌دارد. از این‌رو، بدون وجود بودجه خاص، مفاد این اسناد به برنامه‌های سالانه دستگاهها راه نمی‌یابد. این امر باعث می‌شود که هرچند برنامه‌های مزبور بعضاً با مشارکت خود دستگاهها تدوین شده و با حضور عالی‌ترین مقام آنها در شورای عالی جوانان یا هیأت دولت به تصویب رسیده است، اما در مقام اجرا با مشکل مواجه گردد.

۴- فقدان نظارت و ارزیابی: پس از تصویب اسناد و برنامه‌های مرتبط با جوانان معمولاً هیچ سازوکار دقیق، باثبتات و قدرتمندی برای نظارت و ارزیابی وجود ندارد که بر روند اجرایی شدن آنها نظارت کرده و ارزیابی‌های علمی و متقنی را از زوایای مختلف درباره آنها انجام دهد و نتیجه آنها را جهت اتخاذ تصمیمات بعدی به نهادهای ذی‌صلاح (به‌ویژه شورای عالی جوانان و هیأت دولت) منعکس نماید.

۵- فقدان ضمانت /جرد: اسناد و برنامه‌های مصوب فاقد ضمانت اجرای کافی هستند و دستگاههای مختلف با هیچ‌گونه پاداش یا مجازاتی در قبال انجام یا عدم انجام این اسناد مواجه نمی‌شوند.

بطور کلی، بررسی قوانین و دستورالعمل‌های موجود در مورد جوانان طی سالهای اخیر نشان می‌دهد که:

- در دوره‌های مختلف و با روی‌کار آمدن دولتها با خط مشی‌های متفاوت نگاه به جوانان و امور آنان نیز تغییر یافته است. بر این مبنای سیاست‌های مرتبط با جوانان در یک دولت با روی‌کار آمدن دولت بعدی گاهاً در محقق افتاده است و باعث عملیاتی نشدن برنامه‌های قبلی شده است. براین اساس می‌بایست نهادی فرا سیاسی و مستقل برای برنامه‌ریزی، سیاست-گذاری و اجرایی نمودن قوانین مرتبط با جوانان شکل گیرد.
- رویکرد غالب برنامه‌ای به جوانان در بیشتر ادوار زمانی فرهنگی محور بوده است. این در حالی است که امروزه بیشتر مسائل جوانان به اقتصاد برمی‌گردد لذا اتخاذ رویکرد اقتصادی در حوزه جوانان در کنار رویکردهای دیگر بیش از پیش مورد نیاز است.
- روند افزایشی سن ازدواج جوانان در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد برنامه‌ها و سیاست‌های مرتبط با ازدواج جوانان همانند قانون تسهیل ازدواج و قانون ساماندهی ازدواج جوانان بطور مؤثری عملیاتی و اجرا نشده‌اند. لذا قوانین مربوطه نیاز به بازنگری دارند و باید آسیب‌شناسی شود که چرا این سیاستها موفق نبوده و به اهداف مورد نظر نرسیده‌اند. جای این سوال باقی است که آیا قبل از تصویب چنین سیاستهایی بررسی لازم برای منطقی بودن و واقعی بودن این سیاستها انجام شده است، یا اینکه آرمانگرایی سیاستگذاران در تصویب آنها نقش داشته است؟
- در برنامه‌های ۵ ساله توسعه موارد قانونی به شکل کلی و سربسته به برخی امور جوانان اشاره دارند. در حالی که با توجه به نسبت قابل توجه جمعیت جوان در کشور، قوانین می‌بایست روشن‌تر و با جزئیات دقیق، مسائل جوانان را مورد توجه قرار دهند.

- به منظو شناخت درست تر مسائل جوانان و عملیاتی شدن بهتر سیاست‌گذاری‌ها، بهتر است که از خود جوانان نیز به منظور تدوین قوانین بهره برده شود. عبارتی شناخت درست کمبودهای جوانان باید با مشارکت بیشتر آنان در تدوین این برنامه‌ها دنبال گردد.
- در کنار محدودیت‌های سیاستی در زمینه استراتژی و برنامه ملی منسجم و جامع مرتبط با جوانان، فقدان طرح‌ها و پیمایش‌های در سطح ملی مرتبط با جوانان، ارزش‌ها و انتظارات آنها بارز و مشخص است. از این‌رو، اجرای پیمایش ملّی ارزش‌ها و نگرش‌های مرتبط با جوانان ضروری و اساسی است. تهیه بانک‌های اطلاعاتی، انجام پیمایش‌ها و پژوهش‌های تکمیلی، از جمله طراحی و اجرای تحقیقات طولی در خصوص ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان، نیازها و ظرفیت‌های آنها می‌تواند بستر شناختی مناسبی برای سیاست‌گذاری در مورد جوانان فراهم آورد.
- در مرور قوانین مرتبط با جوانان و در بحث بیکاری که شاید بتوان گفت مهم‌ترین مسئله کنونی جوانان ایرانی و خصوصاً فارغ‌التحصیلان دانشگاهی است، برنامه مدون و لازم الاجرايی که بطور جدی در دستور کار نهادهای ذی‌ربط قرار گیرد یافتد نشد و فقط در مواردی با کلی‌گویی و در کنار سایر مسائل به این موضوع نیز اشاراتی شده بود. لذا مسئله بیکاری جوانان باید بسیار جدی‌تر دنبال گردد و سیاست‌ها و برنامه‌های مستقلی به منظور رفع این مسئله حاد تدوین گردد.
- در زمینه سلامت جوانان عملاً برنامه مشخصی که فقط خاص جوانان باشد در هیچ‌کدام از قوانین و سیاست‌گذاری‌های مرور شده دیده نمی‌شود. جوانان در معرض خطرات خاصی مثل‌آ سوانح و حوادث رانندگی قرار دارند، همچنین با افزایش سن ازدواج، امکان بروز رفتارهای پرخطر جنسی و بهداشتی بالقوه در بین جوانان بیشتر می‌شود که این موضوع نیز در هیچ‌کدام از برنامه‌ها و موارد قانونی مورد بررسی دیده نشده است.

منابع و مأخذ

- احمدنیا، شیرین و امیرهoshنگ مهریار (۱۳۸۳). نگرش و ایدهآل‌های نوجوانان تهرانی در زمینه همسرگرینی، فرزندآوری و تنظیم خانواده، مجموعه مقالات دومین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران.
- اسلامی تبار، شهریار، بهنام واعظ و افشین سلیمانی (۱۳۸۲). نگاهی اجمالی به تحولات بهداشت و جوانان، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۲، ۱۵-۱۶.
- پورمرزی، داود، شهناز ریماز، عفت‌السادات مرقاتی خویی، مریم رازی و مصطفی شکوهی (۱۳۹۲). بررسی مقایسه‌ای نیازهای آموزشی بهداشت جنسی و باروری جوانان در دو موقعیت قبل و بعد از ازدواج در شهر تهران، مجله علوم پژوهشی رازی، دوره ۲۰، شماره ۱۰۶، صص ۳۸-۳۰.
- تاج‌هزینانی، علی‌اکبر (۱۳۹۲). سیاست‌گذاری اجتماعی حوزه جوانان در ایران، از سلسله سخنرانی‌های ادواری انجمن جامعه‌شناسی ایران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۰ آذرماه ۱۳۹۲.
- جواهری، فاطمه و لیلا باقری (۱۳۹۰). اینترنت، جوانان و نظم جامعه: تحلیل ثانویه تحقیقات موجود، مجله تحلیل اجتماعی، شماره ۶۰/۴.
- خدادکاشی، فرهاد و فریده باقری (۱۳۸۴). نحوه توزیع فقر بین خانوارهای ایرانی (۱۳۷۱-۷۹)، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، شماره ۲۲، صص ۴۲-۳۱.
- خسروی، اردشیر و همکاران (۱۳۹۲). سیمای مرگ و میر در ۲۹ استان کشور طی سال‌های ۱۳۸۵-۸۹، تهران: وزارت بهداشت درمان و آموزش پژوهشی، معاونت بهداشت، مرکز مدیریت شبکه، گروه فناوری و مدیریت اطلاعات.
- خلج‌آبادی فراهانی، فریده و امیرهoshنگ مهریار (۱۳۸۹). بررسی نقش خانواده در ارتباطات با جنس مخالف قبل از ازدواج در دختران دانشجو در تهران، فصلنامه خانواده پژوهی، سال ششم، شماره ۲۴، صص ۴۶۸-۴۴۹.
- دروید آهی، ناهید (۱۳۸۱). تحولات دموگرافیک و پدیده مضیقه ازدواج در ایران، مقاله ارائه شده در نخستین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران.
- دلخموش، محمدتقی (۱۳۸۸). سلسله مراتب ارزش‌های ازدواج در جوانان ایرانی، خانواده پژوهی، ۵ (۱۸)، صص ۲۳۰-۲۰۷.
- ذکائی، محمدسعید (۱۳۸۵). جوانان، جهانی‌شدن و مهاجرت‌های بین‌المللی، پژوهشی در میان نخبگان جوان، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۲، صص ۷۵-۴۱.
- راغفر، حسین و زمزم سادات اصل (۱۳۸۸). اندازه‌گیری میزان آسیب پذیری سرپرست خانوار نسبت به فقر، www.monazerehsima.ir/uploads/media/1_abstract.pdf
- رحیمی موقر، آفرین، الهه سهیمی ایزدیان، و مسعود یونسیان (۱۳۸۵). مطالعه مروری وضعیت مصرف مواد در دانشجویان کشور، فصلنامه پایش، ۵ (۲)، صص ۱۰۴-۸۳.
- رشیدیان همکاران (۱۳۹۱). گزارش نخست دیده بانی سلامت کشور، مطالعه شاخصهای چندگانه سلامت و جمعیت، سیمای سلامت و جمعیت در ایران، موسسه ملی تحقیقات سلامت جمهوری اسلامی ایران.
- سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۰). داده‌های ثبتی ازدواج و طلاق، ۱۳۹۰. سایت سازمان ثبت احوال کشور.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱)، بررسی وضعیت بهداشت جوانان، واحد پژوهش و تحقیق.
- سراج‌زاده، حسین و ایرج فضی (۱۳۸۶). بررسی وضعیت مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین دانشجویان، پژوهشی پیمایشی از دانشگاه‌های دولتی تحت پوشش وزارت علوم در سال تحصیلی ۱۳۸۱-۸۲، رفاه اجتماعی، ۷ (۲)، صص ۱۱۰-۸۵.
- سلیمانی نیا، لیلا، علی‌رضا جزایری و پروانه محمدخانی (۱۳۸۴). نقش سلامت روان در ظهور رفتارهای پرخطر نوجوانان، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۹۰-۷۵.

شیانی، مليحه، میرطاهر موسوی و سعید مدنی قهفرخی (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی جوانان در ایران، مجله جامعه شناسی ایران، دوره دهم، شماره ۳، صص ۸۴-۵۷.

صادقی، رسول (۱۳۹۱). تغییرات ساختار سنی و ظهور پدیده پنجره جمعیتی در ایران: پیامدهای اقتصادی و الزامات سیاستی، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۵۵ (زمستان)، صص ۱۵۰-۹۵.

صادقی، رسول (۱۳۹۱). مهاجرت و جابجایی‌های جمعیتی در بستر فاز پنجره جمعیتی، مقاله ارائه شده در ششمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران.

صادقی، رسول، اسماعیل بلای و احمد محمدپور (۱۳۸۹). نابرابری اجتماعی در حوزه فراغت جوانان، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۳۹، صص ۳۸۹-۳۵۷.

صادقی، رسول، علی محمد قدسی و جواد افشارکهن (۱۳۸۶). واکاوی مسئله ازدواج و اعتبارسنگی یک را حل، مجله علمی - پژوهشی پژوهش زنان، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۰۸-۸۳.

عباسی‌شوازی، محمدجلال و همکاران (۱۳۸۴). بررسی باروری پایین در ایران ۱۳۸۴، طرح پژوهشی دانشگاه تهران و دانشگاه ملی استرالیا.

عباسی‌شوازی، محمدجلال و عباس عسکری‌ندوشن (۱۳۸۷). آرمانگرایی در توسعه و نگرش‌های مرتبط با خانواده در ایران (مطالعه‌ای موردی در شهر یزد)، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۴، صص ۷۲-۴۹.

عباسی‌شوازی، محمدجلال و رسول صادقی (۱۳۹۱). مرور تحقیقات و مطالعات جوانان در ایران: خلاصهای تحقیقاتی و الزامات سیاستی، طرح پژوهشی پژوهه جمعیت و توسعه دانشگاه تهران با حمایت مالی صندوق جمعیت ملل متحد.

عباسی‌شوازی، محمدجلال، میمنت حسینی‌چاوشی، طه نورالله، فریبادات بنی‌هاشمی (۱۳۸۹). تحولات باروری در ایران با استفاده از روش فرزندان خود در برآورد باروری با استفاده از داده‌های سرشماری ۱۳۸۵، پژوهشکده آمار ایران، تهران.

عبداللهیان، حمید (۱۳۸۳). ارزش، سنت و بازتولید فرهنگی؛ نشانه‌های شکاف بین ایده‌آل‌های دو جنس در خصوص بازتولید ارزشهای مربوط به خانواده و ازدواج، مجموعه مقالات دومین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران.

عسکری‌ندوشن، عباس، محمدجلال عباسی‌شوازی و رسول صادقی (۱۳۸۸). مادران، دختران و ازدواج: تفاوت‌های نسلی در ایده‌ها و نگرش‌های ازدواج در شهر یزد، مجله مطالعات راهبردی زنان، شماره ۴۴، ویژه نامه مسائل دختران، صص ۳۶-۷.

قاضی‌طباطبایی، محمود، دروی پاولاک‌وابوعلی ودادهیر (۱۳۸۵)، برساخت یک مسئله اجتماعی - جمعیتی: درآمدی بر جمعیت‌شناسی اجتماعی‌انتقادی اج آی وی / ایدز در ایران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، سال یکم، شماره ۲، صص ۱۷۰-۱۳۶.

قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۹۴).

قدیری معصوم، مجتبی، حبیبه یوسفی، محمد اکبرپور و احمد خلیلی (۱۳۹۱). تعارض روستاگریزی جوانان با روند توسعه روستایی (مطالعه موردی دهستان دیزمار غربی شهرستان جلفا)، پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره دوم، صص ۱۱۷-۹۷.

کیانی، داود (۱۳۸۶). سیاست گذاری جوانان در جمهوری اسلامی ایران ۱۳۸۶-۱۳۵۷، معاونت مطالعات و تحقیقات، سازمان ملی جوانان.

کیوان‌آرا، محمود، مسعود کیانپور، و مهدی ژیانپور (۱۳۸۷). تجارب معتقدان از پژوهشی شدن اعتماد، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۲۹.

لوپز، و یویان مرسدس (۱۳۸۲)، جوانان و ایدز، ترجمه فرامرز ککولی‌دزفولی، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۴-۳، صص ۱۷۷-۱۳۵.

محمدی، علی، زهره احمدآبادی، لیلی پناغی، و محمود حیدری (۱۳۹۰). ساخت و هنجاریابی مقیاس خطرپذیری جوانان، مجله روانشناسی، شماره ۵۸، صص ۱۴۶-۱۲۹.

محمودیان، حسین و رسول صادقی (۱۳۸۸). جمعیت، بهداشت و توسعه پایدار با تاکید بر جوانان: مسائل و چالش‌ها، صص ۹۹-۶۷، در کتاب جمعیت، برنامه‌ریزی و توسعه پایدار (مجموعه مقالات)، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.

مرکز آمار ایران (۱۳۵۵). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۵۵.

مرکز آمار ایران (۱۳۶۵). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵.

- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). داده‌های سطح فردی و خانوار از فایل نمونه سرشماری ۱۳۹۰. سایت مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). داده‌های سطح فردی و خانوار از فایل نمونه سرشماری ۱۳۸۵. سایت مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۹) نتایج آمارگیری گذران وقت نقاط شهری سال ۱۳۸۷-۸۸. تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). گزیده نتایج سرشماری جمعیتی ۱۳۹۰، سایت مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۲) نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰ [منبع الکترونیک]. <http://www.sci.org.ir>
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) مجموعه مدارک طرح آماری گذران وقت سال ۱۳۸۷-۸۸. کد سند: ۰۳-۲۱-۰۵-WI-۵۰۰۰.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۸) نتایج طرح آمارگیری گذران وقت: نقاط شهری کشور ۱۳۸۷-۸۸. قابل دسترس در: <http://www.amar.org.ir/DesktopModules/Magazines/showMagazine.aspx?id=40&mID=208>
- موسوی، میر طاهر (۱۳۸۵). طرح بررسی و سنجش سرمایه اجتماعی در ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- مومن‌نسب، مرضیه، سیدسعید نجفی، محمدحسین کاوه و فرناز احمدپور (۱۳۸۵). بررسی میزان شیوع رفتارهای مخاطره‌آمیز بهداشتی در دانشجویان مراکز آموزش عالی شهر خرم آباد ۱۳۸۳-۸۴، ۸(۲)، صص ۲۳-۲۹.
- مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۷۰-۹۰). آمار تعداد دانشجویان دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی در کشور.
- میرزایی، محمد و شفیعه قدرتی (۱۳۹۰). سطح و الگوی مرگ و میر در ایران با تأکید بر علل مرگ ۱۳۸۷، نامه انجمن جمعیت‌شناسی، شماره ۱۲، صص ۴۷-۷۵.
- میرزایی، محمد و همکاران، زیرچاپ، تحلیل فرونی مرگ و میر مردان به زنان با تأکید بر شاخص نسبت فوت مردان بر زنان در ایران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران.
- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۱۳۷۹). نتایج بررسی جمعیتی و بهداشتی ایران در سال ۱۳۷۹، DHS.
- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۱۳۹۲). آخرین آمار مربوط به عفونت HIV/AIDS در ایران، مرکز مدیریت بیماریهای واگیر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

- Abbasi-Shavazi, M.J. Lutz, W., Hosseini-Chavoshi, M. and KC, S., (2008), Education and the world's most repaid fertility decline in Iran, International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) Interim Report IR-2008-010, Laxenburg, Austria.
- Abbasi-Shavazi, MJ., P. McDonald, and Hosseini-Chavoshi, M. (2009), The Fertility Transition in Iran: Revolution and Reproduction, Springer, Dordrecht.
- Abbasi-Shavazi, MJ., S. P. Morgan, M. Hosseini-Chavoshi, and P. McDonald, (2009), Family change and continuity in Iran: Birth control use before first pregnancy, Journal of Marriage and Family, 71: 1309-1324.
- Abbasi-Shavazi, M. J. and Rasoul Sadeghi, (2011), The Adaptation of Second-generation Afghans in Iran: Empirical Findings and Policy Implications, MEI-FRS Working Paper, Middle East Institute & Foundation Recherche Strategique.

- Abbasi-shavazi, M. J., and R. Sadeghi., 2014. Socio-cultural Adaptation of Second-generation Afghans in Iran, International Migration, in press
- Abbasi-Shavazi, M. J., A. Askari Nodoushan, and A. Thornton (2012), Family Life and Developmental Idealism in Yazd, Iran, Demographic Research, Vol. 26 , Pp. 207-238
- Abbasi-Shavazi M. J., M. Hosseini-Chavoshi, A. Khosravi, and F. Banihashemi (2013), The own-children estimates of fertility applied to the 2011 Iran Census and the 2010 Iran-MIDHS: An evaluation, Paper presented at the XXVII IUSSP International Population Conference, 26– 31 August, Busan, Republic of Korea
- Abbasi-Shavazi M. J., M. Hosseini-Chavoshi, and F. S. Bani Hashemi, (2013), Fertility Trends and Levels over the last Four Decades in Iran: Application of the the Own-children Method of Fertility Estimation to the 1986 to 2011 censuses, Research Report, Statistics Research and Training Centre, Tehran, Iran.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental Divorce and Adult Well-Being: A Meta-Analysis, Marriage and the Family, 53(1), 43-58.
- Becker, G. S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. Journal of Political Economy, Vol. 70, No. 5.
- Becker, G. S. (1975). Human Capital. Encyclopedia Essay on Human Capital. www.econlib.org/library/enc/humancapital.html.
- Bloom, D. E., and J. G. Williamson (1998). Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia, World Bank Economic Review12 (3): 419-455.
- Bloom, D. E., D. Canning, and J. Sevilla (2003). The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change, Population Matters Monograph MR-1274, RAND, Santa Monica.
- Bourdieu, P (1985), 'The Forms of capital' Pp.241-258, in J Richardson(ed.). Handbook of Theory and Research for the sociology of Education New York, Green wood.
- Caldwell, J. (1982). Theory of Fertility Decline. London: Academic Press.
- Casterline, J. B. (2001). Diffusion Processes and Fertility Transition: Introduction", in National Research Council, Diffusion Processes and Fertility Transition: Selected Perspectives, Washington D.C: National Academy Press, Pp 1-38.
- Coleman, J. (1988a), 'The creation and destruction of social capital: implications for the law', Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy, vol. 3, Pp. 375-404.
- Dixon, R. (1971). Explaining Cross Cultural Variations in Age at Marriage and Proportions Never Marrying, Population Studies, 25(2): 215-233.
- Good, W (1963). World Revolution and Family Patterns, London: Free Press of Glencoe.
- Horomnea, E., and A. M Istrate, (2011). considerations on Human Capital Concept. The Annals of The "Ştefan cel Mare" University of Suceava. Fascicle of the Faculty of Economics and Public Administration.

- Hosseini-Chavoshi, M., McDonald, P., and MJ. Abbasi-Shavazi, 2007, Fertility and Contraceptive Use Dynamics In Iran: Special focus on Low Fertility Regions, Australian Demographic and Social Research Institute, Working Papers, No. 1, Australian National University, Canberra.
- Hosseini- Hosseini-Chavoshi, M., 2007, Fertility regulation in Iran, PhD Thesis, Australian Demographic and Social Research Institute, Australian National University, Canberra.
- Hosseini-Chavoshi, M. McDonald, P., and Abbasi-Shavazi M. J., 2013 Tempo and quantum of fertility in Iran: An Application of the Synthetic Parity Progression Ratio Method, Paper presented at the XXVII IUSSP International Population Conference, 26– 31 August, Busan, Republic of Korea.
- Khosrokhavar, F. and M. A. Ghaneirad (2010) 'Iranian Women's Participation in the Academic World', Iranian Studies, 43: 2, 223 — 238
- Lesthaeghe, R (1983). A Century of Demographic and Cultural Change In Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions, Population and Development Review 9(3): 411-436.
- Lloyd, C.B. (2005) Growing up global: The changing transitions to adulthood in developing countries. Washington, D.C.: The National Academies Press.
- Lutz, W., J. C. Cuatesma, and M.J. Abbasi-shavazi (2010). Demography, Education, and Democracy: Global Trends and the Case of Iran, Population and Development Review 36 (2): 253- 281
- McDonald, P. (2006). Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy, Population and Development Review 32(3):485–510.
- Mensch, B. S., S. Singh, and J. B. Casterline (2005) .Trends in the Timing of First Marriage Among Men and Women in the Developing World, Working Paper No. 202, Population Council, New York.
- Mortimer, J.T. and Larson, R.W. (2002) The changing adolescent experience: Societal trends and the transition to adulthood. Cambridge: Cambridge University Press.
- Okano, K.H. (2009) Young women in Japan: Transition to adulthood. Oxon: Routledge.
- Oppong, C. (1980), A synopsis of seven roles and status of women: an outline of a conceptual and methodological approach and a framework for collection and analysis of qualitative and quantitative data relevant to women's productive and reproductive activities and demographic change, Meeting of experts on research on the status of women, development and population trends: evaluation and prospects. Paris, 25-28 November.
- Oppong, C. (1983) Women's roles, opportunity costs, and fertility. In determinants of fertility in developing countries. Bulatao, R.A. and Lee. R.D. (eds.). Academic Press. Pp. 547-589.

- Putnam, R. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton.
- Raley, R. K., T. E. Durden, and E. Wildsmith (2004). Understanding Mexican-American Marriage Patterns Using a Life-Course Approach, *Social Science Quarterly* 85 (4): 873-890.
- Rindfuss, R. (1991) The Young Adult Years: Diversity, Structural Change and Fertility, *Demography* 28(4): 493–512.
- Salehi-Isfahani, D, Abbasi-Shavazi, M & Hosseini Chavoshi, M. (2010), Family planning and fertility decline in rural Iran: the impact of rural health clinics, 19 (1): 159–180.
- Salehi-Isfahani, J., and D. Egel, 2007. Youth Exclusion in Iran: The State of Education, Employment and Family Formation, Middle East Youth Initiative Working Paper.
- Sedigh-Sarvestani, R. (2004). Risk Factors for Substance Abuse and Other Adolescent Problem behaviors among Iranian High School Students, *Journal of Social Science*, 22, Pp101-118
- Sundaram, A. (2005). Modernization, Life Course, and Marriage Timing in Indonesia, PhD Dissertation, University of Maryland, College Park.
- Thornton, A, G. Binstock, and D. Ghimire (2004). International Networks, Ideas, and Family Change, PSC Research Report 04-566. October 2004.
- Thornton, A. (2001). The Developmental Paradigm, Reading History Sideways, and family change.” *Demography* 38(4): 449-465.
- UNAIDS (2004), Report on the global HIV/AIDS epidemic, Geneva.
- Weeks, J. R (2002). Population: An Introduction to Concepts and Issues, Eighth Edition, Wadsworth.
- Westley, S. D., and M. Kim Choe, (2002). Asia’s Changing Youth Population, Pp. 57-68, in The Future of Population in Asia, East-West Center.
- WHO, 2013. Global status report on road safety 2013: supporting a decade of action.
- Xenos, P. and M. Kabamalan, (1998). The social demography of Asian youth: A reconstruction over 1950-1990 and projections to 2025, EAST-WEST CENTER WORKING PAPERS, No. 102.
- Xenos, P., and M. Kabamalan, (2005). A Comparative History of Age-Structre and Social Transitions among Asian Youth, Chapter 4, Pp. 57-88 in in Population, Resources and Development: Riding the Age Waves Volume.1, Edited by Tuljpurkar, S., I. Pool, and V. Prachuabmoh, Springer Press.
- Yeung, W-J. J., Alipio, C. and Furstenberg Jr., F.F. (2013). Transitioning to adulthood in Asia: School, work, and family life. Philadelphia: The American Academy of Political and Social Science.

جداول ضمیمه گزارش

جدول ۱ ضمیمه، توزیع حیطه‌ها و حوزه‌های پژوهشی در مطالعات و تحقیقات جوانان

حوزه‌های پژوهشی	فرآونی	درصد
آسیب‌های اجتماعی	۸۲	۲۱,۶
تحصیلات و اشتغال	۴۳	۱۱,۳
اوقات فراغت و گذران وقت	۳۹	۱۰,۳
ازدواج و تشکیل خانواده	۳۵	۹,۲
مشارکت اجتماعی	۲۸	۷,۴
هویت	۲۷	۷,۱
رفتارهای پرخطر بهداشتی	۲۴	۶,۳
اینترنت، رسانه‌ها و دنیای مجازی	۲۲	۵,۸
دینداری	۲۱	۵,۵
روابط بین نسلی	۱۶	۴,۲
مهاجرت و جابجایی	۱۵	۳,۹
معاشرت و روابط دوستی دختر و پسر قبل از ازدواج	۱۵	۳,۹
ارزش‌ها و انتظارات اجتماعی	۱۳	۳,۴
کل	۳۸۰	۱۰۰,۰

جدول ۲ ضمیمه، مهمترین ابعاد و موضوعات مورد بررسی در هر کدام از حوزه‌های پژوهشی تحقیقات جوانان

(۱) ازدواج و تشکیل خانواده	
(۲) معاشرت و روابط دوستی دختر و پسر قبل از ازدواج	<ul style="list-style-type: none"> ▪ نگرش ها و ایده‌الهای ازدواجی (زمان ازدواج و ملاکهای همسرگیری) ▪ افزایش سن ازدواج و عوامل موثر بر آن ▪ مسئله ازدواج و عوامل زمینه ساز آن ▪ نگرش نسبت به ازدواج وقت ▪ تمایل به زندگی‌های مجردی و مستقل شدن از خانواده
(۳) روابط بین نسلی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ بررسی شکاف نسلی در بین جوانان ▪ تفاوت‌های نسلی در ارزش‌ها و آرمان‌ها (بوجه ارزش‌های مذهبی) ▪ تفاوت‌های نسلی در ازدواج و ارزش‌های خانوادگی
(۴) رفتارهای پرخطر بهداشتی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ وضعیت بهداشت و سلامت جوانان ▪ مسائل سالم روان در بین جوانان ▪ رفتارهای پرخطر بهداشتی در بین جوانان، بهداشت باروری آگاهی، نگرش و عملکرد به روابط جنسی ناسالم، اچ ای وی/ایدز و غیره ▪ تصادفات در بین جوانان
(۵) تحصیلات و اشتغال	<ul style="list-style-type: none"> ▪ وضعیت آموزش و تحصیلات جوانان ▪ وضعیت اشتغال و بیکاری جوانان، بوجه فارغ التحصیلان دانشگاهی ▪ نیازهای شغلی و مهارتی جوانان ▪ زنان جوان و بازار کار؛ تحصیلات و واقعیت‌ها
(۶) مهاجرت و جابجایی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ وضعیت مهاجرت جوانان ▪ بسترهاي اقتصادي، اجتماعی و جمعیتی مهاجرت جوانان ▪ آثار و پیامدهای مهاجرت جوانان ▪ تمایل جوانان به مهاجرت به خارج از کشور
(۷) اوقات فراغت	<ul style="list-style-type: none"> ▪ گذران وقت و رفتارهای فراغتی جوانان ▪ نیازسنجی و نگرش نسبت به برنامه‌های فراغتی ▪ ورزش و فعالیت جسمانی در بین جوانان ▪ جوانان و استفاده از رسانه‌های جمعی (تلوزیون، اینترنت و...) ▪ نابرابری‌های اجتماعی در خواهه فراغت ▪ ابعاد اسیب‌زاگی رفتارهای فراغتی
(۸) اینترنت، رسانه‌ها و دنیای مجازی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ جوانان و زندگی با اینترنت ▪ جوانان و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی ▪ جوانان، تلفن همراه و ارتباطات میان فردی ▪ شکاف دیجیتالی جوانان با والدین و سل‌های قبلی ▪ اعتیاد به اینترنت و اسیب‌های آن
(۹) هویت	<ul style="list-style-type: none"> ▪ هویت فردی و جمعی جوانان ▪ هویت‌های ملی و قومی ▪ فرایندهای هویت‌پایی جوانان ▪ عوامل موثر بر هویت و سبک زندگی جوانان ▪ از خود بیگانگی و بحران هویت جوانان
(۱۰) دینداری	<ul style="list-style-type: none"> ▪ وضعیت دینداری جوانان و سنجش آن ▪ جامعه‌پذیری دینی جوانان ▪ عوامل موثر بر نگرش‌ها و رفتارهای دینی جوانان ▪ نگرش جوانان نسبت به ارزش‌ها و شعائر دینی ▪ گرایش به حجاب در بین دختران جوان و عوامل موثر بر آن
(۱۱) مشارکت اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ مشارکت اجتماعی و سیاسی جوانان ▪ وضعیت فعالیت جوانان در تشکل‌های غیردولتی ▪ مشارکت جوانان در مراسم دینی - مذهبی ▪ سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی جوانان
(۱۲) ارزش‌ها و انتظارات اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان ▪ آرزوها و تمایلات تحصیلی، شغلی و خانوادگی جوانان ▪ جوانان و نگاه به آینده
(۱۳) اسیب‌های اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ اتحرافات و بزهکاری جوانان ▪ جرایم جوانان؛ علل و عوامل زمینه‌ساز آن ▪ مسایل و اتحرافات جنسی جوانان ▪ بسترهاي اجتماعی اتحرافات و بزهکاری جوانان شهری

جدول ۳ ضمیمه، نتایج تحلیل دومتغیره تأثیر مشخصه‌های اقتصادی- اجتماعی بر وضعیت ازدواجی جوانان، ۱۳۸۵

نسبت افراد ازدواج کرده (%)						مشخصه‌های اجتماعی - جمعیتی	
ساله ۲۵ ۲۹		ساله ۲۰ ۲۴		ساله ۱۵ ۱۹			
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد		
۷۵/۴	۷۱/۸	۵۷/۳	۳۰/۶	۲۴/۵	۲/۶	تفاوت آماری	محل سکونت
۷۹/۶	۶۶/۰	۵۵/۸	۲۲/۲	۱۸/۴	۱/۶		
***	***	***	***	***	***		
۴۸/۴	۴۵/۳	۲۲/۶	۷/۲	۵/۸	۰/۶	تفاوت آماری	اشغال به تحصیل
۷۹/۲	۶۹/۶	۶۲/۴	۲۹/۶	۳۶/۱	۳/۸		
***	***	***	***	***	***		
۸۱/۵	۷۲/۳	۶۴/۰	۳۸/۶	۳۶/۱	۷/۶	تفاوت آماری	سطح تحصیلات
۷۹/۹	۸۰/۰	۶۴/۵	۴۲/۷	۳۳/۲	۵/۰		
۸۴/۷	۷۳/۸	۷۰/۶	۳۲/۸	۳۶/۴	۳/۱		
۷۸/۷	۶۵/۱	۵۶/۲	۲۱/۴	۱۳/۹	۱/۱		
۶۱/۶	۵۰/۷	۲۹/۲	۱۰/۴	۹/۸	۱/۱		
***	***	***	***	***	***		
۷۹/۵	۳۹/۰	۵۷/۶	۱۱/۷	۲۱/۱	۱/۱	تفاوت آماری	وضع فعالیت
۶۷/۷	۷۷/۰	۴۵/۱	۳۹/۸	۲۱/۶	۵/۳		
***	***	***	***	ns	***		
۷۹/۵	۳۹/۹	۵۷/۷	۱۱/۹	۲۱/۲	۱/۲	تفاوت آماری	طبقه شغلی
۶۵/۸	۷۸/۸	۴۵/۰	۴۰/۹	۱۹/۲	۵/۴		
۶۵/۰	۷۶/۷	۴۳/۲	۳۹/۰	۲۱/۷	۵/۲		
۷۱/۴	۶۹/۷	۴۹/۵	۲۶/۷	۲۷/۶	۹/۱		
***	***	***	***	ns	***		
۷۷/۸	۷۷/۶	۶۱/۸	۳۷/۹	۲۸/۱	۳/۷		
۷۸/۸	۷۱/۰	۵۹/۹	۲۸/۲	۲۳/۲	۲/۰	تفاوت آماری	وضعیت اقتصادی خانوار
۷۶/۴	۵۷/۳	۴۸/۰	۱۷/۰	۱۴/۴	۱/۲		
ns	***	***	***	***	***		
۶۳,۵۳۲	۶۳,۴۲۲	۷۷,۸۸۸	۶۸,۴۶۴	۷۴,۹۶۴	۷۱,۴۰۳	حجم نمونه	

نکته: ns غیر معنادار، * معنادار در سطح ۵ درصد ($P<0.05$)؛ ** معنادار در سطح ۱ درصد ($P<0.01$)؛ *** معنادار در سطح ۰.۱ درصد ($P<0.001$)

منبع: پردازش بر اساس داده‌های خام فایل دو درصدی سرشماری ۱۳۸۵.

جدول ۴ ضمیمه، نتایج تحلیل دومتغیره تأثیر مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی بر وضعیت ازدواجی جوانان، ۱۳۹۰

نسبت افراد ازدواج کرده (%)						مشخصه‌های اجتماعی - جمعیتی		
۲۵-۲۹ ساله		۲۰-۲۴ ساله		۱۵-۱۹ ساله				
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد			
۷۴,۴	۶۷,۰	۵۹,۶	۲۸,۴	۲۸,۶	۳,۱	تفاوت آماری	محل سکونت	
۷۲,۹	۵۷,۲	۵۲,۳	۲۰,۶	۱۸,۶	۱,۸			
ns	***	***	***	***	***			
۷۷,۵	۶۲,۴	۶۶,۳	۲۸,۵	۴۲,۱	۴,۶	تفاوت آماری	اشتغال به تحصیل	
۴۱,۲	۳۷,۰	۲۲,۷	۷,۰	۶,۱	۰,۸			
***	***	***	***	***	***			
۷۴,۰	۶۴,۹	۶۳,۶	۳۵,۶	۳۱,۷	۸,۲	تفاوت آماری	سطح تحصیلات	
۸۰,۷	۷۵,۶	۶۸,۹	۳۹,۵	۳۶,۲	۶,۱			
۸۵,۳	۶۷,۸	۷۵,۳	۳۳,۱	۴۶,۶	۴,۱			
۸۲,۷	۶۱,۰	۶۴,۸	۲۲,۳	۱۵,۹	۱,۴			
۵۴,۸	۴۲,۲	۲۹,۰	۹,۷	۹,۹	۱,۳			
***	***	***	***	***	***			
۷۵,۹	۳۰,۸	۵۴,۸	۱۰,۲	۲۱,۷	۱,۳	تفاوت آماری	وضع فعالیت	
۵۸,۰	۷۳,۱	۴۴,۹	۴۱,۶	۲۳,۶	۸,۸			
***	***	***	***	ns	***			
۳۸,۳	۶۹,۸	۲۹,۳	۳۵,۵	۱۶,۴	۶,۹	تفاوت آماری	طبقه شغلی	
۵۶,۳	۷۲,۳	۴۲,۷	۳۹,۱	۲۳,۸	۷,۳			
۵۹,۹	۶۲,۲	۵۰,۵	۳۹,۵	۲۹,۶	۱۴,۶			
***	***	***	***	***	ns			
۷۴,۰	۵۹,۸	۵۴,۸	۲۳,۰	۲۱,۹	۲,۲	در کل نمونه (%)		
۸۶۳۷۱	۸۴۰۴۸	۸۱۴۴۴	۷۷۹۰۰	۶۳۰۴۷	۶۲۶۱۷	حجم نمونه		

نکته: ns غیر معنادار، * معنادار در سطح ۵ درصد ($P<0.05$)؛ ** معنادار در سطح ۱ درصد ($P<0.01$)؛ *** معنادار در سطح ۰.۱ درصد ($P<0.001$)

منبع: پردازش بر اساس داده‌های خام فایل دو درصدی سرشماری ۱۳۹۰.

جدول ۵ ضمیمه، وظایف کلی وزارت ورزش و جوانان

۱ - حوزه ورزش

برنامه ریزی، سیاستگذاری و نظارت به منظور:

- توسعه و تعمیم ورزش و پرورش نیروی بدنی و تقویت روحیه سالم در افراد کشور.
- تعلیم و تربیت داوان و مریبان ورزش در سراسر کشور.
- همگانی کردن ورزش در سطح کشور
- تعمیم ورزش در روستاهای و مناطق عشاپری.
- ارتقاء سطح ورزش قهرمانی برای دستیابی به رتبه های برتر در میادین بین المللی.
- ارتقاء سطح ورزش حرفه ای با رویکرد اقتصادی.
- تأسیس، تجهیز و اداره ورزشگاهها (استادیوم ها) و سایر مراکز ورزشی جهت توسعه آنها.
- تدوین شاخصهای مربوط به صدور و لغو پروانه باشگاهها و تعیین صلاحیت اخلاقی مدیران مراکز ورزشی و تفریحات سالم کشور و نظارت بر فعالیتهای آنها طبق آئین نامه مصوب.
- هدایت و حمایت فدراسیون ها و هیئت های ورزشی برای دستیابی به اهداف ورزشی تعیین شده.
- بازرسی امور فنی مربوط به ورزش و تربیت بدنی در مدارس، داشتگاههای عالی و سایر دستگاه های اجرایی برای تحقق اهداف تعیین شده.
- ایجاد بستری مناسب جهت برقراری ارتباط واحدهای تحت پوشش سازمان با مراکز بین المللی تخصصی علمی - ورزشی به منظور دستیابی به آخرین اطلاعات و دستاوردها در زمینه های مربوطه.
- فراهم نمودن تمہیدات لازم برای تقویت مشارکت بخش غیر دولتی و تحکیم نهضت داوطلبی در فعالیتهای ورزشی.

۲ - حوزه جوانان

- مطالعه و پژوهش در حوزه های راهبردی امور جوانان به منظور بازشناسی و تعیین مسائل و نیازهای گوناگون جوانان و ارائه راهبردهای مناسب برای حل مسائل آن و هماهنگی مطالعات کاربردی دستگاه های اجرایی در این زمینه.
- شناسایی، نظارت، حمایت و تقویت تشكیل های غیردولتی جوانان.
- شناسایی فعالیتهای قابل واگذاری دستگاه های اجرایی به تشكیل ها و سازمان های غیردولتی جوانان با همکاری مراجع ذیربط.
- بررسی عملکرد و میزان اثربخشی فعالیتهای دستگاه های اجرایی مرتبط با امور جوانان و ارسال به مراجع ذی ربط.
- ساماندهی و نظارت بر مراکز خدمات مشاوره ای و اطلاع رسانی جوانان.
- طراحی و مدیریت برنامه های ملی ویژه و فراخشی و نمونه سازی فعالیتهای مر بوط به جوانان با همکاری دستگاه های اجرایی مربوط.
- تهیی و تدوین « برنامه جامع ساماندهی امور جوانان کشور » با عنایت به جایگاه نقش و مأموریت های اساسی دستگاه های مختلف دولتی و غیردولتی مرتبط با امور جوانان.
- مطالعه و بررسی قوانین و مقررات مربوط به جوانان در جهت رفع کاستی ها و پیشنهاد برای تغییر و اصلاح یا وضع قوانین جدید به مراجع ذی صلاح با همکاری دستگاه های ذی ربط.
- ساماندهی فعالیت های فراغتی نسل جوان مناسب با مقتضیات دوره جوانی در جهت سازندگی کشور و رفع محرومیت فرهنگی و اجتماعی جوانان در مناطق شهری و روستایی.
- ارائه شیوه های مناسب برای استفاده بهینه از استعدادها و توانایی های جوانان و بهره گیری بیشتر از امکانات و منابع دستگاه های اجرایی ذی ربط.
- همکاری در تعیین ضوابط و استاندارد برای فعالیت های مراکز فرهنگی و هنری مربوط به جوانان با دستگاه های اجرایی ذی ربط.

جدول ۶ ضمیمه، مواد قانونی مرتبط با جوانان در برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۰-۱۳۹۴) جمهوری اسلامی ایران

ماده قانون	مفاد ماده قانون
۶	و - به منظور ارتقاء کارکرد فرهنگی و هنری مساجد، برقراری عدالت فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی و جذب جوانان و نوجوانان به مساجد، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است با رعایت موازین اسلامی ترتیبی اتخاذ نماید تا پایان برنامه، حداقل یک چهارم مساجد شهری و روستاهای بالای هزار نفر جمعیت برخودار از کانون فرهنگی و هنری باشند.
۹	به دولت اجازه داده می شود به منظور افزایش سرانه بهره مندی اقشار مختلف مردم از فضاهای فرهنگی، هنری و ورزشی و ایجاد زیرساختهای لازم برای توسعه فعالیت فرهنگی و هنری اقدامهای زیر را انجام دهد: الف - حداکثر پنجاه درصد هزینه تکمیل مراکز فرهنگی، هنری، دینی و قرآنی دارای پیشرفت فیزیکی حداقل پنجاه درصد بخش غیر دولتی و همچنین احداث اماکن ورزشی همگوار و متعلق به مساجد و کانونهای فرهنگی ورزشی جوانان بسیج را که تکمیل و بهره برداری از آنها برای استفاده عمومی ضروری است براساس آین نامه مصوب هیئت وزیران به صورت کمک بلاعوض تأمین نماید.
۱۵	به منظور تحول بنیادین در آموزش عالی به ویژه در رشته های علوم انسانی، تحقق جنبش نرم افزاری و تعمیق مبانی اعتقادی، ارزش های اسلامی و اخلاق حرفه ای و با هدف ارتقاء کیفی در حوزه داشت و تربیت اسلامی، وزارت خانه های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پژوهشی مکلفند اقدامات زیر را انجام دهند الف - بازنگری متون، محتوا و برنامه های آموزشی و درسی دانشگاهی مبنی بر آموزه ها و ارزش های دینی و هویت اسلامی - ایرانی و انقلابی و تقویت دوره های تخصصیات تکمیلی با بهره گیری از آخرین دستاوردهای دانش بشری، با اولویت نیاز بازار کار
۱۶	دولت مجاز است به منظور دستیابی به گایگاه دوم علمی و فناوری در منطقه و تثبیت آن تا پایان برنامه پنجم اقدامات زیر را انجام دهد: ب - ایجاد طرفیت لازم برای افزایش درصد پذیرفته شدگان دوره های تخصصیات تکمیلی آموزش عالی، با ارتقاء کیفیت به گونه ای که میزان افزایش ورود داشت آموختگان دوره کارشناسی به دوره های تخصصیات تکمیلی به بیست درصد برسد. و - ارتقاء کمی و کیفی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی بر اساس عدالت آموزشی و اولویت های سند چشم انداز با رعایت سایر احکام این ماده. د - نسبت به ایجاد، راه اندازی و تجهیز آزمایشگاه کاربردی در دانشگاه ها و مؤسسات آموزشی، شهرکهای دانشگاهی، علمی، تحقیقاتی، شهرکهای فناوری، پارکهای علم و فناوری و مراکز رشد از طریق دستگاههای اجرایی و شرکت های تابعه و وابسته آنها اقدام نماید. بخشی از نیروی پژوهشی این آزمایشگاهها می تواند توسط پژوهشگران دستگاه اجرایی با شرکت، اعضاء هیئت علمی و دانشجویان تخصصی دانشگاه تأمین گردد. دانشگاههای اجرایی و شرکت های توافق از اعتبارات پژوهشی خود را از طریق این آزمایشگاهها هزینه نمایند. و - وزارت خانه های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پژوهشی مکلفند با همکاری سایر دانشگاههای ذی ربط ضمن اعمال اقدامات ذیل شاخصهای آن را پایش نموده و گزارش عملکرد سالانه را به کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای اسلامی ارائه نماید. ۱ - ارتقاء کمی و کیفی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی بر اساس عدالت آموزشی و اولویت های سند چشم انداز با رعایت سایر احکام این ماده
۱۷	دولت مجاز است به منظور توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکهای دانش بنیان اقدامات زیر را انجام دهد: ه - حمایت مالی از پایان نامه ها و رساله های دانشجویی در راستای ارتقاء بهره وری و حل مشکلات کشور و - تأمین و پرداخت بخشی از هزینه ثبت اختراعات، تولید دانش فنی و حمایت مالی از تولیدکنندگان برای خرید دانش فنی و امتیاز اختراعات
۱۸	دولت به منظور گسترش حمایتهای هدفمند مادی و منوی از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری اقدامات زیر را انجام دهد: الف - ارتقاء منزلت اجتماعی از طریق فرهنگ سازی ب - تسهیل در ارتقاء تحصیلی و ورود به رشته های تحصیلی مورد علاقه در دوره های قبل و بعد از ورود به دانشگاه ج - اعطاء حمایتهای مالی و بورس تحصیلی از طریق وزارت خانه های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پژوهشی و بنیاد ملی نخبگان د - هدایت تحصیلی در زمینه ها و رشته های اولویت دار مورد نیاز کشور ه - برقراری بیمه تأمین اجتماعی و بیمه پایه سلامت فرد و خانواده وی و - رفع دغدغه خطربیزی مالی در انجام مراحل پژوهشی و امور نوآورانه ز - حمایت از تجاری سازی دستاوردهای آنان ح - تقویت ابعاد معنوی، بصیرت افزایی، خودبایوری و تعلق ملی
۱۹	ط - ایجاد و تقویت مراکز علمی، تحقیقاتی و فناوری توامند در تراز بین المللی و با امکانات خاص در شاخه های مختلف علوم و فنون بنیادی و راهبردی با به کارگیری نخبگان و دانشمندان در جهت خلق دانش، ایده های نو و تبدیل علم به ثروت در طول برنامه ی - ایجاد فرصه های شغلی مناسب برای نخبگان و استعدادهای بزرگ متناسب با تخصص و توانمندی های آنها و اولویت های کشور با حمایت از سرمایه گذاریهای خطربندهای جهت تبدیل دانش فنی به محصول قابل ارائه به بازار کار ک - ایجاد ساز و کارهای مناسب برای افزایش سهم مشارکت انجمن های علمی، نخبگان و استعدادهای برتر در تصمیم سازی ها و مدیریت کشور ل - ایجاد ساز و کار لازم برای مشارکت انجمن های علمی، نخبگان و دانشمندان کشور در همایشها، کنفرانسها و مجامع علمی و پژوهشی بین المللی و برتر جهان و بهره گیری از توامندی های دانشمندان و نخبگان ایرانی در جهان و فراهم کردن فرصت های مطالعاتی مناسب در داخل و خارج کشور م - تأمین و پرداخت بخشی از هزینه های ثبت جواز امتیاز علمی در سطح ملی و بین المللی ایجاد تمهیدات و تسهیلات لازم برای انتشار آثار مفید علمی آنان
۲۰	الف - در راستای تحقق بند (۸) سیاستهای کلی ابلاغی ۱ و با هدف ارتقاء کیفی سه حوزه دانش، مهارت و تربیت اسلامی به دولت اجازه داده می شود برنامه تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش کشور را در چهار چوب قوانین موضوعه و با رعایت اولویت های ذیل تدوین نماید و پس از تصویب در هیئت وزیران به اجراء درآورد:

<p>۱- تحول در برنامه های آموزشی و پرورشی و درسی جهت کسب شایستگی های مورد نیاز فرد ایرانی توسط دانش آموختگان دوره آموزش عمومی مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی و نیاز سنجی و به کارگیری فناوری</p> <p>۲- هدایت تحصیلی بر اساس علایق و ویژگی های دانش آموزان، توسعه حرفه ای و سرمایه انسانی مورد نیاز کشور</p> <p>۳- اصلاح نظام ارزشیابی پیشرفت تحصیلی با تأکید بر رویکرد ارزشیابی برای تحقق فرآیند یاددهی - یادگیری در کلیه دوره های تحصیلی و تحقیقی کامل این فرآیند تا پایان برنامه</p> <p>۴- بسترسازی و ایجاد انگیزه لازم برای ورود دانش آموزان مستعد به رشته های علوم انسانی</p> <p>۵- برنامه ریزی برای برقراری توازن بین تعداد دانش آموزان در رشته های مختلف تحصیلی مناسب با نیازهای جامعه به تدریج و در طول برنامه و برقراری توازن تا پایان برنامه</p> <p>۶- بسترسازی مناسب برای کسب حداقل یک شایستگی و مهارت با توجه به نیاز بازار کار تا پایان برنامه برای تمامی دانش آموزان دوره متوسطه نظری</p> <p>۷- استقرار نظام تضمین کیفیت جهت پایش، ارزشیابی، اصلاح و افزایش بهره وری</p> <p>۸- سنجش و ارتقاء صلاحیتهای حرفه ای نیروی انسانی موجود و مورد نیاز آموزش و پرورش بر اساس شاخصهای آموزشی و پرورشی</p> <p>۹- ارائه برنامه جامع آموزش قرآن اعم از روان خوانی و فهم قرآن و برنامه تلقیقی قرآن، معارف اسلامی و عربی با اهداف قرآنی</p> <p>۱۰- برنامه ریزی جهت تدوین برنامه های آموزشی ارتقاء سلامت جسمانی و روانی مبتنی بر آموزه های دینی و قرآنی</p> <p>۱۱- تقویت و گسترش نظام مشاوره دانش آموز و خانواده جهت تحقق سلامت روحی دانش آموزان</p> <p>۱۲- بهره برداری از اماکن ورزشی سازمان تربیت بدنی در ساعات بلااستفاده جهت ارتقاء سلامت جسمی دانش آموزان</p> <p>۱۳- افزایش سرانه فضاهای ورزشی دانش آموزان</p> <p>۱۴- به کارگیری فناوری ارتباطات و اطلاعات در کلیه فرآیندها جهت تحقق عدالت آموزشی و تسهیل فرآیندهای موجود و ارائه برنامه های آموزشی و دروس دوره های تحصیلی به صورت الکترونیکی</p> <p>۱۵- ایجاد تعامل و ارتباط مؤثر با دیگر نظامهای آموزشی در کشور از جمله آموزش عالی ب هعنوان زیر نظام یک نظام واحد</p> <p>۱۶- ایجاد تعامل آموزشی سازنده با دیگر کشورها و مراکز بین المللی مانند یونسکو، آیسیکو و یونیوک</p>
--

<p>دولت مکلف است به منظور گسترش شایستگی حرفه ای از طریق افزایش دانش و مهارت با نگرش به انجام کار واقعی در محیط، اصلاح هرم تحصیلی نیروی کار و ارتقاء و توانمندسازی سرمایه های انسانی، کاهش فاصله سطح شایستگی نیروی کار کشور با سطح استاندارد جهانی و ایجاد فرصتهای جدید شغلی و حرفه ای برای جوانان و ارتقاء جایگاه آموزش‌های فنی و حرفه ای برای نظام آموزش فنی و حرفه ای و علمی - کاربردی کشور اعم از رسمی، غیر رسمی و سازمان نایافته، ظرف یکسال از تاریخ تصویب این قانون در محورهای زیر سازوکارهای لازم را تهیه و با پیش بینی الزامات مناسب اجراء کند:</p> <p>الف - استمرار نظام کارآموزی و کارورزی در آموزش‌های رسمی متوسطه و عالی، غیر رسمی فنی و حرفه ای و علمی - کاربردی</p> <p>ب - فراهم سازی ارتقاء مهارت در کشور از طریق اعطاء تسهیلات مالی با نرخ ترجیحی و تأمین فضاهای فیزیکی و کالبدی با شرایط سهل و زمینه سازی حضور فعال و مؤثر بخش غیر دولتی در توسعه آموزش‌های رسمی و غیر رسمی مهارتی و علمی - کاربردی کشور</p> <p>ج - افزایش و تسهیل مشارکت بهره برداران از آموزش فنی و حرفه ای در بخش‌های دولتی و غیر دولتی</p> <p>د - همه‌نگی در سیاستگذاری و مدیریت در برنامه ریزی آموزش‌های فنی و حرفه ای کشور ب عنوان یک نظام منسجم و پویا مناسب با نیاز کشور</p> <p>ه - کاربیست چهارچوب صلاحیتهای حرفه ای ملی به صورت منسجم برای ارتباط صلاحیتها، مدارک و گواهینامه ها در سطوح و انواع مختلف در حوزه حرفه و شغل در جهت به رسمیت شناختن یادگیری مادام العمر و تعیین شایستگی های سطوح مختلف مهارتی و - نیازسنجی و برآورد نیروی انسانی کارداری مورد نیاز و صدور مجوز لازم و حمایت به منظور تأسیس و توسعه مراکز آموزش دوره های کارداری در بخش خصوصی و تعاونی و ایجاد ظرفیتهای مورد نیاز تا سال چهارم برنامه</p> <p>ز - رتبه بندی مراکز آموزش‌های فنی و حرفه ای رسمی و غیررسمی براساس شاخصهای مدیریت اجرایی، فرآیند یاددهی - یادگیری، نیروی انسانی، تحقیق و توسعه منابع و شاخص پشتیبانی فراغیر</p>

<p>الف - دستگاههای اجرایی و مؤسسات عمومی غیردولتی ذی ربط که از بودجه عمومی دولت استفاده می کنند، بر اساس منتشر تربیتی نسل جوان و سند ملی توسعه و ساماندهی امور جوانان مصوب دولت ضمن ایجاد برنامه ساماندهی امور جوانان ذیل بودجه سنواتی خود از طریق ستادملی و استانی ساماندهی امور جوانان اقدامات لازم را جهت اجرایی شدن این استند در طول سالهای برنامه به عمل آورند.</p> <p>ب - دستگاههای اجرایی و مؤسسات عمومی غیردولتی ذی ربط که از بودجه عمومی دولت استفاده می کنند، با همکاری سازمان ملی جوانان میزان تحقیق شاخص های مصوب شورای عالی جوانان را درخصوص اجرایی نمودن برنامه ساماندهی امور جوانان موردن سنجش و پایش قرار دهنند.</p> <p>ج - دولت لایحه ساماندهی تکالیف دستگاههای اجرایی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری را با هدف بازنگری و شفاف سازی وظایف آنها در مواجهه با مسائل و چالشهای فراروی جوانان تهیی و در سال اول برنامه جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی ارائه نماید.</p> <p>به منظور ساماندهی و اعتبار بخشی مراکز مشاوره مناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی و با تأکید بر تسهیل ازدواج جوانان و تحکیم بنیان خانواده، تأسیس مراکز و ارائه هرگونه خدمات مشاوره ای روان شناختی - اجتماعی نیازمند اخذ مجوز براساس آیین نامه مصوب هیئت وزیران است.</p>

۲۱

۴۱

۴۳

بنج: برنامه پنجم ساله توسعه پنجم توسعه، ۱۳۸۹

جدول ۷ خصیمه، مواد قانون تسهیل ازدواج، مصوب ۱۳۸۴

ماده ۱- به منظور توانمندسازی جوانان برای تشکیل خانواده، دولت مکلف است صندوق اندوخته ازدواج جوانان را ایجاد نماید. اساسنامه صندوق شامل ماهیت صندوق، منابع مالی، ارکان، شرح وظایف صندوق و نحوه عضویت در آن ظرف سه ماه از تصویب این قانون توسط دولت تهیه و جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی ارائه می‌شود.
ماده ۲- دولت مکلف است علاوه بر استفاده از منابع بودجه سنواتی پیش‌بینی شده، از محل «صندوق اندوخته ازدواج جوانان» به مزدوجین نیازمند به اجاره مسکن، حسب تشخیص کمیته سامان ازدواج با توجه به امکانات صندوق، وام و دیعه مسکن پرداخت کند.
ماده ۳- با تأکید بر روش‌های ابیوه‌سازی، کوچک‌سازی، ارزان‌سازی و استفاده از روش‌های نوین ساخت در امر مسکن، دولت مکلف است علاوه بر بهره‌مندی از تسهیلات متداول و رایج فعلی (ابیوه‌سازی و اجاره به شرط تملیک) از طریق نهادهای عمومی نظیر شهرداری و اوقاف و امور خیریه و با بهره‌گیری از همکاری و امکانات وزارت مسکن و شهرسازی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و استفاده از زمین‌های دولتی یا زمین‌های اهدای خیرین، واحدهای ساختمانی به عنوان «مسکن موقت» احداث کرده و آنها را در اختیار زوجهای جوان با اجاره مناسب قرار دهد. مدت استفاده هر زوج متقاضی از این واحدها حداقل سه سال است.
ماده ۴- الف- کلیه دستگاههای دولتی، نهادهای عمومی و شهرباریهای دارای تسهیلات رفاهی، فرهنگ‌سرا و تالار، باشگاه و اردگاه موظفند با هماهنگی کمیته سامان ازدواج، فضاهای مذکور را برای برگزاری جشن و مراسم ازدواج در اختیار زوج‌های واحد شرایط قرار دهند.
ماده ۴- ب- به هریک از خانواده‌های جوان عضو صندوق که هیچ‌کجا از زوجین اشتغال به کار یا منبع درآمدی نداشته باشد، حداقل تا مدت دو سال پس از تاریخ ازدواج مبلغی به عنوان کمک هزینه زندگی به صورت قرض الحسن پرداخت می‌گردد. سقف مبلغ مزبور را کمیته سامان ازدواج متناسب با سرمایه صندوق تعیین خواهد نمود.
ماده ۵- دولت مکلف است به منظور تکریم و ترویج سنت حسنئت نوی ازدواج، فرهنگ‌سازی و ترویج الگوهای مطلوب، با استفاده از امکانات رسانه ملی و دستگاههای فرهنگی و آموزشی اقدامات ذیل را انجام دهد: الف- تصحیح باورها و آداب و رسوم مانع و مزاحم ازدواج جوانان در مناطق کشور. ب- تشویق جوانان و خانواده‌ها به برپایی جشن‌های گروهی و کاهش هزینه‌های تشریفات مراسم ازدواج ج- روز اول ذی الحجه (روز ازدواج امیر المؤمنین «ع» و فاطمه زهرا «س») به عنوان روز ازدواج جوانان نامگذاری شود. د- طرح مباحث مربوط به چگونگی تشکیل خانواده و روشها و آداب همسرگزینی و ازدواج آسان و شرعی از طریق رسانه‌های گروهی، صدا و سیما، کتب درسی مقطع متوسطه (سال سوم و پیش‌دانشگاهی) و آموزش عالی
ماده ۶- دولت موظف است به منظور سامان فعالیتهای ازدواج در استانها و نظارت بر روند اجرایی این قانون در کلیه فرمانداریها، کمیته سامان ازدواج متشکل از فرماندار، امام جمعه شهر و رئیس شورای شهر تشکیل دهد.
تبصره ۱- این کمیته حسب مورد می‌تواند از شخصیت‌های حقیقی و حقوقی جهت شرکت در جلسات و تصمیم‌گیری‌های ذی‌ربط دعوت به عمل آورد.
تبصره ۲- کلیه دستگاههای ذی‌ربط موظف به همکاری با این کمیته هستند.
تبصره ۳- استانداران موظفند پس از دریافت گزارش اقدامات کمیته‌ها، نتیجه را از طریق دولت به تفکیک هر استان به صورت سالانه به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی گزارش کنند.
ماده ۷- به منظور رفع موانعی که باعث تأخیر ازدواج می‌گردد و تشویق و ترغیب جوانان به ازدواج و تشکیل خانواده، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح مکلف است پس از موافقت فرمانده کل نیروهای مسلح اقدامات ذیل را انجام دهد: الف- تعیین محل خدمت سربازان متأهل در نزدیکترین پادگان و مرکز نظامی محل سکونت ب- پرداخت مستمری به میزان حداقل دوباره سربازان مجرد به سربازان متأهل که میزان افزایش مستمری متأهelin از محل صندوق اندوخته ازدواج جوانان تأمین می‌گردد
ماده ۸- دولت موظف است طرح جامع آموزش و مشاوره قبل و بعد از ازدواج مشتمل بر برنامه‌های: مشاوره برای همسریابی، تشکیل خانواده، آماده‌سازی زوج‌های جوان برای آغاز زندگی مشترک، آشنایی با حقوق خانوادگی و اخلاق همسرداری و آمادگی برای داشتن فرزند را تهیه و ظرف سه ماه پس از تصویب این قانون به مجلس ارائه دهد.
ماده ۹- دولت مکلف است متأهelin واحد شرایط را در اولویت دسترسی به فرسته‌های شغلی، وام اشتغال و وام مسکن قرار دهد.
ماده ۱۰- وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر مؤسسات دارای مرکز آموزشی، موظفند در

چارچوب بودجه سنتی نسبت به ساخت و واکذاری خوابگاهها برای متأهلهین اقدام لازم را معمول دارند و همچنین نسبت به پرداخت کمک هزینه تحصیلی به دانشجویان متأهل به میزان دو برابر دانشجویان مجرد، که افزایش آن از محل صندوق اندوخته ازدواج جوانان تأمین می‌شود، اقدام نمایند.

تبصره - دانشجویان متأهل رشته‌های پزشکی مجازند قبل از انجام خدمت سربازی و طرح خدمت نیروی انسانی در آزمون دوره‌های تخصصی شرکت کنند

ماده ۱۱ - آین نامه اجرایی این قانون پس از تصویب اساسنامه صندوق توسط مجلس شورای اسلامی، طرف مدت سه ماه توسط دولت تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

ماده ۱۲ - گزارش اجرای این قانون هر شش ماه یکبار توسط دولت تهیه و به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی تقدیم می‌شود

ماده ۱۳ - وزرای امور اقتصادی و دارایی، مسکن و شهرسازی و کشور در موارد مرتبط مسؤول حسن اجرای این قانون در برابر مجلس شورای اسلامی می‌باشند.

جدول ۸ ضمیمه، آین نامه اجرایی ساماندهی ازدواج جوانان، ۱۳۸۳

ماده ۲ - سازمان موظف است با همکاری دستگاههای اجرایی ذی‌ربط، شاخصهای کمی و کیفی مربوط به ازدواج و طلاق زوج‌های جوان و روشن محاسبه آنها را با هماهنگی سازمان مدیریت نهایی و از سال پایه (۱۳۸۳) محاسبه تا در طول سالهای برنامه چهارم توسعه مبنای ارزیابی نتایج حاصل از اجرای برنامه قرارگیرد.

ماده ۳ - دستگاههای مرتبط با ازدواج جوانان موظفند در طول برنامه چهارم توسعه و در چارچوب استراتژی‌ها، سیاست‌ها، خط مشی‌های اجرایی و سازمان اجرایی برنامه، اقدامات لازم را به منظور تحقق اهداف برنامه انجام دهند. به این منظور کلیه دستگاههای مسؤول تدوین پروژه‌های مندرج در برنامه باید حداقل سه ماه پس از ابلاغ این آین نامه، پروژه‌های مربوط را در سطح ملی و استانی تدوین و جهت تصویب به دبیرخانه کمیسیون ارجایی دهند.

ماده ۴ - به منظور تسهیل امر ازدواج و جلب مشارکت بانک‌ها، بخش خصوصی و مؤسسات عمومی وافراد خیر، صندوق ازدواج جوانان با همکاری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تأسیس می‌گردد. اساسنامه این صندوق پس از تأیید سازمان مدیریت با مسؤولیت و نظارت سازمان اقدام خواهد شد.

ماده ۵ - به منظور تشویق خانواده‌ها و جوانان در امر ازدواج، صندوق حساب پس انداز ازدواج جوانان توسط وزارت رفاه و تأمین اجتماعی تأسیس خواهد شد. دستورالعمل اجرایی آن توسط وزارت رفاه و تأمین اجتماعی و سازمان با همکاری سازمان مدیریت تنظیم و ابلاغ می‌گردد.

ماده ۶ - از ابتدای سال ۱۳۸۴ کلیه دستگاههای اجرایی کشور مجازند با همکاری سازمان مدیریت از محل اعتبارات جاری خود نسبت به ارایه هدیه ازدواج و تسهیلات و خدمات ویژه از محل صرفه‌جویی اعتبارات به زوج‌های جوان در آن دستگاه اقدام نمایند.

ماده ۷ - سازمان به عنوان مตولی ساماندهی امر ازدواج جوانان تعیین می‌گردد تا در چارچوب سیاست‌ها، برنامه‌ها و تقسیم کار ملی مصوب شورا نسبت به حسن اجرای برنامه‌ها و نظارت بر فرآیند اقدامات پیش‌بینی شده و همکاری دستگاههای اجرایی مرتبط، مؤسسات و نهادهای عمومی و همکاری بخش خصوصی و فعال سازی مجمع خیرین ازدواج، اقدامات لازم را به عمل آورد.

جدول ۹ ضمیمه، برخی از مصوبات شورای عالی جوانان ۱۳۸۴ - ۱۳۷۲

<p>طرح ایجاد مراکز مشاوره خصوصی و دولتی برای نوجوانان و جوانان به تصویب رسید و بررسی «منشور تربیتی نسل جوان» و تأیید کلیات توسط شورا در این جلسه دنبال گردید.</p> <p>"منشور تربیتی نسل جوان" مشتمل بر یک مقدمه و ۹۸ اصل در چهارده زمینه ایمان و معرفت، اخلاق و معنویت، تعلیم و تربیت، تدبیر و سیاست، فرهنگ و تمدن، خانواده و ازدواج، روابط و مناسبات انسانی، تلاش و سازندگی، تعاوون و تمهد اجتماعی، علوم و فنون، خلاقیت و ابتکار، هنر و ادب، سیر و سیاحت و ورزش و تربیت بدنی را به تصویب نهایی رسانید. همچنین اعضاء محترم شورا مقرر نمودند به منظور تحقق اصول منشور تربیتی نسل جوان دیربازخانه شورای عالی جوانان با کمک کمیته ویژه بررسی منشور تربیتی نسل جوان سیاست‌ها، خط مشی‌ها و اقداماتی را طراحی و سهم هر یک از دستگاه‌های مربوط رایزن تعیین نماید.</p> <p>با عنایت به ضرورت حمایت و زمینه‌سازی برای ازدواج نسل جوان متذکر گردیدند که مقتضی است رئیس کل محترم بانک مرکزی به رؤسای بانک‌های کشور دستور دهد تا نسبت به اجرای مصوبات دولت و مجلس شورای اسلامی مبنی بر اعطاء وام قرض الحسن به جوانان واحد شرایط قانون را محترم شمارند.</p> <p>با حضور اکثریت اعضا تشکیل گردیدند موارد ذیل را به تصویب رسانند: در این جلسه ضمن تأکید بر ارائه خدمات مشاوره‌ای به نسل جوان کشور در تمامی زمینه‌های تخصصی، تربیتی، خانوادگی و شغلی مقرر گردید شورای هماهنگ مراکز مشاوره، سیاستگذاری، تعیین ضوابط، برنامه‌ریزی و هماهنگی و هدایت مراکز مشاوره را به منظور راه اندازی مراکز مشاوره به انجام برساند.</p> <p>کلیات و آینین نامه طرح مراکز خدمات مشاوره ای پس از انجام اصلاحات لازم به تصویب نهایی رسید.</p> <p>مقرر گردید دیربازخانه شورای عالی جوانان به منظور برنامه‌ریزی و هماهنگی امور جوانان در استانهای مختلف کشور، شورای جوانان استان را که مرکب از مدیران اجرایی استان و کارشناسان و صاحب‌نظران در امور جوانان می‌باشدند را سریعتر راه اندازی نماید. همچنین مقرر گردید دیربازخانه شورای عالی جوانان در ادامه مطالعات و تحقیقات ملی که انجام می‌دهد چگونگی و شیوه‌های مطلوب گذاران اوقات فراغت نوجوانان و جوانان به منظور مشارکت فعال در امور اجتماعی و سیاسی و تقویت خلاقیت‌های فردی و اجتماعی را به دستگاه‌های مختلف ارائه نماید.</p> <p>با توجه به ضرورت غنی سازی اوقات فراغت نسل جوان و هدایت گذاران اوقات در زمینه‌های رشد و تعالی نسل جوان و فال سازی ایشان، طرح جامع جوان و تجربه زندگی در اوقات فراغت به تصویب رسید. شورای عالی جوانان با توجه به ضرورت حضور فعال جوانان در سازندگی و عمران و آبادانی کشور و محرومیت زایی، موافقت نمودند تا به منظور حضور فعال جوانان در عرصه‌های تلاش و سازندگی، پنج میلیون نفر روز از جوانان را در سال آینده در طرح دیربازخانه شورا تحت عنوان همیاران جوان برای سازندگی شرکت دهد و دولت در این زمینه، حمایت‌های بودجه‌ای لازم را بنماید.</p> <p>سه برنامه ملی طراحی و به شورای عالی ارائه گردید که مورد تصویب قرار گرفت؛ عزم ملی برای اعلای نقش جوانان، با مشارکت کلیه دستگاه‌های اجرایی مرتبط با امور جوانان؛ برنامه توسعه و تقویت تشكیل‌های غیردولتی جوانان و سرتاسر سازی برای مشارکت اجتماعی آنان و اهتمام برای تشکیل مجتمع جوانان در سطح کشور و طرح توسعه مشارکت آنان از طریق ساماندهی سازمان‌های غیردولتی جوانان. اجرای این سه برنامه به عنوان گامهای مقدماتی برای اعلای جایگاه اجتماعی جوانان و دستیابی به مهمترین نیازها و مشکلات جوانان تصویب و به مرکز ملی جوانان ابلاغ گردید. در سیزدهمین جلسه این شورا مقرر شد برنامه چهارم توسعه با اهتمام به مسائل و امور جوانان تهیه و تدوین شود.</p> <p>۱- برنامه ملی توسعه متابع انسانی و اشتغال جوانان با محوریت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در یک افق دو ساله به منظور ایجاد اشتغال مولد ۳۰۰ هزار جوان -۲- تهیه و صدور کارت اعتباری و تسهیلات برای جوانان -۳- تشکیل مجمع ملی جوانان به منظور ارتقای مشارکت جوانان در عرصه‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به تصویب رسانند.</p> <p>مقاد منشور ملی حقوق جوانان به تصویب رسید، و مقرر شد مفاد این منشور و تکالیف مندرج در منشور تربیتی نسل جوان با یکدیگر تلفیق و با عنوان «مجموعه حقوق و مسئولیت‌های جوانان» تدوین گردد. سازمان موظف گردید مجموعه یاد شده را جهت تصویب نهایی به مراجع قانونی ارائه نماید.</p> <p>کلیات برنامه جامع ساماندهی ازدواج جوانان شامل: توانمندسازی، تسهیل ازدواج و تحکیم و تقویت نهاد خانواده، را به تصویب رساند.</p> <p>سند ساماندهی مسکن جوانان در برنامه چهارم توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران را به تصویب رساند و مقرر گردید: (الف) در چارچوب سیاست ملی مسکن کشور و سه راهبرد - توانمندسازی جوانان با رویکرد حمایت دولت، ظرفیتسازی به نفع جوانان با رویکرد توسعه بخش غیردولتی و خصوصی و شفافسازی با رویکرد ارائه الگوی خاص مسکن جوانان به نحوی برنامه‌ریزی و اقدام گردد که بر اساس برنامه دوم سند تا پایان برنامه چهارم ۸۰ درصد جوانان نیازمند به مسکن، برخودار از مسکن شوند و علاوه بر این با اجرای برنامه الگوی خاص مسکن جوانان، در طول سال‌های برنامه چهارم توسعه حداقل ۱۰۰ هزار واحد مسکونی ویژه جوانان پیش‌بینی و ساخته شوند. (ب) وزارت مسکن و شهرسازی مؤظف است در چارچوب برنامه ملی مسکن کشور سه‌هم جوانان را بر اساس برنامه مذکور پیش‌بینی و نماید (ج) سازمان ملی جوانان مؤظف است طرف دو ماه با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط آینینامه اجرایی سند ساماندهی مسکن جوانان را تهیه و به هیأت وزیران ارائه نماید.</p> <p>سازمان ملی جوانان با توجه به نرخ بالای بیکاری جوانان در مقایسه با کل کشور، مقرر کرد که سهم اشتغال جوانان از فرستادهای شغلی حداقل ۵۰ درصد در نظر گرفته شود به طوری که در پایان برنامه چهارم توسعه، نرخ بیکاری جوانان از ۱۷ درصد بیشتر نشود. همچنین با توجه به نرخ بالای بیکاری زنان و دختران جوان که معادل دو برابر نرخ بیکاری مردان جوان است عدالت جنسیتی به عنوان رویکردی جدی و مهم در ایجاد فرصت‌های شغلی به زنان و دختران جوان مورد توجه قرار گیرد.</p> <p>راهبردها و رویکردهای اساسی برنامه ارتقای هویت دینی و ملی جوانان شامل؛ هویت‌یابی و هویت‌جویی جوانان با رویکرد تامین نیازهای اساسی آنان، توانمندسازی جوانان در هویت‌یابی و هویت‌جویی با رویکرد تحولی، توانمندسازی محیط (خانواده، محیط اجتماعی، فرهنگی و اداری) با رویکرد متناسب‌سازی شیوه‌های آموزشی و پژوهشی با مقتضیات دوره جوانی، شکل‌دهی به بعد از چندگانه هویت با رویکرد تعادلی، مشارکت جوانان و</p>
--

خردروزانه، مفهومسازی در حوزه هویت با رویکرد بومی‌سازی، را مورد تصویب قرار داد.	
پس از بحث و بررسی پیرامون نظرات مربوط به دامنه سنی جوانی و تعریف جوان در جمهوری اسلامی ایران، گروه سنی ۳۹ - ۱۵ ساله به عنوان گروه سنی جوانان در جمهوری اسلامی ایران مورد تأیید قرار گرفت و مقرر گردید سازمان ملی جوانان مطالعات تكمیلی در خصوص این دامنه سنی را انجام و به شورا ارائه نماید.	جلسه بیست و سوم ۱۳۸۴/۲/۷
کلیات "سند ملی جوانان در چشم انداز بیست ساله" شامل سیاست‌ها و رویکردهای کلی و برنامه‌های ملی تدوین شده توسط سازمان ملی جوانان، مورد بررسی و تصویب قرار گرفت. کلیات "برنامه ارتقای رفاه و تامین اجتماعی جوانان" در برنامه چهارم توسعه شامل رویکردها، سیاستها و برنامه‌های اجرایی که توسعه سازمان ملی جوانان و وزارت رفاه و تامین اجتماعی در راستای سیاست‌های قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تدوین شده است، مورد بررسی و تصویب قرار گرفت همچنین با توجه به ضرورت برنامه‌ریزی ملی در جهت پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی، ارتقای سطح سلامت و همچنین آموزش و پژوهش جوانان، در راستای تکمیل و تحقق ساماندهی امور جوانان در ماده ۱۱۲ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی «برنامه پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی جوانان»، «برنامه حفظ و ارتقای سلامت جسمانی روانی و اجتماعی جوانان» و «برنامه ساماندهی و ارتقای سطح آموزش و پژوهش جوانان» را تصویب نمود	جلسه بیست و ششم ۱۳۸۴/۴/۲۹

نتایج و یافته‌های ارایه شده در این گزارش توسط نهادهای پژوهشی - آموزشی جمهوری اسلامی ایران تهیه گردیده و

لزوماً بازتاب نقطه نظرات صندوق جمعیت سازمان ملل متعدد نمی‌باشد.

دانشکده علوم اجتماعی

تهران، بزرگراه جلال آل احمد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران،

گروه جمعیت شناسی، صندوق پستی: ۱۴۱۳۷

<http://social.ut.ac.ir>

<http://iran.unfpa.org>

<http://www.srtc.ac.ir>